

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำเสนอข้อมูลตามลำดับดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 1.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.2 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.3 มูลเหตุในการเกิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.4 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.5 สาขาหรือประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.6 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.7 ฐานการคิดในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.8 การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.9 แนวทางการศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.10 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน
- 1.11 ภูมิปัญญาของช่างไทย

2. หัตถกรรมพื้นบ้าน

- 2.1 ความหมายของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน
- 2.2 มูลเหตุในการเกิดของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน
- 2.3 ลักษณะเฉพาะของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน
- 2.4 ประเภทของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน
- 2.5 การสร้างสรรค์งานหัตถกรรมพื้นบ้าน
- 2.6 ความสำคัญของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 3.1 ความหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 3.2 ภูมิปัญญาการถ่ายทอดของช่างไทย
- 3.3 การเรียนรู้แบบสืบทอดทางวัฒนธรรม

- 3.4 รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 3.5 วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 3.6 แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น
- 4. ทฤษฎีการเรียนรู้และทักษะปฏิบัติ**
- 4.1 ความหมายของการเรียนรู้
  - 4.2 การสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้
  - 4.3 สื่อในการถ่ายทอดความรู้
  - 4.4 ความหมายของทักษะ
  - 4.5 การเรียนรู้ทักษะ
- 5. หัตถกรรมพื้นบ้านกระเบื้องดินเผา**
- 5.1 ความหมายของกระเบื้องดินเผา
  - 5.2 ประวัติการทำกระเบื้องดินเผา
  - 5.3 รูปแบบกระเบื้องมุงหลังคาที่พบในประเทศไทย
  - 5.4 วัสดุดิบในการทำกระเบื้อง
  - 5.5 อุปกรณ์ในการทำกระเบื้อง
  - 5.6 ขั้นตอนการทำกระเบื้อง
- 6. สภาพทั่วไปของจังหวัดสงขลา**
- 6.1 ประวัติศาสตร์ของจังหวัดสงขลา
  - 6.2 สภาพทางกายภาพทั่วไปของจังหวัดสงขลา
  - 6.3 หัตถกรรมพื้นบ้านกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา
    - 6.3.1 ความหมายของกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา
    - 6.3.2 ประวัติความเป็นมาของกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา
    - 6.3.3 กระบวนการและขั้นตอนการทำกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา
    - 6.3.4 รูปแบบกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลา นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน
    - 6.3.5 แหล่งผลิตกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลา

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัจจุบันมีการพูดถึงและให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญามากขึ้น เพราะความรู้ย่อมทันสมัย ล้าสมัย หมดยุคสมัย แต่ภูมิปัญญาเป็น "Wisdom" ที่มนุษย์พัฒนาขึ้น เป็นเรื่องทั้งเฉพาะตัวเฉพาะถิ่น เฉพาะสังคม หรือเป็นสัจธรรมของมนุษย์โดยรวมก็ได้และสังคมแต่ละแห่งก็มีภูมิปัญญาของตัวเอง (เอกวิทย์ ณ ถลาง,2542:2)

1.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเทศไทยเริ่มให้ความสำคัญและสนใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ประมาณ 20ปีมาแล้ว เป็นความสนใจที่มีต่อการพัฒนาชนบทเริ่มจากการทำงานกับชาวไทยภูเขา โดยเฉพาะเผ่ากะเหรี่ยงหรือปะกาเกอญอที่ภาคเหนือโดยการฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของชาวไทยภูเขาให้พวกเขาสืบทอดประวัติความเป็นมาสืบค้น และฟื้นฟูระบบคุณค่าต่างๆ ปรับประยุกต์คุณค่าเหล่านั้นกับการพัฒนา สิ่งที่เกิดขึ้นคือการค้นพบ "ตัวตน" ของชาวเขาเหล่านั้นที่ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่หลบหนีผู้คนไม่อายุที่จะแสดงตัวเอง กล้าที่จะดำเนินงานเพื่อให้ชีวิตและชุมชนของตนเองดีขึ้น (สุนทร คอนอินทร์พัย,2546 : 25)

ภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าสู่การศึกษาโดยการนำเสนอข้อความรู้จาก ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ในปี2532 ขณะที่ท่านเดินสายไปพร้อมกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิหมู่บ้านไปเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ไปสัมผัสกับชาวบ้านที่ภาคอีสานและภาคใต้ ทำให้ค้นพบสัจธรรมเรื่องภูมิปัญญา และการค้นพบพลังทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดทำให้ชุมชนชนบทอยู่มาหลายชั่วอายุคน และอยู่ได้ท่ามกลางภาวะที่ยากลำบากในปัจจุบันทำให้เกิดกระแสแห่งความตื่นตัวในเรื่องภูมิปัญญามากจนถึงปัจจุบัน (เสรี พงศ์พิศ,2543 : 38)

ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเกิดจากการสั่งสมความรู้ และประสบการณ์ของบุคคลที่เป็นความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคล และสถาบันต่างๆ โดยมีอิทธิพลของสภาพแวดล้อมและศาสนาอยู่ด้วยและมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มีความหมายมีการปฏิบัติโดยผู้คนในชุมชนนั้น การศึกษาในระยะแรกๆ เป็นเรื่องของวัฒนธรรมในชุมชน เรื่องของการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน ต่อมาได้ศึกษากว้างขึ้นในลักษณะของปราชญ์ชาวบ้าน ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจได้รับการรื้อฟื้น และเผยแพร่มากขึ้น (มล.สันติสุข กฤดากร,2541:14)

1.2 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

"ภูมิปัญญา" คือ เรื่องการใช้สติปัญญาของชาวบ้านในการประดิษฐ์คิดค้นหากรรมวิธีหรือสร้างเครื่องใช้เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิต ซึ่งมีศัพท์ที่ใกล้เคียงกันอยู่ 3 คำ คือ

คำว่า "ชาวบ้าน" "ท้องถิ่น" และ "ไทย" เป็นส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามา เพื่อขยายให้ทราบขอบเขตว่าจะกล่าวถึงภูมิปัญญาในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชนย่อย หรือระดับชุมชนใหญ่ คือประเทศ หรือชาติ บางครั้งมีการใช้คำว่า "ภูมิปัญญาไทย" เพื่อบ่งชี้ว่าเป็นเรื่องของสติปัญญาของคนเผ่าพันธุ์ "ไทย" ซึ่งไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กันกับประเทศ "ไทย" ตามการแบ่งแยกทางการปกครอง (วรรณ นานิกมูล, 2545:177)

ภูมิปัญญาตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "Wisdom" ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม สามารถใช้ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ ซึ่งมีความหมายดังนี้

The New Lexicon Webster's Dictionary of the English Language Encyclopedia Education Vol.2 (1996:1128) ได้นิยามคำว่า "Wisdom" ไว้ว่า หมายถึง คุณลักษณะของความรอบรู้ ความฉลาดที่ต้องอาศัยประสบการณ์และความสุขุม รอบคอบ เป็นแหล่งสะสมความรู้ เป็นความรู้ที่นำไปสู่การสั่งสอน ภูมิปัญญาตะวันออก

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2537:) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ผลของประสบการณ์ที่สั่งสมของคนที่ยืนยันจากการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชนหลายชาติรวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ดำรงอยู่ และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเองได้อย่างมีดุลยภาพกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในระดับพื้นฐานหรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแผ่นดินนี้มีได้เกิดเป็นเอกเทศแต่มีส่วนแลกเปลี่ยนเลือกเฟ้น และรับใช้ภูมิปัญญาอื่นตลอดมา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541:15) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึงความรู้ ความสามารถ ทักษะ เทคนิคและวิถีคิดอย่างเป็นระบบ อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนา และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

นันทสาร สีสลับและคณะ (2541:18) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความสามารถ ทักษะ และเทคนิค อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนา และเลือกสรรมาแล้วอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

เสรี พงศ์พิศ (2529:145) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ฐานความรู้ของชาวบ้านซึ่งเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญามีสองลักษณะ คือ ส่วนที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ ปรัชญาการดำเนินชีวิต คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน กับส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี ฯลฯ

ธวัช ปุณโณธก (2531:40) กล่าวว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้จากประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือประสบด้วยตนเอง หรือ เรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมต่อกันมา”

รัตนะ บัวสนธิ์ (2533) ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ความรอบรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรอบรู้สะสมเหล่านี้รวมเรียกว่า ภูมิปัญญา

สามารถ จันทร์สุรย์ (2535:146) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา การดำเนินได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย และได้ให้แนวคิดในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันไปอย่างต่อเนื่อง อย่างไม่ขาดสายเป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามีได้ขาด เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องของชาวบ้านรุ่นหนึ่งถ่ายทอดสู่ชาวบ้านอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการหลายลักษณะ นับว่าเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป ตามธรรมชาติของแต่ละชุมชน

ประเวศ วะสี (2536:146)กล่าวว่า“ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความจัดเจน จากวิถีชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีวัฒนธรรมเป็นฐาน มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ”

บอริดา ฟาลส์ ออลันโด (Orando Fals Borda,1988:23 อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,2541:13) ได้ทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในอเมริกาเหนือและได้เขียนอธิบายไว้ว่า “ศาสตร์ของประชาชนเรื่องพื้นบ้านความรู้ประชาชน ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น เป็นความรู้ของชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างโชกโชน เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของเขา ความรู้ดังกล่าวไม่ได้จัดสรรเข้ารหัสเก็บไว้แต่เป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้ มีพลังและสำคัญยิ่งช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอดสร้างสรรค์การผลิต และช่วยในด้านการทำงานเป็นสิ่งที่สะสมมากกว่าศตวรรษแล้ว เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการมีเหตุและมีผลในตัวเอง”

รุ่ง แก้วแดง (2542:204) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งใช้ คำกลางๆว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่ออกมาชิ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญา มีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด และผลผลิตของความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ทั้งด้วยตนเองหรือจากผู้อื่น ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น อันมีการสั่งสมถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นวิถีชีวิตและเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

1.3 มูลเหตุในการเกิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำหมาน คนใด (อ้างถึงใน นฤมล บุณนิม 2544:48) ได้เสนอแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาไว้ว่า ภูมิปัญญาของมนุษย์เกิดขึ้นได้จากการสังเกต สังเคราะห์ และศึกษา จาก

1. ธรรมชาติ เช่น ดินฟ้าอากาศ
2. สังคม เช่น การรวมกลุ่มชนเป็นหมู่คณะ ครอบครัว บ้านเมือง โดยมีกฎเกณฑ์ต่างๆกำกับ
3. สื่อและเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น

คุณหญิงแมนมาศ ขวลิต (2543:14-15) กล่าวถึงที่มาของภูมิปัญญาไทยว่ามีจุดเริ่มต้นคือ สมองอันทรงคุณภาพของคนไทยที่มีปัจจัย 4 ประการ คือ

1. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ของไทย ทำให้คนไทยรู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีวิตจึงเกิดความเคารพนับถือธรรมชาติต่างๆ เช่น เจ้าป่าเจ้าเขาที่ดูแลรักษาธรรมชาตินั้นๆจึงเกิดประเพณีต่างๆเช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีไหลเรือไฟ

2. ความผูกพันทางจิตใจในการอยู่รวมกันเป็นชุมชน และสังคมเดียวกันตั้งแต่โบราณกาลทำให้มีการสืบทอดพฤติกรรมบางอย่างเช่น การร่วมกันลงแขกดำนาหรือเกี่ยวข้าว การเคารพผู้ใหญ่ การรู้จักให้อภัยและไม่จองเวร การต้อนรับคนต่างถิ่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

3. ระบบคุณค่าและค่านิยม คือการเคารพในกฎเกณฑ์ ระเบียบ ประเพณี และคุณธรรมที่สืบสานกันมาหลายชั่วคน เช่นความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ความเคารพต่อสิ่งที่นับถือว่าศักดิ์สิทธิ์และให้คุณเช่น ป่า แหล่งน้ำ ข้าว

4. การเลือกรับวัฒนธรรมของคนเผ่าอื่น และวัฒนธรรมอื่น คนไทยมีความสามารถในการเลือกรับและดัดแปลงให้ประสานประโยชน์สอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิม

ภูมิปัญญา มีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะ และความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาไปอย่างไม่มีสิ้นสุด (กฤษณา วงษาสันต์และคณะ, 2542:261)

1.4 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตสังคมในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบทอดมาเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่สำคัญ ซึ่งได้มีนักวิชาการกล่าวถึงไว้ดังนี้ คือ

เสรี พงศ์พิศ (2529:145) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่ามี 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายทุกสิ่งในการดำเนินชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2535:21) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญบางประการของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่น
2. มีการบูรณาการสูง
3. มีความเคารพผู้อาวุโส
4. มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์
5. มีความเชื่อมโยงสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
6. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2535:130) สรุปลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญา เป็น “ความรู้” เกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมใดๆ เมื่อเป็นความรู้ ภูมิปัญญาก็มีลักษณะเป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ ฯลฯ

2. ภูมิปัญญา เป็น “ความเชื่อ” เกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมใดๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็จะกลายเป็นความรู้

3. ภูมิปัญญา เป็น “ความสามารถ” หรือแนวทางในการแก้ปัญหา ป้องกันปัญหา เกี่ยวกับหน่วยสังคมใดๆ

4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ ในหน่วยสังคมใดๆ ได้แก่ เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ

5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรมในหน่วยสังคมใดๆ เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่างๆ

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (2540:54) ทำการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นสี่ภูมิภาค: กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย” ได้กำหนดหัวข้อในการวิจัยภูมิปัญญา 4 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

2. วิธีการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา และปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

3. ศิลปหัตถกรรม ประติมากรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลยระหว่างภูมิภาค

4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

กองวิจัยทางการศึกษา (2540:3-4) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติความคิด ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น

2. ความรู้ ความคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนการดำรงชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่างๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี โบราณอุบาย ฯลฯ

3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพที่อาศัยหลักธรรมชาติไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึงนำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีการหล่อโลหะทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง ฯลฯ

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541:139-140) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. เป็นเรื่องของสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย
2. เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในชุมชนกันเอง ชุมชนจึงมีความสามัคคี เอื้ออาทร และเป็นปึกแผ่นสืบต่อกันเรื่อยมา
3. เป็นการนำจุดดีหรือแง่ดีของอดีตมาเชื่อมโยงสัมพันธ์ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและในอนาคตให้ดียิ่งขึ้นเป็นสำคัญ
4. มีทั้งลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น เกษตรกรรม หัตถกรรม และศิลปะ กับลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น วิถีชีวิต ค่านิยม และความเชื่อเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น
5. เป็นปรัชญาในการศึกษาในรูปการแสวงหาความรู้จากประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไป
6. เป็นองค์ความรู้ที่ผ่านการทดสอบเชิงประจักษ์ในสภาวะปัญหาที่เป็นจริงอยู่เสมอๆ ในชีวิตประจำวันจนบังเกิดเป็นความรู้หรือการอธิบายอันสั่งสมสืบทอดกันมาตามลำดับ
7. เป็นภาพสะท้อนของความเป็นพลวัตในวิถีชีวิตของสังคม เพราะภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของความคิดกับโลกแวดล้อมอันหลากหลาย
8. เป็นองค์ความรู้ที่ผสมผสานสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร และธรรมชาติแวดล้อม ศาสตร์และกระบวนการทางสังคมเข้าด้วยกัน และถ่ายทอดกันเป็นวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ทางสังคม
9. มีจุดหมายในการพยายามคิดค้นแสวงหาภูมิปัญญาชาวบ้านคือ การพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง

10. มีการบูรณาการสูงโดยการเชื่อมโยง กาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมจาก ประสบการณ์จริงอีกทั้งมีการเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง

11. ภูมิปัญญาชาวบ้านของแต่ละท้องถิ่นเป็นเรื่องจำเพาะกับท้องถิ่น ซึ่งมีความ สอดคล้องเฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเอาไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือได้ก็ไม่ได้

12. เน้นเรื่องจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรมซึ่งบรรพชนให้สามารถอยู่ได้นานตราบเท่า ทุกวันนี้

13. ภูมิปัญญาชาวบ้านนับเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นก้าวแรกของการพัฒนา ท้องถิ่นและประเทศในทุกๆด้าน

กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ (2542:264) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไทย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Lelief) และพฤติกรรม (Behavior)

2. ภูมิปัญญาไทย แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อมและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือภูมิปัญญาอันเกิดจากกิจกรรมทุกอย่างในชีวิต

4. ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการแก้ปัญหาการจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อ ความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม

5. ภูมิปัญญาไทย เป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศนในการมองชีวิตเป็นพื้น ความรู้ในเรื่องต่างๆ

6. ภูมิปัญญาไทย มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตนเอง

7. ภูมิปัญญาไทย มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาการทาง สังคม

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีสองลักษณะคือ

1. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เป็นวัตถุ หรือการกระทำในด้านต่างๆ เช่น เครื่องมือทำการเกษตร การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนกรรม ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น

2. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต หรือคติความเชื่อ ซึ่งเป็นสิ่งยึดโยงวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

1.5 สาขาหรือประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาจากการศึกษาการกำหนดสาขาหรือประเภทภูมิปัญญา พบว่า มีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ของหน่วยงานองค์กร และนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนดต่าง ๆ กัน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541:25) ได้กล่าวถึงการศึกษาสาขาหรือประเภทภูมิปัญญาไทย สามารถกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้จำนวน 11 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
3. สาขาการแพทย์แผนไทย
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน
6. สาขาสวัสดิการ
7. สาขาศิลปกรรม
8. สาขาการจัดการ
9. สาขาภาษาและวรรณกรรม
10. สาขาศาสนาและประเพณี
11. สาขาการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) แบ่งประเภทของภูมิปัญญาไว้

ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
2. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
3. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
4. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
5. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
6. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน
7. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม

อังกูล สมคะเนย์ (2535:6) ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานแห่งองค์

ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องของแนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี

จารีรัตน์ ปรกแก้วและคณะ (2541:26-27) ทำการวิจัยเรื่อง "ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตท้องถิ่นบุรีรัมย์" ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ โดยมีแนวเหตุผลว่าวิถีชีวิตโดยทั่วไปของมนุษย์ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบแรกเป็นโครงสร้างส่วนล่างที่เกี่ยวข้องกับพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตอันประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่างๆเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ องค์ประกอบหลังเป็นโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดทางสังคมอันประกอบด้วยปัจจัยต่างๆเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม ซึ่งอาศัยรากฐานจาก 2 องค์ประกอบนี้มาพิจารณาจัดจำแนกและจัดประเภทต่างๆของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตดังนี้

1. ประเภทของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตจากโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวกับพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตหรือปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ ประกอบด้วย
  - 1.1 วิถีการผลิตที่เป็นอาชีพของตนในท้องถิ่น – การเกษตรแบบยั่งยืน
  - 1.2 นวัตกรรมเพื่อการดำรงชีพ ได้แก่ เครื่องทอถุงหม้อ-ผ้าไหม เครื่องปั้นดินเผา การทอเสื่อ เครื่องตักสัตว์ เครื่องจักสาน การแกะสลักหิน
2. ประเภทของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตจากโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดทางสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม ประกอบด้วย สถาบันกิจกรรมทางศาสนา สถาบันกิจกรรมทางการปกครอง ประเพณีทางสังคม การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ฯลฯ

โดยสรุป ถึงแม้ขอบข่ายของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นกว้างขวางและครอบคลุมวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ก็ตาม แต่เราสามารถจำแนกสาขาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินในชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการเกษตร ภูมิปัญญาด้านกองทุน และธุรกิจชุมชน
2. ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม ภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรม ดนตรี กีฬา

3. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม

1.6 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีความหมายอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตและความอยู่รอดของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นภูมิปัญญาที่มีการสั่งสมและยังมีคุณค่าที่สามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ดังที่มีบุคคลดังต่อไปนี้ได้กล่าวไว้ดังนี้

อเนก นาคะบุตร (2536:) มีความคิดเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบดังนี้

1. มีความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำและเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่น และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของภายนอกที่มากกระทบ

2. ประเด็นสำคัญ ความรู้ภูมิปัญญาตลอดจนระบบคุณค่าเหล่านี้ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และการสืบสานต่อเนื่องโดยคนในชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปลักษณะผ่านประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำ ตลอดจนการเลือกผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามากระทบจากภายนอก

3. ผู้นำ ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน และเครือข่ายของกลุ่มบุคคล ตลอดจนองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ คือ สถาบันสำคัญของกระบวนการปฏิบัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ยิ่งกว่านั้น เครือข่ายขององค์กรชุมชน ในหลายกรณีได้มีส่วนร่วมต่อบทบาทใน 3 ด้าน คือ

3.1 ด้านพัฒนา

3.2 ด้านพิทักษ์ปกป้อง

3.3 ด้านการขยายแนวร่วมสู่ญาติมิตร ลูกหลาน เพื่อนบ้าน

องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านเปรียบเสมือน "ระบบภูมิคุ้มกันที่ยั่งยืนของชุมชน" ภูมิคุ้มกัน ดังกล่าว จะเป็นขีดความสามารถ และหลักประกันในการจัดการแก้ปัญหา พัฒนาตนเองของชาวบ้าน และชุมชนในระดับท้องถิ่นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็ว และซับซ้อนของสังคมใหญ่

ประกอบ ไจมัน (2539) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

1. ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม

3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตน และปรับเปลี่ยนทันต่อการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก

4. เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ เพื่อที่จะได้กำหนดท่าทีการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากขึ้น

คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คนไทยได้สร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง มีการดำรงวิถีชีวิตด้วยความสุขร่มเย็นอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาของตนมาตลอด ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญดังนี้

1. ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง
2. สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์เกียรติภูมิแก่คนไทย
3. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่าง

เหมาะสม

4. สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน
5. ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย

ชลทิพย์ เขียมสำอางและวิศนี ศิลตระกูล(2533:211-213) ได้อธิบายความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยสรุปดังนี้ การพัฒนาที่มองเพียงด้านเศรษฐกิจอย่างเดียวหรือมองโครงสร้างอำนาจในชุมชนอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ เราต้องศึกษาถึงประเด็น ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ระบบความคิดของชาวบ้าน ความเชื่อสืบทอดหรืออัจฉริยะของประชาชน สิ่งเหล่านี้ต้องคำนึงถึงและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดผลดีและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือท้องถิ่นหลายประการคือ

1. ช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข
2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ

อันเกิดจากสังคมภายนอก

4. เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ สามารถกำหนดท่าทีการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541:141-142) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีคุณค่าและมีความสำคัญนานับการต่อการพัฒนาท้องถิ่นไทย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้าน นับเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทยที่ถ่ายทอดกันมา เป็นเวลายาวนานและมรดกไทยที่คนไทยทุกวันนี้ภูมิใจ
2. ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและเปลี่ยนแปลงในทางที่เสื่อมโทรม"ภูมิปัญญาชาวบ้าน"ของชาวไทยได้ช่วยให้คนไทย

ใช้สติปัญญา ความสามารถและภาวะสร้างสรรค์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วงมาโดยตลอด

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ที่มีขอบเขตกว้างขวาง และลึกซึ้งมาก ซึ่งครอบคลุมคตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าเทียมธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัว และการเลือกเห็นความคิดวิธีการมาใช้ในชีวิตประจำวัน

4. การเชื่อมโยงความรู้ประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และจากชุมชนหนึ่งสู่อีกชุมชนหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย

5. ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนแต่เป็นการศึกษาค้นคว้า และเรียนรู้แบบเชิงประจักษ์ จากปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นเสมอๆในการดำเนินชีวิตประจำวัน มีการทดสอบ จากประสบการณ์จริง จนกว่าจะหาข้อสรุปที่ชัดเจนและสืบทอดต่อกันไป

6. การถ่ายทอดความรู้ความสามารถประสบการณ์ และการปฏิสัมพันธ์รูปแบบต่างๆในหลายสาขามาสผสมผสานกัน "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ซึ่งนับเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมที่ปัจจุบันนี้เรียกว่าการเรียนรู้แบบบูรณาการ(Integrated)

7. วิธีการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยการทำให้ดูให้ลงมือทำและเลียนแบบอย่างที่ดีของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยึดถือปฏิบัติมา

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ต่อการทำงานพัฒนาที่ยั่งยืน และสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม

1.7 ฐานการคิดในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาต้องนำมิติทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเพราะ การศึกษาด้านวัฒนธรรมมีลักษณะบูรณาการผสมผสานทั้งด้านปรัชญา ความคิด ความเชื่อ ศิลธรรม สุนทรียภาพ ศิลปะ พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ การศึกษาด้านวัฒนธรรมมีลักษณะที่ยืดหยุ่นหลากหลายแต่ต้องมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคง (สุมน อมรวิวัฒน์, 2537:22)

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงนำมิติทางวัฒนธรรมมาเป็นฐานการคิดโดยแยกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. วิถีการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

วิถีการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นต่างๆเป็นสิ่งที่มีการสืบทอดกันมายาวนาน ท่ามกลางสภาพภูมิศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการเรื่อยมาอย่างสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติของไทยล้วนมีองค์ประกอบที่เชื่อมต่อกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น มีห้วยหนองคลองบึงอันเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ

อยู่มาก ลำห้วย แก่ง ลำธารที่มีปลาชุกชุม ตลอดจนมีพืชพรรณธัญญาหารที่อุดมสมบูรณ์ จึงมีคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”

เมื่อสิ่งแวดล้อมมีคนในชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานตามส่วนต่างๆ จึงเรียนรู้ที่จะปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมโดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติอย่างเหลือเฟือมากินมาใช้ตามความสามารถ และมีฝีมืออย่างรู้เท่าทันธรรมชาติ สิ่งที่เป็นรูปธรรมทางปัญญาที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคืองานประดิษฐ์กรรม และนวัตกรรมที่บ่งบอกหรือสะท้อนถึงคุณค่าแห่งวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

การรู้จักเอาทรัพยากรตามสภาพแวดล้อมมาใช้ประโยชน์นำมาประดิษฐ์เป็นอาหาร สิ่งของ รวมไปถึงสิ่งประเทืองความงามและความพึงพอใจต่างๆ เช่น การปลูกบ้านสร้างเรือน การต่อเรือนแพ การทำเครื่องเกษตรกรรม การจับสัตว์น้ำ สัตว์บก การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำและถนอมอาหาร การใช้สมุนไพรเป็นตัวยา การประดิษฐ์ของเล่น เครื่องดนตรี ศิลปวัตถุ การทำกระเบื้อง ตะกร้า ภาชนะใช้สอยต่างๆ รวมไปถึงการทำอาวุธ เครื่องรางของขลัง เครื่องประดับ รวมความว่ามนุษย์ใช้สติปัญญาคิดประดิษฐ์สิ่งของ ขึ้นใช้ในการดำรงชีวิตอย่างหลากหลาย ซึ่งสะท้อนถึงระดับเขาวงกตปัญญาและความสามารถ และจินตนาการของมนุษย์ที่เป็นส่วนสำคัญอย่างเป็นรูปธรรมของอารยธรรม ตลอดจนเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความรุ่งรวยทางความคิดและอุปนิสัยในการใช้ทรัพยากรแวดล้อมในท้องถิ่นมาสร้างสรรค์อย่างรู้ค่า (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544:129-130)

แสดงให้เห็นได้ว่าวิถีชีวิตคนไทยมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายอาศัยและพึ่งพิงธรรมชาติ ทำให้เป็นอยู่อย่างสุขสบาย ไม่ต้องดิ้นรนยื้อแย่งแข่งขัน กัน จึงกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตภายใต้สังคมไทยให้ความสำคัญด้านชีวิตจิตใจ และวัฒนธรรมจริยธรรมคุณงามความดีโดยยึดถือสิ่งที่ยอมรับนับถือเป็นแกนหลักและยึดการทำอยู่ทำกินเป็นหลักมากกว่าเรื่องทางวัตถุ จึงก่อให้เกิดความประสานกลมกลืนและความเป็นเอกภาพแห่งชุมชนซึ่งมีรากฐานมาจากสายรากทางวัฒนธรรมที่ยาวนานและสมดุลในวิถีชีวิต (สุนทร คอนอินทร์, 2546:37)

2. ชนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม

ชนบธรรมเนียมประเพณีคือ แนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในสังคมโดยคนรุ่นหลังเรียนรู้จากคนรุ่นก่อนแล้วยึดถือปฏิบัติต่อกันมา อาจมีการปรับปรุงแก้ไขบ้างแต่การเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปอย่างช้าๆ ใช้เวลาเป็นปีๆ การประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียนี้มีทั้งการประพฤติปฏิบัติในระดับบุคคลและการประพฤติปฏิบัติในระดับสังคม คือการร่วมกิจกรรมพร้อมๆ กันในลักษณะพิธีกรรมเป็นการจัดงานประเพณีเช่น ประเพณีทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ประเพณีแห่นางแมว ประเพณีบุญพระเวท เป็นต้น (อมรา พงพาพิชญ์, 2541:7)

ชนบธรรมเนียมประเพณีจะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งก็คือผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นคุณค่าแห่งการ

ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเฉพาะกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ (อังกูล สมคะเนย์, 2534:56)

3. เรื่องที่เกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ คติความคิดความเชื่อที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่การประกอบพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่นประกอบกับลัทธิทางศาสนาคือศาสนาพุทธ พราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยยิ่งก่อให้เกิดความเชื่อแบบผีพราหมณ์ พุทธขึ้นมาซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากกว่ากันนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานการพัฒนาของชุมชนแต่ละแห่งแต่ละบุคคล (สุนทร คอนอินทร์ย์, 2546:38)

ความเชื่อดั้งเดิมนั้นเกิดขึ้นสืบทอดและมีการพัฒนาการมานานอันเป็นผลมาจากการพึ่งพาธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเป็นความเชื่อที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติ และการให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษสังสม และถ่ายทอดไว้ให้ดังจะพบได้ในชุมชนชนบทไทยในทุกภาคของประเทศเช่นชุมชนภูเขาจะมีความเชื่อในเรื่องผีป่า เจ้าเขา เทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ในที่ราบก็จะมี ความเชื่อในเรื่องของภูมิเจ้าที่ พระภูมิเณร การสู่ขวัญ การให้ความเคารพแม่โพสพ ผู้ที่อยู่ตามริมน้ำริมทะเล

4. ศาสนา

คนไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่นอกจากนี้ยังมีศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์และศาสนาอื่นๆ โดยได้นำหลักธรรมคำสอนทางศาสนามาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมต่อมตน เชื่อเพื่อเมื่อแม่ ประณีประนอม รักสงบใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิดดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุขทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ ถึงแม้จะอดอยากเพราะแห้งแล้งแต่ไม่มีใครอดตายเพราะเป็นที่พึ่งกันแบ่งปันแบบ "พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้" เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่คนไทยเคารพนับถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาในการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับชีวิตประจำวัน (นันทสาร สีสลับและคณะ, 2542:10)

5. การถ่ายทอดและการรับวัฒนธรรม

เมื่อวัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีระบบที่เกิดขึ้นโดยสัญลักษณ์ก็ย่อมหมายความว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้และจะต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำการถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม ซึ่งได้เคยมีการตกลงกันไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง หลักที่สมาชิกของสังคมใช้ยึดถือเป็นแนวประกอบการประพฤติปฏิบัติก็คือค่านิยม ค่านิยมคือข้อกำหนดที่สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่ให้การ

ยอมรับของสังคม เมื่อมีค่านิยมของสังคมเป็นแกนกลางให้สมาชิกยึดเป็นหลัก พฤติกรรม แนวความคิด วิธีการทำงาน ตลอดจนการประดิษฐ์เครื่องใช้ย่อมจำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับ ค่านิยมของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติและเมื่อทุกอย่างสอดคล้องกันการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมก็ ดำเนินไปอย่างไม่มีปัญหา (สุนทร ดอนอินทรีย์,2546:39)

นอกจากมนุษย์เราจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งแล้ว มนุษย์เราจะรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ย่อมหมายความว่าส่วนของ วัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมข้างเคียงนั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคมส่วนของวัฒนธรรมที่รับมา จะต้องสอดคล้องกับของเดิมที่มีอยู่ และเมื่อสอดคล้องกันได้ก็จะค่อยๆรับกันไปและในที่สุดก็จะ แยกไม่ออกกว่าว่าวัฒนธรรมส่วนใดเป็นของเดิมและวัฒนธรรมใดรับมาจากสังคมอื่น (อมรา พงพาพิชญ์,2541:20-25)

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าการถ่ายทอดวัฒนธรรมภายในสังคมเดียวกันคือการ สืบทอดวัฒนธรรมในแนวตั้งจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ในกระบวนการเรียนรู้ที่พ่อแม่อบรม สั่งสอนลูก(Enculturation) ส่วนการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งเป็นการที่ สังคมหนึ่งยอมรับวัฒนธรรมของสังคมอื่นและเกิดการปรับตัววัฒนธรรมให้เข้ากัน (Accultulation) โดยที่มีการละทิ้งวัฒนธรรมของตัวเองบางส่วนและทำให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม

สรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเชื่อมโยงกับฐานการคิดในเรื่องดังต่อไปนี้

1. วิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย
2. ขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมในท้องถิ่น
3. คติความเชื่อที่ยึดถือกันในพื้นที่
4. ศาสนาที่เป็นหลักยึดในพื้นที่
5. การถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นในพื้นที่

1.8 การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนหนึ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาดำรงอยู่ได้คือ การมองทุกสิ่งทุกอย่างอย่างสัมพันธ์กัน อย่างสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมไม่ใช่มองสิ่งใดโดดๆ แต่มองสังคมชุมชนที่อยู่แวดล้อมภูมิปัญญานั้น และให้ภูมิปัญญานั้นดำรงอยู่ได้อย่างมีความหมาย ซึ่งเป็นการมองแบบองค์รวมโดยต้องศึกษา ปัจจัยเบื้องหลังภูมิปัญญาพื้นที่เป็นตัวหล่อเลี้ยงภูมิปัญญา (พระไพศาล วิสาโล,2530: 25)

ประเวศ วะสี (2534:34-36) กล่าวว่า "การศึกษาค้นคว้า พื้นฟู หรือประยุกต์ ภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาตนเอง ควรมีขั้นตอนดังนี้

1. ต้องมีความเข้าใจ เห็นคุณค่า และความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

2. ศึกษาจากชาวบ้านให้มากที่สุด

3. เคารพและเข้าถึงวิถีการถ่ายทอดความรู้ของชาวบ้าน

โดยสรุป การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นควรมีการศึกษาค้นคว้า พิสูจน์ วิจัย พัฒนา หรือประยุกต์ และเผยแพร่เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตและสังคม แต่ไม่ได้หมายถึง การกลับไปสู่อุดมคติแต่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมโดยเป็นการประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับ สังคมปัจจุบัน

1.9 แนวทางการศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นแม้ว่าจะป็นองค์ความรู้อันมหาศาลที่มีอยู่ทั่วไปทุกหมู่บ้านหรือ ทุกท้องถิ่นก็ตาม เมื่อถูกละเลยก็จะขาดสายใยแห่งการเชื่อมโยงระหว่างเก่ากับใหม่ ระหว่างอดีตกับ ปัจจุบัน อย่างน่าเสียดาย ดังนั้นจึงมีแนวทางในการศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการยกย่องภูมิปัญญาเหล่านั้นให้สืบทอดต่อไป โดยมีประเด็นหลักๆดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2536:156-159) กระทรวงศึกษาธิการได้ ให้แนวทางไว้ดังนี้

1. ทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญา เช่น ศึกษาดูงาน พบปะสนทนา กับปราชญ์ชาวบ้าน
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น การเดินทางไปสืบค้น สอบถาม สัมภาษณ์
3. การศึกษา ค้นคว้า วิจัย
4. การส่งเสริมเผยแพร่
5. การสนับสนุนคืนภูมิปัญญาให้แก่ชาวบ้าน โดยการยอมรับความมีภูมิปัญญาของชาวบ้าน
6. การประสานแผนเพื่อสร้างเครือข่ายการดำเนินงาน โดยมีหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุน

เสรี พงศ์พิศ (2530:) ได้ให้แนวทางการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยค้นหาคุณค่าและตีความ
2. การแสวงหารูปแบบใหม่ ความรู้ของชาวบ้านเป็นความรู้ทางสังคม เป็นความรู้ที่ได้มาจากการสืบทอดระหว่างชีวิต การปฏิบัติคือ การสัมผัสกันในทุกๆมิติ ไม่เพียงแต่ด้วยการพูด การเล่า การอ่าน การท่องจำ แต่เป็นการใช้ชีวิตทั้งชีวิตสัมผัสและถ่ายทอดชีวิตนั้นไปยังผู้อื่น

สรุปได้ว่า การศึกษาภูมิปัญญาต้องทำความเข้าใจ รวบรวมข้อมูล ค้นคว้า วิจัย และเผยแพร่ เพื่อให้ภูมิปัญญาสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางโลกยุคปัจจุบัน

1.10 ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์ ที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ประจำท้องถิ่น โดยมีวิถีชีวิตที่อยู่บนความพอเพียง และเรียบง่าย เกิดจากความต้องการใช้ในครัวเรือนแล้วขยายตัวสู่ชุมชน และท้องถิ่น สามารถนำทรัพยากรที่เป็นธรรมชาติ และมีในท้องถิ่น ทำขึ้นด้วยวิธีการที่สอดคล้องกัน มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างตรงไปตรงมา มีการถ่ายทอด และพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนเกิดเป็นแบบฉบับที่ยึดถือ และสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่ง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2542:6)

ประเทศไทยมีงานช่างฝีมือหลากหลายทั้งด้านรูปแบบและคุณค่าสาระณะ ซึ่งมีการรักษาและมีการสืบทอดกันมาช้านาน ก่อให้เกิดการสั่งสมพอกพูนทางปัญญาของชาวบ้าน

ซึ่งงานฝีมือช่างชาวบ้านเหล่านั้นแฝงไว้ด้วยลักษณะทางสังคมชุมชนและลักษณะทางเชื้อชาติจนได้ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งอันถึงพร้อมด้วยคุณค่าในเชิงศิลปะและวัฒนธรรม ผู้ที่เป็นช่างฝีมือหรือช่างศิลปะ(artisan)ย่อมต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นความสามารถคิดได้เอง ทำได้เอง ศักยภาพในการคิดเองได้และทำได้ ได้รับการยอมรับว่าเป็นคุณค่าด้านภูมิปัญญาซึ่งเป็นคุณค่าที่เกิดจากรับรู้ และมีประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่สั่งสมกันมาช้านานโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาเพื่อจะได้มาซึ่งสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตได้อย่างตามความเหมาะสมตามยุคสมัย ภูมิปัญญาจึงเป็นคุณค่าที่สั่งสมในตัวช่างฝีมือและเป็นคุณค่าที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะ ซึ่งปรากฏในงานประดิษฐ์สร้างหรืองานช่างฝีมือของเขา การศึกษาเพื่อรับรู้คุณค่าภูมิปัญญาจึงวิเคราะห์และประเมินได้จากงานช่างฝีมือที่ปรากฏเชื่อมโยงไปถึงตัวช่างฝีมือ การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาในงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจึงสามารถวิเคราะห์ได้จากคุณลักษณะ 4 ประการคือ (มโน พิสุทธิรัตนานนท์และศรีน มณีโชติ, 2539 : 23-24)

1. คุณลักษณะด้านการใช้สอย
2. คุณลักษณะด้านการออกแบบและเทคนิควิธี
3. คุณลักษณะด้านความงาม
4. คุณลักษณะด้านความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2542:121-125) ได้กล่าวว่าหัตถกรรมพื้นบ้านได้แสดงถึง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งสะสมกันมาเป็นเวลาช้านานนับร้อยปี ภูมิปัญญานี้มิใช่ความรู้แต่เป็นสิ่งที่สูงกว่า เพราะได้ผ่านการกลั่นกรอง ต้องสะสมมาแต่อดีตจนได้ผลลัพธ์ที่สมบูรณ์กับการใช้สอย ดังนั้นภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมพื้นบ้านจึงพิจารณาได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาในการเลือกสรรวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ให้สอดคล้องกับความต้องการในการใช้สอยโดยมีความรู้เรื่องคุณสมบัติและลักษณะพิเศษของวัตถุดิบนั้นๆ

2. ภูมิปัญญาในการสร้างรูปแบบของงานหัตถกรรม ที่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น

3. ภูมิปัญญาด้านกรรมวิธีการผลิตที่สามารถนำมาทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมพื้นบ้านประกอบด้วยเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาในการเลือกสรรวัตถุดิบมาสร้างสรรค์เพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอย

2. ภูมิปัญญาในเชิงช่าง ประกอบด้วย

- เครื่องมือ และวัสดุช่าง

- กระบวนการและขั้นตอนการทำงาน

3. คติความเชื่อ

- การบูชาเครื่องมือวัสดุ อุปกรณ์ของช่าง

- การเคารพบูชาในครูอาจารย์ ผู้ให้กำเนิดและสิ่งสักการะ

4. พื้นทางด้านจิตใจของช่างไทย

- ความสนใจและรักที่จะสืบทอดงานอันเป็นการเห็นคุณค่าในวิชาช่างของตน

- อุปนิสัยและเจตคติในการทำงาน

- คุณธรรมจริยธรรมที่ใช้ในการทำงาน

5. สะท้อนถึงจิตวิญญาณของชุมชน

1.11 ภูมิปัญญาของช่างไทย

ความมั่งคั่งทางศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยทุกวันนี้ล้วนแต่เป็นผลงานที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของช่างฝีมือที่มีความเชี่ยวชาญในการทำงานศิลปะแขนงต่างๆ เหล่านี้อาจมีความแตกต่างไปจากช่างที่เป็นผู้ทำงานฝีมือโดยทั่วไป ซึ่งศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้อธิบายความหมายของช่างฝีมือไว้ว่า ช่างฝีมือ(Artisan) หมายถึง ผู้ผลิตศิลปกรรมที่งานนำดูน่าใช้สอย เป็นอสังการเป็นเครื่องประดับชีวิตให้กินดีอยู่ดี ผลิตรกรรมหรือสิ่งที่ทำเป็นอาชีพของช่างฝีมือนี้เรียกว่า ศิลปะอันเป็นผลเกิดจากฝีมือ ความสามารถ และความรู้ค่าของช่างฝีมือ (โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย,2542:17)

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532:69) ได้แบ่งประเภทของช่างออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. ช่างหลวงหรือช่างทางราชการซึ่งเป็นช่างที่สังกัดอยู่ตามกรมกองราชการต่างๆ

2. ช่างศาสนาได้แก่ช่างที่อยู่ภิกษุภาวะ

3. ช่างเชลยศักดิ์คือช่างที่ไม่ปรารถนาจะรับราชการแต่ต้องการที่จะทำมาหากินของตนเอง

4. ช่างพื้นบ้านพื้นเมือง ช่างเหล่านี้เป็นช่างที่มีความชำนาญในการช่างตามแบบพื้นบ้านพื้นเมืองของตนช่างเหล่านี้มักจะได้รับถ่ายทอดวิชาช่างมาจากบรรพบุรุษของตนและปฏิบัติงานอยู่ในท้องถิ่นของตน

พจนานุกรมศิลปกรรม (2539:30-31) แบ่งช่างเป็น 3 ประเภท คือ

1. ช่างพื้นบ้านพื้นเมือง เป็นช่างผู้ประกอบการช่างอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ผลงานจะสอดคล้องกับความต้องการในการใช้สอยของคนในท้องถิ่น และผลงานที่ผลิตออกมาจะมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์

2. ช่างเชลยศักดิ์ เป็นช่างอิสระผู้ใช้วิชาหาเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างทำงานช่างทั่วไป

3. ช่างหลวง เป็นช่างที่เข้ารับราชการในกรมกองต่างๆ เป็นข้าราชการเช่นเดียวกับข้าราชการอื่นๆ ช่างหลวงมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในพระราชกำหนดบทขัยการในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.๑๙๙๑-๒๐๓๑) ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดชำระกฎหมายที่เกี่ยวกับการช่างโดยจัดระเบียบหมวดหมู่ช่างขึ้นใหม่แบ่งออกเป็นกรมต่างๆ อย่างกรมทหาร ซึ่งต่อมาเรียกว่า "กรมช่างสิบหมู่"

กล่าวโดยสรุปงานช่างสิบหมู่ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏช่างดังนี้ 1) ช่างเขียน 2) ช่างปั้น 3) ช่างรัก ช่างรักศิลา 4) ช่างไม้ 5) ช่างปูน 6) ช่างสลัก 7) ช่างกระเบื้อง 8) ช่างกระดาษ 9) ช่างเรือ 10) ช่างหล่อ 1) ช่างจาร 12) ช่างชาติตึก 13) ช่างประดับกระจก 14) ช่างทำยอนพระกรรณ 15) ช่างมุก และช่างอื่นๆ

1.11.1 แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะและงานช่าง

ด้วยเหตุที่งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน งานช่างศิลป์ไทยเป็นแขนงหนึ่งของงานศิลปะที่มีส่วนเป็นทั้งงานศิลปะและงานช่าง ดังที่อาวี สุทธิพันธ์ (2528:25-27) ได้อธิบายถึงความแตกต่างระหว่างงานศิลปะและงานช่างไว้ดังนี้

1. งานใดที่มีความมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นอันดับแรก และให้ความสำคัญกับความงามเป็นอันดับรองเรียกว่างานช่าง งานใดที่ให้ความสำคัญกับความงามเป็นอันดับแรกและให้ความสำคัญกับประโยชน์ใช้สอยเป็นอันดับรองเรียกว่าศิลปะ

2. งานช่างนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการทำงาน และผลผลิตที่เกี่ยวข้องกัน (Mean&End) กล่าวคือช่างจะต้องรู้ว่าจะต้องใช้วัสดุอะไร และมีวิธีการทำงานเป็นลำดับขั้นอย่างไร ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างงานศิลปะและวัสดุอาจไม่สอดคล้องกันกล่าวคือวัสดุอย่าง

หนึ่งเมื่อนำมาประกอบกันแล้วกลายเป็นผลงานอีกอย่างหนึ่งเมื่อนำมาประกอบกันแล้วกลายเป็นผลงานอีกอย่างหนึ่ง

3. งานช่างจะเป็นงานที่มีลักษณะแน่นอนตามแบบที่ได้เล่าเรียน และฝึกฝนกับครูอาจารย์การตัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงจากของเดิมทำได้ยากขณะที่งานศิลปะจะให้อิสระกับความคิดสร้างสรรค์สูงกว่า

1.11.2 ช่างในสังคมไทย

ช่างเป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่มีคุณสมบัติและเป็นผู้ที่มีคุณประโยชน์แก่ผู้อื่นในสังคมดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่พระราชทานแก่ผู้ที่มาเฝ้าในพิธีเปิดงานแสดงแนะนำอาชีพของสโมสรโรตารีกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2519 ความว่า " ช่างคือผู้ทำงานใช้ฝีมือหมายถึงผู้ใช้ฝีมือเป็นบริการแก่ผู้อื่น ช่างทุกประเภทเป็นกลไกสำคัญยิ่งในชีวิตของบ้านเมืองและของทุกคนเพราะตลอดชีวิตต้องอาศัย และใช้บริการหรือสิ่งต่างๆที่มาจากฝีมือช่างทุกวัน " (สุนทร ดอนอินทร์พย์, 2546:42) จากพระราชดำรัสจึงเห็นได้ว่าช่างเป็นบุคคลประเภทที่ผู้ตนในสังคมได้พึ่งบริการได้อาศัยสิ่งๆที่สำเร็จด้วยฝีมือของช่างมาเป็นลำดับทุกยุคทุกสมัย

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2540:5 - 10) ได้กล่าวว่า "ช่างประเภทต่างๆจัดเป็นคนหมู่หนึ่งที่มีแบบอย่างในการดำรงชีพดำเนินชีวิต แบบแผนในการงานและแบบฉบับที่มีลักษณะเป็นพิเศษไปจากคนทั่วไปจึงอาจจัดเป็นสถาบันหนึ่ง ซึ่งองค์ประกอบของสถาบันช่างประกอบด้วย 5 สิ่งดังนี้

1. ช่าง คือ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ ความชำนาญในการสร้างสรรค์
2. วิชาการ คือความรู้ทางการช่างต่างๆทั้งในทฤษฎี การปฏิบัติ ซึ่งผู้ที่เป็นช่างจะต้องได้รับการเรียนรู้ให้ถูกต้องแตกฉานและใช้การได้เป็นอย่างดี
3. ขนบนิยม คือแบบอย่างและแบบฉบับที่ได้รับการยอมรับนับถือและใช้กำหนดสำหรับการฝึกหัดเรียนรู้หรือใช้เป็นแนวทางเป็นแบบฉบับสำหรับสร้างสรรค์งานช่างประเภทต่างๆซึ่งได้รับการลำดับไว้เป็นขนบนิยมที่ชัดเจนและสามารถอ้างอิงได้
4. ผลงาน คือสิ่งที่บรรดาช่างได้สร้างขึ้นอันประกอบด้วย รูปสมบัติ คุณสมบัติตามวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการสำหรับความเป็นอยู่ การงาน อาชีพ คติ ความเชื่อ พิธีกรรมและความพึงพอใจ
5. สกูลช่าง คือ ช่างประเภทใดประเภทหนึ่งที่มีระเบียบวิธีแบบแผนที่กำหนดขึ้นไว้เป็นแนวปฏิบัติในการสร้างสรรค์งานช่างอย่างเป็นระบบ และเป็นระเบียบวิธีเฉพาะใน

หมู่ช่างประเภทนั้นๆ ประกอบด้วยหลักวิชาช่าง รูปแบบโดยขนบนิยมในหมู่ช่างแต่ละประเภท กระบวนการ สร้างสรรค์และกลวิธีต่างๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดส่งต่อแก่กันโดยผ่านการเรียนรู้ การฝึกหัด การลอกเลียนวิธีการแบบอย่างจากช่างอาวุโส

1.11.3 องค์ประกอบของภูมิปัญญาเชิงช่างของไทย

องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานของช่างไทยมีดังต่อไปนี้

1) เทคนิควิทยาในเชิงช่าง

งานช่างนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการทำงานและผลผลิตคือช่างจะต้องรู้ว่าจะต้องใช้วัสดุอะไรและมีวิธีการทำงานเป็นลำดับขั้นตอนอย่างไร จึงกล่าวได้ว่า งานช่างให้ความสำคัญในการปฏิบัติงานเป็นขั้นตอนก่อนหลังและต้องมีการฝึกฝนเป็นสำคัญ

ดั่งที่วิทยุ พิณคันเงิน (2541:4-8) ได้กล่าวว่า “ช่างที่ทำงานจะต้องเป็นผู้มีฝีมือและมีความชำนาญเป็นพิเศษ นอกจากนั้นเครื่องมือช่างแต่ละประเภทก็มีความสำคัญในการสร้างรูปแบบของงานศิลปะแต่ละประเภทซึ่งแตกต่างกันตามประเภทของงานและรสนิยมความเคยชินของผู้เป็นช่างดังเห็นได้ว่าช่างแต่ละคนมักจะมีเครื่องมือชนิดที่ตนถนัดฝึกฝนซึ่งทำขึ้นตามถนัดมืออย่างที่เรียกว่า“ของคู่มือ” เช่น สีว บางคนชอบให้เผล้มากบางคนชอบเผล้น้อย บางคนชอบสลักพื้นช่องว่างลายจันทะลุออกแล้วแกะตัวลายให้โดดเด่นเป็นการโลดโผน”

สรุปได้ว่าเทคนิควิทยาเชิงช่างประกอบด้วย 2 สิ่ง ดังนี้คือ

1. เครื่องมือ และวัสดุช่าง
2. กระบวนการและขั้นตอนการทำงาน
- 2) คติความเชื่อ คติความเชื่อของช่างไทย มีดังนี้

2.1 ความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของช่างประกอบด้วย

- การถือพระวิษณุกรรมเป็นบรมครูแห่งการช่างเพื่อให้เกิดความ

ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ (สุนทร คอนอินทร์พัย,2546:45)

- การทำงานโดย ไม่ได้รับการฝึกฝนจากครูถือเป็นข้อห้ามอย่างหนึ่ง

ซึ่งมักมีคำกล่าวที่ว่า “คนที่เป็นช่างจะเป็นบ้าถ้าไม่ได้ครอบครู” (ไพฑูรย์ เมืองสมบูรณ์,2534:69)

- เชื่อในอำนาจที่ประจำตัวละครต่างๆ

2.2 การบูชาเครื่องมือช่าง

2.3 เชื่อในครูอาจารย์ ผู้ให้กำเนิดและสิ่งสักการะ

3) พื้นทางด้านจิตใจของช่างไทย

พื้นทางด้านจิตใจของช่างไทยประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการคือ

1. ความสนใจ และรักที่จะสืบทอดอันเป็นการเห็นคุณค่าในวิชาช่างของตน (วิทย์ พิณคันเงิน, 2512:82, จุลทรรศน์ พยาชฆาต, 2543:45)
2. อุปนิสัยและเจตคติในการทำงานของช่างซึ่งประกอบด้วยความเป็นคนเฉลียวฉลาด ช่างสังเกต มีสมาธิในการทำงาน มานะพากเพียร อดทนใจเย็น ละเอียดรอบคอบ รู้จักแก้ไขข้อผิดพลาด เป็นต้น (สาโรช สุวรรณช่าง, 2536:50)
3. คุณธรรมจริยธรรมที่ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตได้แก่การรู้จักวางตนให้สำรวม มีความซื่อสัตย์เที่ยงตรง ดำรงตนอย่างสมณะ มีน้ำใจต่อผู้อื่น รู้จักเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อส่วนรวม รู้จักพอ รู้จักละ รู้จักวาง และการเป็นคนอ่อนน้อมต่อมตลกตัญญูต่อผู้มีบุญคุณ เป็นต้น

2. หัตถกรรมพื้นบ้าน

ศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้าน มีความเกี่ยวเนื่องกับ ศิลปะชาวบ้าน ศิลปะพื้นบ้าน ศิลปะพื้นถิ่น เพราะหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นรวมอยู่ในศิลปะดังกล่าว ศิลปะชาวบ้านหรือศิลปะพื้นบ้าน เป็นคำที่นักวิชาการพยายามเรียกให้แตกต่างกันไปนั้น แท้จริงแล้วเป็นศิลปะประเภทเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เพราะมีลักษณะเฉพาะที่คล้ายคลึงกัน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2542:5)

2.1 ความหมายของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ดังต่อไปนี้

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2542:6) กล่าวถึง หัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง ศิลปะหัตถกรรมที่เกิดจากช่างฝีมือของคนในท้องถิ่น การประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดกันในครอบครัวโดยตรงจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย โดยมีจุดประสงค์หลัก คือ สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

อุทุมพร หมั่นทำการ (2532) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง การสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมที่เกิดจากคนในท้องถิ่นซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านั้นมีคุณค่าในการใช้สอยและความงามที่สอดคล้องกันกับสภาวะแวดล้อมของท้องถิ่นและยังเป็นสิ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหรือชุมชนนั้นๆ

วรรณิ วิบูลย์ แอนเดอร์สัน (2531:5) กล่าวว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของพื้นบ้านท้องถิ่นนั้น เป็นงานช่างฝีมือสร้างสรรค์เทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดโดยตรงจากบรรพบุรุษโดยวิธีปากเปล่า และการเรียนรู้โดยการเลียนแบบ

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531:158) กล่าวว่า หัตถกรรมพื้นบ้านหรือหัตถกรรมชาวบ้าน หมายถึง งานช่างหรืองานฝีมือของชาวบ้านที่ประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ไม่สอยภายในบ้านหรือใช้เป็นเครื่องสนองความเชื่อทางด้านประเพณี ศาสนา ใช้เพื่อความสวยงามสนองความสุขทางจิตใจและเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ

Warren E. Robert (1975) อ้างใน วรณี วิบูลย์แอนเดอร์สัน (2531:9) ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้านว่า คือ งานช่างฝีมือที่เป็นไปตามรูปแบบประเพณีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น การประดิษฐ์ การสร้างสรรค์ที่เป็นไปตามเทคนิค และรูปแบบที่ถ่ายทอดภายในครอบครัวโดยตรง จากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และเป็นผลงานหรือสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นวัสดุหรือสิ่งก่อสร้างที่ทำขึ้นเพื่อคนทั่วไป

นวลลล อทินานนท์ (2545) กล่าวว่า " หัตถกรรมพื้นบ้าน"เป็นภูมิปัญญาที่คนในแต่ละท้องถิ่นสร้างขึ้น เพื่อตอบสนองต่อการใช้สอย ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต ชาวบ้านได้เรียนรู้การสร้างสรรคด้วยการนำวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่นนำมาสร้าง ดัดแปลง ปรับปรุงให้มีความสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย และมีการสืบทอดการผลิตกันมาช้านาน

ดังนั้นโดยสรุปหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง งานช่างหรืองานฝีมือของชาวบ้านที่ประดิษฐ์ สร้างสรรคเป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดกันในครอบครัวโดยตรงจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย โดยมีจุดประสงค์หลัก คือ สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ และมีคุณค่าในการใช้สอยและความงามที่สอดคล้องกันกับสภาวะแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น

2.2 มุลเหตุในการเกิดของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

แนวคิดในการสร้างงานหัตถกรรมของมนุษย์นั้น เริ่มจากการที่มนุษย์ต้องการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวัน อาจได้แก่การที่มนุษย์นำก้อนหินที่มีขนาดเหมาะสมและมีรูปร่างเหมาะที่จะใช้เป็นเครื่องสับ ทูบ หรือ กะเทาะ หินที่มนุษย์นำมาใช้นั้นควรเป็นต้นกำเนิดของความคิดในการสร้างงานหัตถกรรม และพัฒนาให้มีประโยชน์ใช้สอยได้ดียิ่งขึ้นเรื่อยๆ และรู้จักเลือกสรรวัสดุ มาสร้างงานหัตถกรรมให้สามารถใช้สอยได้ตามความต้องการ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2542: 3)

ในสังคมชนบทหรือสังคมพื้นบ้าน พื้นดินส่วนมาก ในแต่ละหมู่บ้านจะประกอบด้วยสมาชิกชาวบ้านรุ่นแรกเริ่มที่มีประวัติรากฐานความเป็นมาจากท้องถิ่นหรือจากกลุ่มเดียวกัน เช่น กลุ่มเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ด้วยเหตุนี้ วิธีการดำเนินชีวิตชาวบ้าน หรือเรียกรวมๆว่า "วัฒนธรรม" ก็จะเหมือนกัน ซึ่งจะสะท้อนออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น ความคิด ความเชื่อ ความนิยม ภาษา

กฎเกณฑ์ประเพณี และวัตถุสิ่งของที่ผลิตออกมา วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมนี้ย่อมเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติตามกันอย่างมีรูปแบบโดยสมาชิกในพื้นที่บ้านหรือพื้นที่นั้นๆ

การที่มนุษย์ได้อาศัยวัฒนธรรมเป็นหนทางในการปรับตัวให้อยู่รอด จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้ก่อให้เกิดความคิดในการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของออกมาใช้ประโยชน์ เพื่อป้องกันรักษา และเป็นเครื่องทุนแรง หรือเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือเครื่องใช้ในบ้านและใช้ประกอบอาชีพ เครื่องบรรจุก เครื่องดักจับสัตว์ เป็นต้น นอกจากความต้องการพื้นฐานในการใช้สอยแล้ว มนุษย์ยังมีความต้องการในสิ่งที่เหนือกว่าคือ เป็นเรื่องด้านนามธรรมของวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ ประเพณี คุณค่าวัตถุสิ่งของที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นมาจึงมีลักษณะพิเศษหรือเป็นสัญลักษณ์ อันเป็นที่เข้าใจและยอมรับเฉพาะในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน สิ่งที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นมานั้น ไม่ว่าจะเป็ นหัตถกรรมหรือศิลปกรรมย่อมมีจุดมุ่งหมายในการแสดงออก 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. สำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวัน และในการประกอบอาชีพทำมาหากิน
2. เป็นการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจที่เกี่ยวกับตนเองหรือสังคม

กล่าวโดยสรุปคือ การแสดงออกในการประดิษฐ์ สร้างเพื่อคุณค่าด้านการใช้สอย และเพื่อคุณค่าด้านความงาม อันเป็นผลจากความเชื่อถือศรัทธาและความพึงพอใจ (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2539)

2.3 ลักษณะเฉพาะของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

ดังกล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่ามนุษย์สร้างสรรค์งานจากการประดิษฐ์คิดค้น ที่กระทำสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานช่วยให้มนุษย์เกิดความชำนาญ และเรียนรู้ในการทำ พัฒนา และปรับปรุงรูปแบบ ให้สามารถตอบสนองความต้องการ และประโยชน์ได้สมบูรณ์ที่สุดโดยหัตถกรรมพื้นบ้าน มีคุณลักษณะเฉพาะดังที่ โชเฮสึ ยานากิ (อ้างใน วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2542: 36-39) ผู้เชี่ยวชาญศิลปะพื้นบ้านชาวญี่ปุ่น ได้กล่าวถึงสาระสำคัญ ไว้ดังนี้

1. สร้างโดยช่างนิรนาม ช่างผู้ผลิตงานหัตถกรรม อาจจะเป็นชาวบ้านหรือช่างพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น ไม่ใช่ศิลปินที่ผ่านสถาบันการศึกษาอย่างเป็นระบบ จึงไม่ปรากฏชื่อผู้ทำ สร้างเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ ช่างพื้นบ้านจะไม่มีเจตนาที่จะสร้างผลงานของตนให้เป็นศิลปะ ดังนั้น จึงมุ่งที่การใช้สอย ซื่อซายแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญ
2. สร้างขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น ในครัวเรือน เมื่อเหลือจึงจำหน่ายให้ผู้อื่น หรือแลกเปลี่ยนกันการทอดผ้า การทำเครื่องจักสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้กัน ในครัวเรือน เมื่อเหลือจึงจำหน่ายให้ผู้อื่น หรือแลกเปลี่ยนกัน

3. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก และมีราคาที่เหมาะสมหรือมีราคาต่ำ โดยผู้ที่ใช้สอยผลิตขึ้นในครอบครัวก่อน เมื่อผลิตได้มากจะจำหน่าย หรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ตนต้องการ หรือในบางท้องถิ่นมีความสามารถในการผลิตสูง และมีผู้ต้องการมาก ทำให้เกิดการผลิตเพื่อจำหน่ายรูปแบบ และกรรมวิธีการผลิตจะไม่พิถีพิถัน เพราะต้องทำจำนวนมากและราคาถูก

4. มีลักษณะเฉพาะถิ่น เกิดจากการเลือกใช้วัสดุที่มีอยู่ เฉพาะถิ่น
5. มีรูปแบบเรียบง่าย ไม่ได้มีการออกแบบ หรือคิดขึ้นอย่างเป็นทางการ
6. สร้างขึ้นด้วยมือ โดยปราศจากการใช้เครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวข้อง

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539:) ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของงานหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. ใช้วัสดุพื้นบ้านหรือวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนมาประดิษฐ์สร้าง
2. มีรูปแบบอิสระและเรียบง่าย
3. ใช้เวลาว่างประดิษฐ์สร้าง
4. ตอบสนองความต้องการใช้สอยเป็นหลัก
5. มีลักษณะเฉพาะถิ่นคือมีแบบอย่างศิลป์เฉพาะถิ่น
6. ศิลปะพื้นบ้านแฝงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ใจและจริงใจ
7. ศิลปะพื้นบ้านสะท้อนวิถีการดำเนินชีวิต
8. ศิลปะพื้นบ้านมีคุณค่าคงที่
9. ศิลปะพื้นบ้านมีลักษณะการสืบทอดที่ยาวนาน
10. มีลักษณะที่จะคลี่คลายพัฒนาไปสู่แบบศิลปะประจำชาติ

2.4 ประเภทของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิโรจน์ ศรีสุโร (2528:) แบ่งประเภทของศิลปะพื้นบ้านดังนี้

1. งานดัก สาน ทอ
2. งานจักสาน
3. เครื่องปั้นดินเผา
4. งานแกะสลัก
5. งานโลหะ
6. งานก่อสร้าง
7. งานภาพเขียน

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539:) แบ่งประเภทของศิลปะพื้นบ้านดังนี้

1. บ้านเรือนที่อยู่อาศัยและสิ่งก่อสร้าง
2. งานแกะสลัก ปั้น หล่อ
3. ภาพวาดระบายสีและจิตรกรรม
4. งานจักสาน
5. งานถักทอ
6. งานช่างฝีมืออื่นๆ

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2542: 73-87) แบ่งศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ 10 ประเภทดังนี้

1. เครื่องเคลือบดินเผา (Ceramics) ได้แก่ภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันทั้งที่เป็นดินเผาธรรมดา และดินเผาที่เคลือบด้วยน้ำเคลือบชนิดต่างๆ มีทั้งที่เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น โถง อ่าง กระถาง จาน ถ้วยโถโอชาม ไห กระปุก ครกน้ำตัน ฯลฯ และเครื่องประดับตกแต่งบ้านเรือน เช่น กระเบื้อง ลูกกรง ตลอดจนเครื่องประดับต่างๆ เป็นต้น
2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย (Textile and Embroidery) ได้แก่ การทอผ้า ในท้องถิ่นต่างๆทั้งการทอผ้าไหม การทอผ้าฝ้าย และการทอผ้าชนิดอื่นๆ รวมถึงการเย็บปัก ถัก ร้อย เช่น การทอยกดอก การทอจก และการประดับตกแต่งด้วยลูกบิดและกระจกไปจนถึงการทอธงหรือธงของภาคเหนือและอีสานสำหรับใช้ในงานเทศกาลต่างๆ
3. การแกะสลัก (Carving) ได้แก่ การแกะสลัก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยวัสดุต่างๆ เช่น การทำครกหินที่อ่างศิลา จังหวัดชลบุรี การแกะสลักไม้เป็นรูปเคารพของภาคอีสาน การแกะสลักตัวหนังสือของภาคใต้ และการแกะงาช้างไปจนถึงการแกะเขาสัตว์ กระดุกสัตว์
4. หัตถกรรมโลหะ (Metal works) ได้แก่งานหัตถกรรมโลหะชนิดต่างๆ ตั้งแต่การทำเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยเหล็ก เช่น จอบ เสียม มีด พร้า อวน การปั้นหล่อรูปเคารพและเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยทองเหลือง ทองแดง สำริด ตะกั่ว รวมถึงการทำเครื่องประดับตกแต่งด้วยเงิน ทอง เป็นต้น
5. เครื่องจักสาน (Basketry mats) ได้แก่ หัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำขึ้นด้วยวิธีการจักสานโดยใช้วัสดุธรรมชาติชนิดต่างๆ เช่น ไม้ไผ่ หวาย กระจุต ลำเจียก ใบเตย ย่านลิเภา ฯลฯ
6. การก่อสร้าง (Architectures) ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านทั่วไป ตั้งแต่การสร้างอาคารบ้านเรือน และการก่อสร้างเพิงพักชั่วคราว และการก่อสร้างอาคารที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
7. ภาพเขียน (Painting and Drawing) ได้แก่ งานจิตรกรรม หรือภาพเขียน ระบายสีบนภาพลายเส้น งานประเภทนี้มักเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ (Sculpture and Decorating motive) ได้แก่ งานประติมากรรมทั้งหลาย เช่น การปั้นตุ๊กตาต่างๆ เช่น ตุ๊กตาเสี้ยกบาล ตุ๊กตาชาววัง รวมทั้ง การปั้นลวดลายประดับอาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่นลวดลายปูนปั้นประดับโบสถ์ วิหารต่างๆ เป็นต้น

9. การทำเครื่องกระดาษ (Paper mache) ได้แก่ การทำกระดาษพื้นบ้าน เช่น การทำกระดาษสาของภาคเหนือ การทำกระดาษข่อยของภาคกลาง และการทำกระดาษสำหรับใช้ ตกแต่งในงานเทศกาล หรืองานนักขัตฤกษ์ต่างๆ

10. ประเภทเบ็ดเตล็ด ได้แก่ งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ไม่อาจจัดเข้าเป็นประเภทใดได้แน่นอน มีอยู่หลายชนิด เช่น การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ การแทงหยวก การทำหุ่นกระดาษ เครื่องเงิน การทำเครื่องดนตรี การทำลูกบิด และเครื่องประดับกายอื่นๆ นอกจากนี้ก็มีพวงยานพาหนะ เช่น เรือ เกวียนล้อเลื่อน กระจัง เป็นต้น

2.5 การสร้างสรรค์งานหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2542) กล่าวถึงการสร้างงานหัตถกรรมไว้ดังนี้

1. ความจำเป็นและความต้องการ การสร้างงานหัตถกรรมมีวัตถุประสงค์ของการผลิตเพื่อ การใช้สอยตามความจำเป็นและความต้องการในด้านต่างๆซึ่งเป็นมูลเหตุจาก

(1) ความจำเป็นในการดำรงชีวิต ทำให้มนุษย์ประดิษฐ์หัตถกรรม เพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันและประกอบอาชีพ

(2) สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สภาพภูมิประเทศ และสิ่งแวดล้อม มีส่วนในการสร้างงานหัตถกรรม โดยมีวัสดุที่อยู่ในท้องถิ่นเป็นตัวกำหนดที่สอดคล้อง ซึ่ง วิโรฒ ศรีสุโร (2528:) ได้กล่าวไว้ว่า การทำหมอนน้ำดินเผาของชาวอีสานเนื่องจากทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น การทำไม้แกะสลักของทางดงจังหวัดเชียงใหม่ การทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนด่านเกวียน

(3) ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และศาสนาเป็นสาเหตุสำคัญที่จะสร้างงานหัตถกรรมจากความเชื่อนั้นๆ เพื่อสนองตอบความต้องการทางด้านจิตใจ และความเชื่อศรัทธา ตามสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสังคมแต่ละยุคสมัย

2. การเลือกวัสดุและวัตถุดิบ มนุษย์เรียนรู้คุณสมบัติของวัสดุ และวัตถุดิบที่มีในสภาพแวดล้อมโดยนำมาสร้างงานให้สามารถใช้งานได้ตามต้องการ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ดิน โลหะ ฯลฯ โดยเลือกคุณสมบัติของวัตถุดิบตามวัตถุประสงค์ของการผลิตที่มีความจำเป็นในการดำรงชีวิตและความต้องการทางด้านจิตใจและความเชื่อ การเลือกวัตถุดิบอาจเป็นไปตามความจำเป็น และความต้องการ ในคุณสมบัติของวัตถุดิบนั้น มาเตรียมตามขั้นตอนที่ได้เรียนรู้ มนุษย์อาศัยอยู่ใน

ธรรมชาติ ดังนั้นเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมาจึงเป็นวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นได้จากธรรมชาติ (อมรา พงศาพิชญ์,2537) จากวัตถุประสงค์ในการผลิตงานหัตถกรรมเพื่อการใช้สอย การคัดสรรวัสดุ และวัตถุดิบเพื่อนำไปใช้สร้างงานว่า มีวัตถุประสงค์ในการผลิตเพื่อนำไปใช้ทำอะไรแล้ว จึงเลือกวัสดุหรือวัตถุดิบในท้องถิ่น โดยคำนึงถึงคุณสมบัติของวัตถุดิบ ซึ่งเรียนรู้จากการสังเกตจากธรรมชาติ แล้วสร้างรูปแบบตามวัตถุประสงค์ในการใช้งาน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ,2527 : 15) การเลือกสรรวัสดุที่นำมาใช้ผลิตงาน ทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงคุณสมบัติของวัตถุดิบ และนำวัตถุดิบนั้นมาเตรียมตามขั้นตอนที่ได้เรียนรู้

3. การสร้างรูปแบบงานหัตถกรรมจะมีรูปแบบ และรูปทรงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการผลิต เพื่อการใช้งานตามความจำเป็นในการดำรงชีวิต และความต้องการทางด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมของท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา และความเชื่อ ดังนั้นการสร้างรูปแบบของงานหัตถกรรม จึงมีกรอบของวัตถุประสงค์ในการผลิตกับคุณสมบัติของวัสดุและวัตถุดิบที่นำมาใช้เป็นตัวกำหนดในการสร้างรูปแบบ นอกจากนี้ขั้นตอนการผลิตยังมีส่วนในการกำหนดรูปแบบ และรูปทรงอีกด้วย เช่น การทำภาชนะรูปทรงจะต้องมีส่วนที่ใช้เพื่อการบรรจุ และการปั้นด้วยวิธีการใช้แป้นหมุนทำให้เกิดรูปทรงที่เป็นทรงกลม การทำหัตถกรรมมีการพัฒนาารูปแบบจนมีความสมบูรณ์ในการใช้สอย แล้วจึงพัฒนาเข้าสู่ความงามที่เป็นคุณค่าทางศิลปะ การเกิดความงามเกิดจากความลงตัวของการพัฒนาารูปแบบ และความสามารถ ทักษะ ฝีมือและความจัดเจนของช่างที่จะสร้างสรรค์

4. กรรมวิธีในการผลิต การผลิตงานหัตถกรรมมีขั้นตอนที่แตกต่างกัน ตามกรรมวิธีการผลิตงานหัตถกรรมประเภทนั้นๆ ดังนั้นกระบวนการทำหัตถกรรมจะต้องแสวงหาวัสดุ และวัตถุดิบ และหาวิธีการ มีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่สามารถผลิตงานหัตถกรรมให้ได้รูปแบบตามวัตถุประสงค์ในการใช้งาน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ,2527: 16) เช่น

- งานจักสาน เช่น การสาน พัด ตะกร้า กระบุง จาก ไม้ไผ่ หวาย ย่านลิเภา ของภาคใต้และงานสานใบลาน เป็นหมวก เครื่องแขวนต่างๆ
- งานดัก - ทอ การทอผ้าจากฝ้าย ไหม การทอเสื่อ จากกก กระจุค การดักเชือกหรือหวาย
- งานเครื่องปั้นดินเผา เป็นเครื่องมือดินเผาของแต่ละท้องถิ่น เช่น เคลือบลาย โถงมังกรของจังหวัดราชบุรี เครื่องปั้นดินเผาสีทั้งหม้อ อำเภอสีทิงพระ จังหวัดสงขลา น้ำตั้นบ้านเหมืองกรุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- งานแกะสลัก เช่น งานแกะสลักหิน งานแกะไม้เป็นรูปเคารพ เครื่องใช้และรูปสัตว์

2.6 ความสำคัญของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

งานหัตถกรรมได้รับการพัฒนาจากประสบการณ์ ภูมิปัญญา และความสามารถที่สั่งสมมาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมยุคสมัยของสังคม ดังนั้นงานหัตถกรรมจึงแสดงให้เห็นถึงความสามารถตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของท้องถิ่น

(วิมลพรรณ ปีตรวัชชัย,2519)

เราอาจพิจารณาถึงความสำคัญของงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีต่อมนุษยชาติได้เป็น 2 ทาง คือ 1) ในด้านที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของบุคคล และ 2) ในด้านที่เกี่ยวกับชุมชนและสังคมส่วนรวม

1. ในด้านที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของบุคคล มีดังนี้

1) ช่วยให้เกิดความสะดวกสบาย งานหัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่มีหน้าที่ทางทางประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ช่วยอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน ดังที่อภินาคคง (2526:70)กล่าวว่า ในชีวิตประจำวันของเรานั้นอาจขาดศิลปะอันเป็นสิ่งสนองความต้องการทางใจได้ แต่จะขาดเครื่องใช้ไม่สอยอันเป็นสิ่งสนองความต้องการทางกายไม่ได้ งานหัตถกรรมสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยจึงย่อมเกิดขึ้นก่อนศิลปะ

2) คุณค่าในด้านความงามอันเป็นสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความประณีต

(วิบูลย์ ลี้สุวรรณ,2527:61) คุณลักษณะสำคัญของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านคือมีความงามอันเกิดจากการสร้างสรรค์ด้วยมือและการบังคับอินทรีย์ต่างๆ เป็นงานที่กลั่นกรองออกมาจากจิตใจ เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดความคิดและรสนิยมทางความงามของผู้สร้างสรรค์ออกมาให้เห็น คุณลักษณะเหล่านี้จะช่วยให้เกิดความชื่นชมและสุนทรียรสแก่ผู้พบเห็น เพราะเมื่อจิตใจได้สัมผัสกับความประณีตงดงามย่อมทำให้เกิดความพึงพอใจและความสุขใจ ส่งผลไปถึงการคิดคำนึงอย่างมีเหตุผลและสำรวมระวัง

3) เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าอันเกิดจากลักษณะเฉพาะถิ่น การสร้างหัตถกรรมพื้นบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ย่อมมีวิธีการในการเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสมกับการใช้สอย คตินิยมในท้องถิ่น ซึ่งต้องใช้เวลาในการสะสมประสบการณ์เพื่อพัฒนาให้เกิดประโยชน์ใช้สอย และความงามที่สมบูรณ์ที่สุดจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคนจนเป็นที่ยอมรับและสืบต่อกันมา (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ,2527:66)

4) แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นความรู้ ความสามารถในการสร้างสิ่งต่างๆขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆและสร้างสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต

2. ในด้านที่เกี่ยวกับชุมชนและสังคมส่วนรวม มีดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจ งานหัตถกรรมเน้นผลิตตามบทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิต ทำขึ้นเพื่อใช้เอง เพื่อใช้แลกเปลี่ยนและเพื่อเป็นอาชีพเสริมหรืออาชีพหลัก คนไทยในอดีตนั้นเป็นทั้งนักเกษตรและนักหัตถกรรม โดยประกอบอาชีพการทำนาทำไร่ เมื่อว่างงานก็จะทำงานหัตถกรรม ไว้ใช้เองดังคำกล่าวที่ว่า " พอว่างจากการทำนาหญิงทอผ้า ชายตีเหล็ก " เป็นต้น ทำให้คนไทยสมัยก่อนมีอิสระและความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากกว่าคนไทยในปัจจุบัน (อภิภัย นาคคง ,2526:71) ปัจจุบันงานหัตถกรรมบางประเภทยังเป็นสินค้าส่งออกยังต่างประเทศทำให้มีรายได้เข้าประเทศด้วย

2) ด้านวัฒนธรรม งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นงานสร้างสรรค์ทางวัตถุ ซึ่งเป็นไปตามรสนิยมทางจิตใจของมนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์ที่ต่างมีความพอใจในรูปร่าง ทรวดทรง สี หรือลวดลาย ที่แตกต่างกัน การที่ผู้คนได้ใช้สอยสิ่งของที่มีลักษณะเป็นของตน หรือได้พบเห็นสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติอยู่เป็นประจำ ย่อมเป็นหลักประกันว่าของๆตนจะไม่สูญหาย จึงเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวโยงต่อวัฒนธรรมโดยตรง (เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว,2539:24)

3) ด้านสังคมสัมพันธ์ หัตถกรรมพื้นบ้านช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวให้มีความใกล้ชิด ความสามัคคีของคนในชุมชน และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอก (นิรัตน์ นวลถวิล,2540:86)

สรุปได้ว่า งานหัตถกรรมพื้นบ้านจึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะนำไปเพื่อตอบสนองประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และเพื่อประโยชน์สุขของชุมชนและสังคมส่วนรวม

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ถ้าเรามองย้อนไปในอดีตพบว่า การศึกษาของไทยนับย้อนหลังตั้งแต่ พ.ศ. 2411 เป็นต้นไปนั้น เป็นการศึกษาที่ไม่มีแบบแผน เป็นการศึกษาแบบไม่มีระบบโรงเรียน ไม่มีสถาบันใดรับผิดชอบโดยตรง ตลอดระยะเวลาก่อนที่จะมีการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น สถาบันที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ความชำนาญ ตลอดจนทัศนคติและประสบการณ์ให้แก่บุตรธิดาคือ บ้าน วัด และวัง บ้านจะเป็นสถานศึกษาแห่งแรกที่ทำให้การศึกษอบรมในแบบธรรมดาคือ (Informal Education) และได้ทำหน้าที่นี้มาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี ตลอดจนถึงปัจจุบัน กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปยังบุตรหลานของตน หรือบุคคลที่อยู่ใกล้เคียง โดยบุคคลที่ถ่ายทอดนั้นมิได้มีอาชีพเป็นครู แต่จะใช้เวลาว่างของตนให้เป็นประโยชน์ในการถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการสอนที่น่าศึกษา กล่าวคือ เป็น

การเรียนการสอนด้วยการกระทำ อาจกล่าวได้ว่า บ้านหรือสถาบันครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมการเรียนรู้ ความเชื่อ ทักษะคิด แบบแผนพฤติกรรมของครอบครัว เพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีมีความรู้ เพื่อประกอบอาชีพ โดยมีพ่อแม่เป็นครู โดยอาศัยความชำนาญที่ฝึกฝน และจากประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันมา เป็นการศึกษาวิธีปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม นำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นมาคิดแปลงให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง สอนไปตามความรู้ที่มี เรียนมากน้อยแค่ไหนไม่มีกำหนด เวลาเรียนรู้ขึ้นอยู่กับว่าจะสะดวกเวลาใดก็เรียนเวลานั้น ไม่มีใบรับรองวิทยฐานะ แต่การศึกษาก็ยังมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นการสืบทอด และสร้างสรรค์วัฒนธรรม (บุญสม นาวานุเคราะห์, 2521 อ้างถึงใน พงษ์พร ไตรรัตน์สิงหนกุล, 2538)

3.1 ความหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

อบเชย แก้วสุข (2543) ให้ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ว่า คือ การบอกวิชาความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย โดยวิธีบอกหรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยผู้สอนไม่ได้เรียนการสอนจากสถาบันใดๆ แต่จะใช้สามัญสมนึกแบบสังคมประภคิต คือ การเรียนการสอน ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและใช้การถ่ายทอดโดย

1. ใช้วิธีสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติซ้ำจนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่ใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำไปใช้ได้จริง

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2540:164) ให้ความหมาย การถ่ายทอดความรู้ใน 2 ลักษณะคือ การที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วไปใช้ได้กับความรู้ที่จะเรียนใหม่หรือที่เรียกว่าการถ่ายโยงความรู้(Transfer of Learning) กับอีกความหมาย หมายถึงครูสามารถนำความรู้ที่นำมาสู่ผู้เรียน

เอลคิน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2538:14 อ้างอิงจาก Elkin, 1987) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดทุกสิ่งที่มีสังคมมีอยู่แก่บุคคล โดยมีกระบวนการถ่ายทอดที่มีลักษณะเป็นขั้นตอน เกิดแก่บุคคลตั้งแต่ในวัยต้นของชีวิต และอีกความหมายหนึ่งของการถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลรับเอาแนวคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และทักษะในการดำรงชีวิตจากสังคม โดยการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เริ่มจากบุคคลในครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคม จนในที่สุดบุคคลจะมีลักษณะต่างๆที่เหมาะสม

สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดีในสังคม และการถ่ายทอดทางสังคมยังมีผลต่อสังคมโดยส่วนรวม คือทำให้เกิดการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในบุคคล

ปฐม นิคมานนท์ (2535:34) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง วิธีการส่งต่อความรู้ ความชำนาญ หรือค่านิยมที่อยู่ไปยังบุคคลอื่น อาจเป็นเครือญาติหรือสมาชิกคนอื่นในชุมชนก็ได้ อาจจะเป็นการถ่ายทอดโดยตรง โดยทางอ้อมด้วยการจงใจหรือไม่จงใจ มีการเรียกคำตอบแทนหรือไม่ก็ได้

ฮิวส์ (Hughes,1963:25) อธิบายความหมายการถ่ายทอดความรู้ คือ การจัดทำเนียบกิจกรรมเพื่อส่งความรู้จากแหล่งข้อมูลไปยังผู้เรียนจากการให้ข้อคิดเห็น ความนึกคิด และกระทำร่วมกัน เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียน

สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์ (2538:48-49) ได้อธิบายว่า การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรมเกิดจากการเรียนรู้ตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งลักษณะการถ่ายทอดความรู้คือ

1. ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลการเรียน ซึ่งพัฒนาความรู้ทางสติปัญญา
2. มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาด้านจิตใจ เกิดความรับผิดชอบ มีความรู้สึกที่ดี มีคุณธรรม
3. มุ่งให้ผู้เรียนมีความชำนาญในงานที่ทำงานที่มีการปฏิบัติทางดานกล้ามเนื้อ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523:5-6) กล่าวว่า ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนว่า หมายถึงกระบวนการรวมกระบวนการหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งที่ปัจเจกบุคคลได้อาศัยพัฒนาบุคลิกภาพของตน และเป็นแหล่งที่เขาอาศัยเรียนหรือฝึกฝนการเป็นสมาชิกของสังคม ที่กล่าวว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ภาษา ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคม ความเชื่อ อาชีพและเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 มีคำอื่นที่ใช้เทียบเคียง ดังนี้

1. ถ่ายทอด ก. กระจายเสียง หรือแพร่ภาพรายการที่รับจากสถานีปรือสถานีอื่น (ได้แก่วิทยุและโทรทัศน์),โดยปริยายหมายความว่านำเรื่องที่อยู่ไปเล่าต่อ
2. สอน ก. บอกวิชาความรู้ให้ แสดงให้เข้าใจด้วยวิธีบอก หรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง เพื่อให้รู้ตัวชั่ว เป็นต้น เช่น สอนเท่าไรไม่รู้จักจำ
3. สั่งสอน หมายถึง การชี้แจงให้เข้าใจและบอกให้ทำ
4. อบรม ก. แนะนำพรา้สอนให้ซึมซับไปจนติดเป็นนิสัย แนะนำชี้แจงให้เข้าใจเรื่องที่ต้องการ,บ่มนิสัย ,ขัดเกลานิสัย

5. ผูก ก. ทำ(เช่น บอก แสดง หรือปฏิบัติ เป็นต้น) เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ จนเป็นหรือมีความชำนาญ
6. ผูกงาน ก. สอนให้ทำงานจนทำได้
7. ผูกปรีช ก. ผูกให้ทำงานเป็น หัดให้ทำงานดี
8. ผูกฝน ก. เพียรฝึก พยายามฝึก
9. ผูกสอน ก. ผูกหัดการสอนในโรงเรียนตามหลักสูตรวิชาการศึกษา ; สอนให้ทำงาน เป็น, สอนให้เป็นคนดี เช่น ฝึกสอน
10. ผูกหัด ก. ผูกให้ชำนาญ, หัดให้ทำงานชำนาญ

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาหมายถึง รูปแบบการให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติเป็นการสอนทั้งโดยทางตรง เช่น พ่อสอนลูก หรือโดยทางอ้อม เช่น การฝึกฝนด้วยตนเอง การเป็นลูกมือจนเกิดความชำนาญ ครูพักลักจำ เป็นต้น ซึ่งเป็นการถ่ายทอดและเรียนรู้ที่ประสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตและการทำงาน

3.2 ภูมิปัญญาการถ่ายทอดของช่างไทย

การถ่ายทอดวิชาช่างศิลปะของไทยมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งมีรากฐานมาจากการที่ช่างศิลปะของไทยในสมัยโบราณจำแนกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่คือ กลุ่มแรกได้แก่ช่างที่เป็นพระสงฆ์และกลุ่มที่สองคือช่างที่เป็นคฤหัสถ์ สำหรับช่างที่เป็นพระสงฆ์นั้นกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในการสร้างสรรค์ศิลปะไทย ทั้งในด้านความคิด รูปแบบตลอดจนวิธีการสร้างสรรค์รวมถึงการอบรมวิชาช่างต่างๆให้แก่คนในพื้นที่บ้านให้มีความรู้ความสามารถเป็นช่างต่างๆอย่างแพร่หลายต่อไป (จุลทรรศน์ พยายามานนท์, 2543:47-48)

จากการวิเคราะห์ปรัชญาทางแนวคิด และกิจกรรมการสอนของครูช่างไทยชี้ให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ของไทยมีจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะอยู่หลายประการซึ่งสามารถแบ่งเป็นเอกลักษณ์ในเชิงแนวคิดและเอกลักษณ์ในเชิงวิธีการได้ 7 ประการดังนี้

สุนน อมรวิวัฒน์ และคณะ (2534:111-115) ทำการวิจัยเรื่อง"ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการศึกษา" พบว่า แนวความคิดและภูมิปัญญาของครูไทย มีลักษณะดังนี้

1. วัด บ้าน เป็นแหล่งวิทยาการที่เด็กได้รับการศึกษาอบรม เจ้านาย พระสงฆ์ผู้รู้ในศิลปะวิทยาในด้านต่างๆ ทำหน้าที่เป็นครูสอน กุลบุตรทั้งหลายจึงได้เรียนรู้จากแบบอย่างที่ครูปฏิบัติได้อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติเป็นแหล่งวิทยาการและสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิต

2. ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนการสอน ครูมีเจตคติต่อตนเองว่าเป็นผู้รู้และผู้ให้ ส่วนศิษย์มีเจตคติต่อตนเองว่าเป็น "ผู้รับความรู้" และเป็นความเมตตาอย่างยิ่งที่ครูได้ "ให้" ความรู้แก่ตน ศิษย์จึงบูชายกย่องครู และถือเป็นหนี้บุญคุณซึ่งศิษย์ต้องมีความกตัญญูรู้คุณอย่างยิ่ง

2.1 บทบาทของครูในการสอนจึงเป็น 1) การสั่ง 2) การบอก 3) การเตือน 4) การชี้แนะให้ปฏิบัติ 5) การฝึกฝนและ 6) การอบรมบ่มนิสัย

2.2 ในขณะที่บทบาทของศิษย์ คือ 1) การตั้งใจรับคำสั่งสอน 2) การเชื่อฟัง 3) ขยันพากเพียร เอาใจใส่ และ 4) เลียนแบบอย่างครู

2.3 วิธีการสอนของครูได้แก่ 1) การฝึกหัด 2) ฝึกปรือ 3) ฝึกฝน หากศิษย์เรียนไม่ได้ตั้งใจก็มีการลงโทษ "เคียว" และ "เข็น" จนศิษย์มีความคล่องทั้งการอ่านเขียนเรียนเลข

2.4 ความรู้ของศิษย์ได้แก่ 1) รู้แน่น 2) แน่นยำ 3) ทำเป็น และ 4) เห็นแบบอย่างที่ดี

3. ด้านสาระและกระบวนการเรียนรู้ พบว่า การสั่งสอนของคนไทย มีลักษณะ 5 ประการ

3.1 เป็นกระบวนการบ่มเพาะซึมซับลักษณะนิสัย

3.2 เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและศิลปะด้านต่างๆ

3.3 ให้วิชาความรู้และฝึกปฏิบัติจนชำนาญ

3.4 เป็นการอบรมกิริยามารยาท

3.5 เป็นกระบวนการสร้างเสริมคุณธรรมและพัฒนาจิตใจ

เมื่อพิจารณาการสอนดังกล่าว พบว่า การศึกษาของไทยแต่เดิมนั้นมิได้เป็นการสอนหนังสือเท่านั้นแต่เป็นการสอนคนไปพร้อมๆกันด้วย

4. หนังสือเรียนวิชาต่างๆ พบว่าวิธีการแต่งมีการเสนอเนื้อหาเป็นคำประพันธ์ ตั้งใจทบทวนปัญหาโดยใช้ธรรมชาติแวดล้อมเป็นสื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักคิดตามไป พร้อมกับการที่ครูอธิบายและฝึกปฏิบัติควบคู่กัน นอกจากนั้นยังมีการอิงหลักธรรมะของพระพุทธศาสนา

5. แนวทางการศึกษา ที่ยังคงคุณค่าอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่

5.1 การผสมผสานเนื้อหาสาระ การฝึกปฏิบัติ และวัฒนธรรม คุณธรรมในการสอน

5.2 เน้นให้เห็นความสำคัญและคุณค่าของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและประเพณี พิธีกรรมในท้องถิ่น

5.3 การเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างวิชาการ วิชาชีพ และศีลธรรมจรรยา

5.4 การฝึกฝนและสนใจผู้เรียนเป็นรายบุคคล

5.5 การลงโทษทางกายและการลงโทษทางใจ ต้องใช้วิธีการ “ ทำเมื่อจำเป็น ”
โทษให้เห็น เยือกเย็นกรุณา ”

5.6 การปลูกฝังนิสัยและเจตคติที่ดีในการทำงาน

6. อุดมการณ์ของครูไทย

ในการถ่ายทอดความรู้ของไทย ครูไทยมีวิธีการสอนที่ทำให้การสอนดำเนินไปได้
ซึ่งนับเป็นอูบายอันหลักแหลม ซึ่งเปรียบได้กับจิตวิทยาทางการศึกษาตามหลักการศึกษาสมัยใหม่
ซึ่งมีดังนี้

6.1 อุดมการณ์สร้างศรัทธาต่อวิชาชีพด้วยพิธีกรรม ในสมัยโบราณนั้นผู้สอนใช้
วิธีการต่างๆ กำกับให้ผู้เรียนเป็นคนดีไม่นำความรู้ที่ได้ไปใช้ในทางที่ผิด ครูจึงหาทางกำกับ
พฤติกรรมโดยการให้ผู้เรียนผ่านพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีการยกครู โดยอาศัยความเชื่อที่เป็นวิถีชีวิต
ของคนไทยกำกับดูแลความประพฤติของผู้เรียน

6.2 อุดมการณ์จูงใจผู้เรียน คือ การทำให้ผู้เรียนมีความรู้สึกอยากเรียน การจูงใจ
เป็นการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ให้เด็กรู้เรื่อง เข้าใจ สนุกสนานกับสิ่งที่เรียน และยังทำให้เด็ก
อยากเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนว่าไม่ใช่เรื่องยากเกินไป ขณะเดียวกันผู้สอนก็พยายามทำเรื่อง
ยากให้ดูง่ายด้วยการใช้ถ้อยคำ ภาษา อธิบาย ถ่ายทอดให้เกิดความเข้าใจได้ เพราะเมื่อผู้เรียน
เรียนรู้เรื่องเข้าใจ สนุกสนานจะทำให้เด็กมีความกระตือรือร้น สนใจอยากศึกษาค้นคว้าต่อไป (อารี
พันธ์มณี,2545:49-50)

6.3 อุดมการณ์ให้กำลังใจผู้เรียน การให้กำลังใจผู้เรียน หรือการแสดงความรักชื่นชมต่อ
ผู้เรียนนับเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำ และเป็นการเสริมแรงให้อยาก
ทำสิ่งนั้นต่อไป

6.4 อุดมการณ์ชี้แนะข้อผิดพลาด และการลงโทษ การศึกษาไทยเน้นที่ปฏิบัติ และลงมือ
ทำเป็นหลัก ดังนั้นกระบวนการสอนจึงถือว่าการฝึกปฏิบัติลงมือทำเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อลงมือทำแล้ว
ถือเอาความผิดเป็นครูเมื่อฝึกอะไรก็ไม่ถือเอาข้อผิดพลาดมาเป็นข้อร้ายแรงแต่จะระมัดระวังและ
เรียนรู้จากความผิดพลาดนั้นเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้นอีก (ไพฑูริย์ สินลารัตน์,2541:97)

6.5 อุดมการณ์ปลูกฝังคุณธรรมควบคู่กับการให้ความรู้ การปลูกฝังคุณธรรมและ
อาชีพเป็นสิ่งที่มีค่ามาแต่อดีต ซึ่งระหว่างการศึกษาอาชีพครูผู้สอนถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องอบรมนิสัยใน
ด้านคุณธรรมอันเป็นแบบอย่างที่ดีในอาชีพนั้นๆ โดยการใช้แบบอย่างไม่ว่าจะเป็นคุณธรรมในทาง
อุดมคติ หรือชีวิตประจำวัน หรือในหน้าที่การทำงาน การเป็นแบบอย่างจึงสำคัญมากในการ

ปลูกฝังอาชีพ และคุณธรรมของคนไทย ครูเป็นต้นแบบทำให้ดู ลูกศิษย์ฝึกทำตาม เมื่อทำได้แล้วจึงทำตามของตนเองต่อไป การสืบเนื่องของคุณธรรมและอาชีพจึงเป็นไปโดยต่อเนื่อง (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, 2541:86)

7. ผลของการถ่ายทอดความรู้ตามวิธีการสอนแบบไทย

การถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นตามบริบทของไทยเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้เกิดความมั่งคั่งด้านต่างๆของผู้เรียน ดังที่รัชบุษ สละโวหาร (2539:28) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้านว่า "การถ่ายทอดความรู้มีความหมายคล้ายกับการสอนการอบรม การชี้แนะ ซึ่งหมายถึงการจัดสถานการณ์หรือกิจกรรมเพื่อให้ผู้รับรู้อาจได้รับความรู้ได้รับประสบการณ์ เป็นผลให้เกิดการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แก่ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยม และความพึงพอใจเป็นต้น " ซึ่งสอดคล้องกับที่ สุมน อมรวิวัฒน์ (2534) ได้กล่าวถึงกระบวนการสอนในบริบทของไทยมีกระบวนการคือ

- การสั่งสอน คำว่าสั่งสอน และพร่ำสอนนี้แสดงถึงเมื่อเริ่มต้นศึกษาเล่าเรียนครูจะเริ่ม "สั่ง" ก่อนแล้วจึง "สอน" กล่าวคือ ครูจะบอกให้ทำสิ่งที่ควรทำ คือ องค์ความรู้ที่หมายถึงทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ จนเกิดความเข้าใจในคุณค่าขององค์ความรู้

- การฝึกฝน เมื่อศิษย์รู้จักวิธีการเรียนและรู้จักควบคุมตนทั้งทางกาย วาจา ใจ แล้ว ครูจะใช้วิธีการฝึกซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนชำนาญ

- การอบรม เมื่อครูได้สั่งสอนและฝึกฝนจนศิษย์มีความชำนาญดีแล้ว ครูยังใช้วิธี "อบรม" เพื่อเพิ่มพูนคุณธรรมและปลูกฝังความดีงามในจิตใจของศิษย์

- บ่มนิสัย คำนี้ช่วยย้ำว่าครูไทยนั้นมิใช่สอนแต่เพียงหนังสือ และวิชาชีพ แต่สอนให้ศิษย์เป็นคนเต็มคน การอบรมบ่มนิสัยจึงมิใช่เป็นเพียงแต่การฝึกฝนอบรมคุณธรรมเท่านั้น หากยังคลุมไปถึงการควบคุมความประพฤติ และกิริยาท่าทางของเด็กอีกด้วย

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดความรู้ในบริบทของการสอนวิชาชีพของสังคมไทยเป็นกระบวนการหล่อหลอมให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง มีทักษะความชำนาญในการสร้างสรรค์ผลงานและมีความมั่งคั่งทางด้านจิตใจคือ มีทัศนคติที่ดีต่อวิชาความรู้ของวงศ์ตระกูล จนตระหนักถึงความสำคัญเห็นคุณค่าที่จะถ่ายทอดสืบต่อให้คงอยู่ต่อไป

3.3 การเรียนรู้แบบสืบทอดทางวัฒนธรรม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544:108-116) ทำการวิจัยเรื่อง "ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทย" พบว่ากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์มีดังนี้

1. การลองผิดลองถูก ทั้งในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติการรักษาพยาบาล เมื่อเจ็บป่วยต่อสู้แย่งชิงสิ่งของระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่างๆจาก ประสบการณ์ลองผิดลองถูกของมนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อ ให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นานๆเข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือข้อห้ามต่างๆก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียมหรือข้อห้ามใน“วัฒนธรรม”ของกลุ่มคนนั้นๆไป

2. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงเช่น การเดินทาง ปลุกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับอันตราย ฯลฯ

3. การส่งต่อ(Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการ “สาธิตวิธีการ” “การสั่งสอน ด้วยการบอกเล่า” ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการ”สร้างองค์ความรู้ไว้เป็น ลายลักษณ์” ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสองวิธีแรกคือ สาธิต และสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อน หรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลาย ลักษณ์ในรูปของตำรา

4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมี อำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อและกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน รวมทั้งตอกย้ำแนวปฏิบัติและความ คาดหวังโดยไม่ต้องการใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ความศรัทธาความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ของพิธีกรรมเป็นการสร้างและกระแสดความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและ กิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่ เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิตให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบัน ศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่นับถือศาสนานั้นๆโดยตรงและโดยอ้อมอีกทั้งเป็นแก่นและ กรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

6. การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทาง ชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ ขยายตัวมีความคิดใหม่วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้างขัดแย้งกันบ้างแต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ หลากหลายและกว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) เป็นการเลือกเฟ้นเอาความ เชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐาน ความเชื่อเดิมขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง

8. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังคงอยู่ต่อไป วิธี "ครูพักลักจำ" เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดูตามแบบอย่างที่ไม่เฝ้าสังเกตอยู่เจียบๆแล้วรับเอามาเป็นของตนเอง ซึ่งการเรียนรู้แบบครูพักลักจำเป็นวิธีการธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2539:61-64) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน" พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัดอยู่โดยทั่วไป 4 ประการคือ

1. มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่มที่เรียนรู้ร่วมกันคือ กระบวนการกลุ่มการเรียนรู้ของคนแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ ปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของคนแต่ละคนเพื่อยกระดับสติปัญญา จิตสำนึกในการพึ่งตนเอง และการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่ร่วมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่มีหลายเรื่องที่เขาอาจเรียนได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมองทำให้สามารถหาทางออกได้ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่เรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชนจึงเป็นการเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกันเพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2. เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงจากกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวน วิเคราะห์-ทำ ซึ่งเป็นการช่วยคนในกลุ่มได้เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาโดยการทดลองทำ และทดลองแก้ไข สรุปรทเรียน และคิดหาวิธีการใหม่ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลวัด และนำไปสู่การยกระดับความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

3. เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงการยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการแก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้ชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองด้วยความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้น และหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายในอีกนัยหนึ่งคือการเรียนรู้จากของใกล้ตัวผู้เรียนรู้จักอยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ผู้เรียนรู้จักย่อมง่าย และเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

4. การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิด และหรือทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการไม่มีโครงสร้างอำนาจ จุดรวมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาทำงานร่วมกันจึงมักเกิดจากการมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนก็คือกลุ่มคนที่เข้ามาทำงานร่วมกันเรียนรู้และทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง

สรุปได้ว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์ในวิถีชีวิตประกอบด้วย 1) การลองผิดลองถูก 2) การเรียนจากผู้รู้ 3) การลงมือปฏิบัติจริง 4) การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม 5) การเรียนรู้ผ่านสถาบันศาสนา 6) การแลกเปลี่ยนความรู้ 7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม 8) ครูพักลักจำ 9) การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน 10) การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และ 11) การเรียนรู้จากการทำงานเป็นกลุ่ม

3.4 รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา

รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นได้มีผู้ให้ความรู้ไว้ดังนี้

วิชิต นันทสุวรรณ(2528) ได้แบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3

ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ในแต่ละชุมชนจะมีบุคคลที่ต่างวัยอย่างน้อยที่สุด 4 วัย คือ วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา ซึ่งแต่ละวัยจะมีความรู้และประสบการณ์ให้แก่กัน

2. การเกี่ยวข้อและความสัมพันธ์กับสถาบันต่างๆ ภายในหมู่บ้านถึงแม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเกิดจากการสรุปประสบการณ์ของคน และสถาบันที่มีการสั่งสมถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญานั้น คือ สถาบันครอบครัว และวัด นอกจากนั้น ประเพณี พิธีกรรม มีส่วนเสริมสร้าง และช่วยทำให้ภูมิปัญญาคงอยู่ทั้งสิ้น

3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ภูมิปัญญานี้เกิดจากการรับรู้ ได้เห็น ได้เข้าใจ ได้สะสม การปฏิบัติ ได้ประสบการณ์จากการทำมาหากิน การบวชเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ประสบการณ์เช่นนี้นำไปสู่การก่อให้เกิดภูมิปัญญาชาวบ้านในตัวของบ้านทุกคน โดยใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ และประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพตลอด และถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่คนอีกคนหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน ไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรง

และทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือมีสิ่งต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษ เป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สิ่งส่งต่อกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

สามารถ จันทรสุรีย์ (2534) ได้จำแนกวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ 2 วิธี

คือ

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอด ต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่นการละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและ บุคลิกภาพ ที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้น จริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง หรือการบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย(2541:143-144) ได้แบ่งลักษณะการถ่ายทอดได้ 3 แบบ คือ

1. การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การบอกเล่าให้ฟังต่อๆ กันมา ลักษณะของการบอกเล่ามี 3 ลักษณะ คือ

ก. การบอกเล่าโดยตรง เช่น การอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท การสั่งสอนวิชาชีพ และการสอนหนังสือ เป็นต้น

ข. การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นและพิธีสู่ขวัญ เป็นต้น ในพิธีกรรมต่างๆเหล่านี้ จะมีคำสอนแทรกอยู่ซึ่งเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงประสบการณ์

ค. การบันเทิงได้แก่ ลิเก ลำตัด โนรา หนังตะลุง หมอลำและคำร้อง เป็นต้น เนื้อร้องของคำร้องต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติธรรมคำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน ตลอดจนการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ

2. การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตจะใช้วิธีจาร หรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อยที่ชาวภาคใต้เรียกว่า บุคดำ บุคขาว บางแห่งใช้วิธีจารึกในแผ่นหินอย่างศิลาจารึก หรือแผ่นศิลาดำรายมที่วัดโพธิ์ เป็นต้น

3. การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อมวลชน เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ด้วยเทคโนโลยีใหม่ ซึ่งจะออกมาในรูปแบบของสิ่งประดิษฐ์ทุกประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสื่อโทรคมนาคมต่างๆ เช่น วิทยุ โทรศัพท์ ทีวี วิทยุ เป็นต้น

ปฐม นิคมานนท์(2535:279-281) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง " การค้นหาความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย " พบว่า สามารถจำแนกการถ่ายทอดความรู้ได้ 5 รูปแบบที่สำคัญ คือ

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้าน ที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือนกัน และเป็นอาชีพหรืออาชีพเสริมจากการทำนา ทำไร่ เช่น ตีเหล็ก การทำเครื่องปั้นดินเผา งานจักสาน งานเครื่องทองเหลือง ทอผ้า และงานหัตถกรรมทั่วไป อาชีพและความชำนาญเหล่านี้สมาชิกในชุมชนทุกคนได้คลุกคลี และมีความคุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก ทุกคนจึงได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดมาเหมือนกันเป็นไปโดยอัตโนมัติภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้และการสืบทอดความรู้สืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการถ่ายทอดที่มีลักษณะเฉพาะกล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ งานช่างฝีมือต่างๆ ความสามารถด้านดนตรี การขับร้อง การแสดง เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จะมีการถ่ายทอดเฉพาะภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการสอนที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากผู้รู้อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติหรืออาจเป็นผู้อยู่ในหรือนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งมีการถ่ายทอดโดย

3.1 ไปอยู่เป็นลูกมือฝึกงานอาจได้รับค่าแรงหรือไม่ได้ค่าแรงแต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2 ไปขอเรียนโดยเสียค่าเล่าเรียนภายในชุมชน

3.3 มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4 เจ้าหน้าที่จากองค์กรภายนอกมาจัดสอนให้

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการคิดค้น ดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานหรือผู้สนใจการเรียนด้วยตนเองนี้เกิดขึ้นจาก

4.1 ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก

4.2 เห็นตัวอย่างคนอื่นทำแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกฝนจนชำนาญ

4.3 มีผู้ชี้แนะในเบื้องต้น แล้วมาฝึกฝนและคิดค้นด้วยตนเอง จนมีความชำนาญ

5. ความรู้ความชำนาญ ที่เกิดจากความบังเอิญ หรือสิ่งลึกลับมีความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณ หรืออำนาจลึกลับมาเข้าสิง มาบอกกล่าว ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมายในทางวิชาการทั่วไป แต่ก็ป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์ เกิดความรู้บางอย่างที่ยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

மாகาเล็ด มีด 1954(อ้างถึงในมล.สันติสุข กฤดากร,2541:39-40) ได้แบ่งการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. การบอกเล่าต่อกันมาในสังคมดั้งเดิมของชนกลุ่มหนึ่งๆ การถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากผู้สูงอายุกว่าไปสู่สมาชิกของกลุ่ม เช่น บรรพบุรุษเล่าสู่ลูกหลาน
2. การเรียนรู้หรือการได้รับการถ่ายทอด จากคนรุ่นราวคราวเดียวกันเป็นเพื่อนกันอาจเรียนรู้มาพอกัน
3. การที่คนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถดีกว่าเป็นผู้ถ่ายทอดให้ ซึ่งผู้ใหญ่อาจเรียนจากลูกหลาน ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถสอนได้

อัจฉรา โพธิยานนท์ (2539) ได้อธิบายถึงลักษณะการเรียนรู้ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถสรุปได้ดังนี้

การเรียนรู้จำแนกได้ 2 มิติ คือ การเรียนรู้ระหว่างบุคคล และมิติการเรียนรู้ภายในบุคคลและการเรียนรู้ระหว่างบุคคลนั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม ความชำนาญในลักษณะข่าวสาร ข้อมูล ระหว่างคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป หรืออาจเป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งส่วนการเรียนรู้ภายในบุคคลนั้นเป็นการนำเอาข่าวสาร ข้อมูลหรือความรู้ ค่านิยม ความชำนาญที่เก็บเกี่ยวได้จากภายนอกของบุคคลหนึ่งมาพิจารณา โดยผ่านกระบวนการโต้แย้ง และการใช้เหตุผล เพื่อหาข้อสรุปเพื่อตนเอง จะได้ตัดสินใจว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธ

การเรียนรู้มีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ เช่น การถ่ายทอดความรู้ภายในสถาบันครอบครัว ที่ให้ความรู้ด้านวิชาชีพ จริยธรรม และศีลธรรมที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ส่วนการเรียนรู้อย่างเป็นทางการเริ่มในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังเป็นโรงเรียนตามแบบตะวันตก

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือการถ่ายทอดโดยสถาบันต่างๆในชุมชน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงคนรุ่น

ปัจจุบัน และในอนาคต ก็ด้วยหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งสามารถสืบทอดไม่เฉพาะแต่เพียงชุมชนเดียวกัน แต่ยังถ่ายทอดไปยังข้ามชุมชนและข้ามชาติได้ด้วย ซึ่งมักเรียกว่า เครื่องข่ายการเรียนรู้ของคนและชุมชน

3.5 วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอด

บลูม (Bloom,1965 อ้างถึงใน ทรงศิริ สาประเสริฐ, 2545:26) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ที่ดีควรประกอบด้วย

1. ความรู้ (Cognitive domain) เป็นการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้พัฒนาแก้ปัญหา และนำไปประยุกต์ใช้
2. ทักษะ (Affective domain) เป็นการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่า เกิดความรู้สึกตอบสนอง มีความสนใจ เกิดความรู้สึกมีคุณค่าทางจิตใจและภูมิใจ
3. ทักษะในการปฏิบัติ (Psychomotor domain) ผู้เรียนเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติ และแสดงพฤติกรรม ภายใต้การดูแลของผู้สอน หรือผู้เชี่ยวชาญ จนผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้อย่างมีทักษะ

โอซิตติ (Ocitti, 1994: 43-5 อ้างถึงใน ทรงศิริ สาประเสริฐ , 2545 : 26) อธิบาย วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน มี 3 ประการ คือ

1. เพื่อให้เกิดความรู้ (to know) เน้นความรู้ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคม รวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรม ความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอก ความรู้ด้านจริยธรรม บทบาทหน้าที่ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม
2. เพื่อให้ปฏิบัติได้จริง (to do) เน้นการปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตนเอง ครอบครัว เช่น การเพาะปลูก การล่าสัตว์ เป็นต้น รวมทั้งการปฏิบัติตนต่อบุคคลอื่นในชุมชน
3. เพื่อให้เป็นบุคคลในอุดมคติ (to be or to become) เน้นการปลูกฝังค่านิยม และการสร้างคุณค่าภายใน ให้บุคคลรับผิดชอบชีวิต และสามารถดำรงตนในฐานะสมาชิกที่สังคมยอมรับ

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ ทักษะ และทักษะความสามารถในการปฏิบัติ

3.6 แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน2525 ให้คำจำกัดความของ “แหล่ง” ว่าหมายถึง ที่ที่อยู่บริเวณ ศูนย์รวม บ่อเกิด ส่วนคำว่า “วิทยา” หมายถึง ซึ่งมักใช้คู่กับคำอื่นๆเช่น วิทยาการ

วิทยาศาสตร์ และวิทยาการ เป็นต้น ดังนั้นคำว่า “แหล่งวิทยาการ” จึงหมายถึง ดิน ที่อยู่ บริเวณ ศูนย์รวมหรือบ่อเกิดความรู้ (ราชบัณฑิตยสถาน , 2539 : 204)

บุญเลิศ มาแสง (2532 : 29) ให้ความหมายของ“แหล่งของวิทยาการ” หรือ“แหล่งความรู้” หมายถึง แหล่งรวมกิจกรรมที่กระตุ้นเตือนเกิดความสำนึกและตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา แหล่งความรู้จะมีลักษณะเป็นเช่นไรย่อมขึ้นอยู่กับสภาพความจำเป็นและความเหมาะสมสอดคล้องของแต่ละท้องถิ่น

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541 : 104) สรุปว่า “แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น” หมายถึง สิ่งต่างๆที่รอบๆตัวเราเมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ (interaction) ด้วยไม่ว่าจะเป็นทางประสาทสายตา หู ลิ้น ภาย ใจ แล้วจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเท่าทัน ความเป็นไปต่างๆและความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆรอบตัวเราช่วยให้คนทันโลกทันเหตุการณ์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงนี้ได้เป็นอย่างดีเป็นสุขตามสมควรอัธภาพ

2.5.1 ประเภทของแหล่งวิทยาการ

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541:109-115) จำแนกแหล่งวิทยาการในท้องถิ่นออกเป็น 6 ประเภทคือ

- 1) ทรัพยากรบุคคล หมายถึงบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆที่สามารถถ่ายทอดความรู้ที่ตนมีอยู่ให้ผู้สนใจต้องการเรียนรู้ในท้องถิ่นได้แก่บุคคลที่มีทักษะความสามารถในสาขาอาชีพต่างๆเช่นช่างฝีมือ ช่างทอง ช่างไม้หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ
- 2) ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ สัตว์ พืช และแร่ธาตุ เป็นต้น (ยุพา วีระไวทยะ , 2530 : 309)
- 3) ทรัพยากรวัตถุและสถานที่ หมายถึง อาคาร สิ่งก่อสร้าง และวัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นที่ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ให้ได้มาซึ่งคำตอบหรือสิ่งที่ต้องการ
- 4) ทรัพยากรประเภทสื่อ หมายถึง บุคคลหรือสิ่งที่ติดต่อให้ถึงกันหรือชักนำให้รู้จักกันทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ ทักษะและเจตคติ
- 5) ทรัพยากรประเภทเทคนิค หมายถึง สิ่ง que แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และวรรณกรรมต่างๆ อาทิโรงงานที่ทันสมัย ระบบสื่อสารคมนาคม ศูนย์คอมพิวเตอร์ เป็นต้น
- 6) ทรัพยากรประเภทกิจกรรม หมายถึงการปฏิบัติด้านประเพณีและวัฒนธรรม

4. ทฤษฎีการเรียนรู้และทักษะปฏิบัติ

จากการที่มนุษย์มีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มนุษย์มีความสามารถด้านการติดต่อสื่อสารการเคลื่อนไหวทางสรีระในลักษณะต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสามารถด้านสติปัญญา

ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดซึ่งช่วยให้มนุษย์มีสัมพันธกับสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และยังช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดค่านิยมทางสังคมหรือค่านิยมของตนเองจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งได้ จึงเกิดเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมซึ่งเรียกว่าการเรียนรู้ (learning) ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทคือการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบและการเรียนรู้ที่มีรูปแบบ (วิกิกร ค้นขงวุฒิมโฒ ,2536 :106-107)

สำหรับการเรียนรู้ของมนุษย์เราทุกคนมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มีทั้งเรียนรู้ด้วยตัวเองโดยไม่มีใครสอนและมีทั้งการเรียนรู้ที่เกิดจากการสอนของบุคคลอื่น บุคคลจะได้รับการเรียนรู้ซึ่งก็คือวิธีการเรียนรู้ต่างๆที่อาจได้มาจากความคิดความชอบของตนเองหรือผู้สอน ในการเรียนรู้เนื้อหาต่างๆซึ่งมีวิธีการเรียนรู้กับเนื้อหาสาระของการเรียนรู้นั้นจะมีความสัมพันธ์และมีผลต่อกันและกัน การเรียนรู้เนื้อหาสาระใดด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับสาระนั้นย่อมส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีซึ่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่ง จะเป็นผลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้

4.1 ความหมายของการเรียนรู้

ทิตนา แคมณี (2544 :38-40)ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้ (learning) มีขอบเขตที่ครอบคลุมความหมายสองประการคือ 1) การเรียนรู้ในความหมายของ learning process ซึ่งหมายถึงวิธีการต่างๆที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ 2) การเรียนรู้ในความหมายการกระทำและการใช้ทักษะกระบวนการต่างๆรวมทั้งความรู้สึกรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การเรียนรู้มีลักษณะเป็นทั้งผลลัพธ์อันเป็นเป้าหมาย (end) และวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมาย (means) ซึ่งลักษณะทั้งสองนับเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันและส่งผลกระทบต่อกัน หากบุคคลมีวิธีการแสวงหาความรู้ที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมสำหรับตนบุคคลนั้นย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความรู้ความเข้าใจในสาระหรือกระบวนการต่างๆได้อย่างกระจ่างต้องแท้และลึกซึ้ง เกิดความรู้หรือเจตคติไปในทางที่เหมาะสมและความเปลี่ยนแปลงด้านการกระทำหรือพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ดังนั้นเมื่อพูดถึง "การเรียนรู้" สิ่งที่จะต้องมาเกี่ยวข้องเสมอคือเรื่อง 1) กระบวนการเรียนรู้ 2) สาระการเรียนรู้ 3) ผลการเรียนรู้

ฮิลการ์ต และเบาเวอร์ (อ้างถึงในปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์,2534 : 27) กล่าวว่า"การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนและประสบการณ์"

สมบัติ แสงรุ่ง (2524:2) กล่าวว่า "การเรียนรู้เป็นกระบวนการปรับปรุงพฤติกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์เพื่อเอาชนะอุปสรรคต่างๆ"

เตียร์ศรี วิวิธศิริ (2527:19) กล่าวว่า "การเรียนรู้หมายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรอันเป็นผลมาจากประสบการณ์การฝึกหัด การปฏิบัติการ การกระทำจริง จะด้วยวิธีการที่จงใจก็ตามที่ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 3 ด้าน คือ

1. พฤติกรรมทางความรู้ คือ เปลี่ยนจากไม่รู้ให้เป็นผู้
2. พฤติกรรมทางทักษะ คือ จากทำไม่เป็นให้ทำเป็น
3. พฤติกรรมทางทัศนคติ คือเปลี่ยนจากความรู้สึกไม่ชอบธรรม หรือจากชอบเป็น

ไม่ชอบ

สรุปว่าการเรียนรู้คือกระบวนการที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลจากประสบการณ์ที่ได้รับผลแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเรียนรู้มีด้วยกัน 3 ด้านคือ 1) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ 2) เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรมหรือเกิดทักษะ 3) เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้สึกนึกคิด เกิดเจตคติในด้านต่างๆ

4.2 การสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้

ผู้เรียนจะพัฒนาการเรียนรู้ดี ถ้าผู้สอนสามารถสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ ให้มีสภาพที่เอื้อต่อการเรียนการสอน

สมิธ (Smith, 1982:67-71) ได้แบ่งบรรยากาศของการเรียนรู้ออกเป็น 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยของสิ่งแวดล้อมภายนอก ได้แก่ แสงสว่าง อุณหภูมิ เสียง ลักษณะการจัดห้องเรียน การวางโต๊ะ เก้าอี้ และเวลาของการถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น
2. ปัจจัยของสิ่งแวดล้อมภายใน ได้แก่ ความสัมพันธ์ของผู้เรียนกับผู้สอน หรือผู้เรียนกับผู้เรียน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

สมคิด อิศระวัฒน์ (2540:9) เสนอวิธีการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ดังนี้

1. ลดการขู่ขู่บังคับให้มีน้อยที่สุด ซึ่งเป็นการขู่บังคับให้ผู้เรียนทำตามที่ผู้สอนต้องการ อาจทำให้ผู้เรียนเกิดการต่อต้าน ไม่ชอบ ไม่พอใจ ดังนั้นผู้สอนจึงจำเป็นต้องสร้างแรงจูงใจ
2. ไม่ควบคุมผู้เรียนมากเกินไป
3. ควรชมเชยและให้เกียรติผู้เรียน
4. พยายามแสวงหาวิธีการจูงใจให้ผู้เรียนเกิดความอยากเรียน อยากเข้าร่วม

กิจกรรม

4.3 สื่อในการถ่ายทอดความรู้

สื่อในการถ่ายทอดความรู้ คือ อุปกรณ์ วัสดุ เครื่องมือที่ผู้สอนนำเสนอความรู้ให้แก่ผู้เรียนจนเกิดการเรียนรู้ที่ดี (Main,1994:213)

เดล (Dale,1969:8 อ้างถึงใน ทรงศิริ สาประเสริฐ,2545:26) อธิบายความสำคัญของสื่อดังนี้

1. สามารถส่งเสริมความเข้าใจอันดี และความเห็นอกเห็นใจระหว่างผู้เรียนและผู้สอน
2. ทำให้ผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชาที่เรียน ตรงกับความต้องการเป็นผลเพิ่มแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้
3. ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ใหม่หลายด้าน และสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียนตามความประสงค์
4. ทำให้การเรียนรู้มีความหมาย ทำให้ผู้เรียนมีระดับสติปัญญาแตกต่างกัน เข้าใจเนื้อหาที่เรียน
5. ช่วยขยายและเพิ่มพูนขอบเขตของประสบการณ์ของผู้เรียนให้จำได้เร็ว และแม่นยำโดยไม่ต้องใช้คำอธิบาย
6. ใ้ใจให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้จากการเรียนไปใช้ได้
7. ทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่สมบูรณ์ เกิดมโนภาพที่ถูกต้องและมีความหมาย

กรมการศึกษานอกโรงเรียน(2540:17) กล่าวถึงความสำคัญของสื่อในการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. ช่วยให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปด้วยดี มีประสิทธิภาพ
  2. ส่งเสริมให้การเรียนการสอนบรรลุวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้
- สรุปได้ว่า สื่อการสอนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เพิ่มพูนประสบการณ์ มีความแม่นยำ ส่งเสริมการให้การถ่ายทอดความรู้บรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ

4.4 ความหมายของทักษะ

จอห์น พี ดี เซคโก (John P.De Cecco,1968 อ้างถึงในมยุรี กันติโรจน์,2536:32) ให้ความหมายของทักษะว่าเป็นการกระทำที่มีลักษณะเป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าโดยการตอบสนองนั้นๆมีลักษณะต่อเนื่องกัน (Response Chains) และการตอบสนองนั้นๆเป็นการประสานงานกันของการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อตั้งแต่ 2 ส่วนขึ้นไป การตอบสนองนั้นๆมีการแสดงออกที่เป็นกระบวนการ(Response Pattern)

มยุรี กันตีโรจน์ (2536:32) กล่าวว่า "ทักษะคือความเชี่ยวชาญในศิลปะวิทยาการหนึ่งซึ่งเคยฝึกหัดและมีประสบการณ์ สามารถแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่คล่องแคล่วอย่างมีประสิทธิภาพ

สมพงษ์ สิงหนผล (2544:25) กล่าวว่า "ทักษะ หมายถึงความชำนาญ ความสันตติ ความชัดเจนในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การที่บุคคลจะมีความชำนาญ คือมีความเชี่ยวชาญ จะมีความสันตติคือความถนัด และจะมีความชัดเจนคือความมีประสบการณ์ได้นั้น บุคคลนั้นจักต้องผ่านการฝึกมาอย่างดีการฝึกคือการลงมือทำ ลงมือหัด ลงมือปฏิบัติทดลองเพื่อเกิดการทำได้และความชำนาญตามมา"

การวิสัน (Garison 1972,อ้างถึงในปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์,2534 : 79) กล่าวว่า "ทักษะหมายถึง เป็นแบบของพฤติกรรมที่กระทำไปด้วยความราบเรียบ รวดเร็ว แม่นยำ ซึ่งเป็นผลมาจากการ พัฒนาความสามารถของตน

นวลจิตต์ เขวกีรติพงษ์ (2535:50) กล่าวว่า "ทักษะปฏิบัติหมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานของกล้ามเนื้อโดยที่งานดังกล่าวจะต้องมีความซับซ้อนต้องอาศัยความสามารถในการบริหารงานเบื้องต้นของกล้ามเนื้อหลายๆส่วน การทำงานดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้จากการสั่งงานของสมอง ซึ่งต้องมีปฏิสัมพันธ์ของการตอบสนองกับความรู้สึก ที่ป้อนเข้าไป การทำงานนี้สามารถพัฒนาได้ด้วยการฝึกฝน จะเกิดความชำนาญ และความคงทน"

ดังนั้น ทักษะจึงหมายถึง การทำงาน การประสานกันของกล้ามเนื้อด้วยความชำนาญ อันประกอบด้วย ความรวดเร็ว คล่องแคล่ว แม่นยำ สม่ำเสมอหรือราบเรียบ ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกฝนจนเกิดเป็นพฤติกรรมที่คงที่และคงทน

4.5 การเรียนรู้ทักษะ

ไพบุลย์ เทวรักษ์ (2540:46) กล่าวว่า การเรียนรู้ทักษะหมายถึง การเรียนรู้ที่เกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสัมผัสกับอวัยวะมอเตอร์จนมีลักษณะถูกต้องคล่องแคล่วว่องไว"

4.5.1 ขั้นตอนของการเรียนรู้ทักษะปฏิบัติ

ฮาเบอร์ (Haber1975,อ้างถึงในปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์,2534:27) กล่าวว่าถึงการเรียนรู้ทักษะว่ามี 3 ขั้นตอนคือ

1) ขั้นทำความเข้าใจ (Cognitive Phase) เป็นขั้นที่ผู้เรียนจำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจขั้นตอนต่างๆของทักษะนั้นเสียก่อน คือรู้ว่าจะทำอย่างไร จะปฏิบัติอย่างไร ผู้เรียนและผู้สอนต้องพยายามวิเคราะห์ทักษะนั้นๆ และอธิบายถึงสิ่งที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้น

2) **ขั้นฝึกหัดจนเป็นพฤติกรรมคงที่ (Frication Phase)** หลังจากที่เข้าใจวิธีการที่ก่อให้เกิดทักษะแล้วก็เริ่มลงมือฝึกฝนแล้วพฤติกรรมต่างๆก็จะถูกแก้ไขให้ถูกต้องจนกระทั่งพฤติกรรมที่ผิดพลาดลดลงเป็นศูนย์พฤติกรรมที่ถูกก็จะคงที่และทำการฝึกหัดจนเกิดความชำนาญขึ้น

3) **ขั้นปฏิบัติได้อย่างอัตโนมัติ (Autonomous Phase)** เป็นขั้นที่ทำได้รวดเร็วถูกต้องโอกาสผิดนั้นจะไม่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นขั้นที่เชี่ยวชาญมาก

จอห์น พี ดี เซคโก (John P.De Cecco) อ้างถึง ทรงชัย ชมชัยยา,2519:7) กล่าวถึงระยะการเรียนรู้ทักษะว่ามี 3 ระยะ ดังนี้

1. **รู้และเข้าใจ (Cognition)** 2. **จำและทำได้ (Frication)** 3. **ทำได้คล่องโดยอัตโนมัติ (Automation)**

สมพงษ์ สิงหนผล (2544:26) มีความคิดสอดคล้องว่า การเรียนทักษะมีอยู่ 3 ขั้นตอน คือ

1. **ขั้น Knowledge phase** ขั้นนี้เป็นการให้ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับทักษะที่ต้องการฝึกฝนพัฒนา โดยต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่คาดหวัง สิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยง วิธีการของทักษะ สิ่งที่ต้องรู้ ข้อควรระมัดระวัง และมาตรฐานที่ต้องยึดถือ

2. **ขั้น Acquisition phase** คือขั้นที่ต้องฝึกฝนอย่างเอาใจจริงเอาใจ โดยต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ ดูการสาธิต เลียนแบบและทำตามฝึกภายใต้เหตุการณ์จริงหรือเหตุการณ์จำลอง รับประทานผล การฝึกได้รับการแนะนำ แนะนำให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา

3. **ขั้น Automatic phase** เป็นขั้นที่ให้ฝึกเพื่อเกิดความชำนาญยิ่งขึ้นขั้นนี้ต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะมากขึ้น ฝึกฝนลีลาพลิกแพลงตามสถานการณ์ เพิ่มอัตราความเข้มข้นและมาตรฐานขึ้นเปรียบเทียบกับมาตรฐานจากภายนอก

4.5.2 องค์ประกอบที่ทำให้เกิดทักษะในการทำงาน

ทักษะในการทำงานโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับตัวแปรสำคัญสองประการคือ การจัดสภาพการเรียนรู้การสอน (Task Variables) และคุณสมบัติของตัวผู้เรียนเอง (Individual Variables) ถ้าผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียนและการจัดสภาพการเรียนรู้การสอนพอเหมาะกับผู้เรียนแล้ว การเรียนรู้ทักษะก็จะมีมากขึ้นสภาวะที่ส่งเสริมให้เกิดทักษะในการทำงานมีอยู่ 4 ประการ คือ

1. **การสาธิต (Demonstration)** เริ่มแรกในการสอนครูเป็นผู้แสดงหรือทำตัวอย่างให้เด็กดูก่อนทั้งนี้เพราะในการสาธิตนั้น จะช่วยให้เด็กเข้าใจในสภาพการณ์ (Situation) และเด็กจะเกิดความคิดรวบยอดง่ายขึ้น อีกประการหนึ่งคือการแนะนำ (Guidance) จะช่วยให้เกิดทักษะง่ายขึ้น ถ้าหากการแนะนำนั้นกระทำในเวลาที่เหมาะสม ในระยะแรกๆ การสาธิตจะ

ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจว่าควรจะทำอะไรก่อนอะไรหลัง ควรระวังอย่าบอกรายละเอียดมากเกินไป อาจจะทำให้เกิดความสับสนแก่ผู้เรียนได้ เช่น การสอนคณิตศาสตร์แรกๆควรแนะนำคณิตที่สำคัญ การเคลื่อนไหวนิ้วมือ หรือจังหวะที่จำเป็นแล้วค่อยๆ สอนทักษะสลับซับซ้อนต่อไป

2. การรู้ผลลัพธ์ (Knowledge of Results) การที่ผู้เรียนได้รู้ผลลัพธ์หรือผลของการกระทำกิจกรรมว่าตนถูกหรือผิดมากน้อยอย่างไร จะช่วยในการปรับปรุงการเรียนรู้ได้ดีขึ้น การที่ผู้เรียนพยายามตอบสนองหรือทำซ้ำๆพร้อมกับการแก้ไขข้อบกพร่องที่ตนได้ทราบนั้นจะทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะขึ้นไปเรื่อยๆถ้าปราศจากการให้ผู้เรียนทราบผลการกระทำของตนเองแล้วผู้เรียนก็จะทำผิดซ้ำแล้วซ้ำอีกต่อไปไม่หยุดยั้ง ในการที่ผู้เรียนจะทราบผลการกระทำของตนเองนั้นมีอยู่ 2 แบบคือ

2.1 รู้ทันทีที่คนทำผิดพลาด เช่น นักฟุตบอลเตะลูกไม่เข้าประตู ซึ่งทำให้ผู้เตะสามารถทราบความผิดพลาดทันทีทันใด

2.2 รู้เมื่อคนอื่นบอก เช่น การทำเลขคณิต ส่งให้ครูตรวจแล้วครูชี้ส่วนที่ผิดพลาดให้ทราบจากนั้นเด็กก็จะทำการแก้ไขจนถูกต้อง

3. การเสริมแรง (Reinforcement) ถ้าหากผลของการตอบสนองใดๆ ของผู้เรียนได้รับความพึงพอใจหรือรางวัล แบบแผนของการตอบสนองจะมั่นคงยิ่งขึ้นและผลจะเกิดขึ้นเรื่อยๆ

4. การฝึกฝน (Practice) การฝึกฝนเป็นลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งบุคคลจำเป็นจะต้องได้รับการดำเนินให้เป็นแบบแผนของพฤติกรรม โดยทั่วไปการฝึกฝนมีอยู่ 2 แบบคือ

4.1 Massed Practice เป็นการฝึกที่กระทำติดต่อกันไปไม่หยุดพักในระหว่างฝึก

4.2 Spaced Practice เป็นการฝึกที่มีเวลาพักในระหว่างที่กระทำการฝึกหัดอยู่เป็นครั้งคราว (ไพบูลย์ เทวรักษ์, 2540:50-51)

สรุปได้ว่าการเรียนรู้ทักษะคือกระบวนการการฝึกให้เกิดความสามารถในการทำงาน มีทักษะในการปฏิบัติได้ โดยมีวิธีการเรียนรู้คือ 1) ขั้นการรับรู้ คือ การรับความรู้ต่างๆ 2) ขั้นการฝึกหัด 3) ขั้นการฝึกฝน คือการฝึกให้เกิดความชำนาญในการปฏิบัติงาน

4.5.3 การสอนทักษะปฏิบัติ

ถ้าจะถามว่าการสอนคืออะไร คำตอบที่ค่อนข้างกะทัดรัดทางหลักวิชาการก็คือ การสอนคือการกระทำทันท่วงทีให้เกิดการเรียนรู้ (J.L.Mursell, 1954 อ้างถึงในสมบัติ แสงรุ่งเรือง, 2524:14)

สมบัติ แสงรุ่งเรือง(2524:14) กล่าวว่า “การสอนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ส่งเสริมหรือช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่จะเรียน ตั้งใจมีความมานะบากบั่น ต่อสู้ดิ้นรนในลักษณะต่างๆจนเกิดการเรียนรู้ในที่สุด การสอนจึงเป็นทั้งเหตุและหนทางนำไปสู่การเรียนรู้”

เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่แต่ละคนใช้เพื่อช่วยให้ตนเองเกิดการเรียนรู้แต่ผู้ที่มีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้วมีความเข้าใจแล้วสามารถช่วยให้บุคคลอื่นที่ยังไม่รู้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้ การสอนให้ผู้อื่นได้เรียนรู้นี้เป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่ช่วยให้มนุษย์เรียนรู้ได้รวดเร็ว และมากขึ้น การสอนจึงเป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการมีสังคมมนุษย์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ครูคนแรกของมนุษย์ทุกคนก็คือพ่อแม่ของตนเอง

กระบวนการสอน (teaching or instruction process) ในความหมายที่แท้จริงแล้วเป็นคนละเรื่องกับกระบวนการเรียนรู้ (learning process) แต่มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด กระบวนการสอนเป็นกระบวนการเลือกวิธีการในการช่วยให้บุคคลอื่นเกิดการเรียนรู้ซึ่งมักขึ้นกับความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ หากผู้สอนเชื่อว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้ได้จากการฟังและการอ่าน ผู้สอนก็จะพูด บอก อธิบาย เนื้อหาสาระให้ฟังหรือให้หรือให้อ่านจากเอกสารตำราต่างๆดังนั้นกระบวนการสอนจึงอาศัยกระบวนการเรียนรู้เป็นหลักที่สำคัญ(ทิสนา แชนณี,2544:39)

องค์ประกอบการสอน

ขณะที่ครูกับผู้เรียนในกระบวนการเรียนการสอนนั้นเห็นได้ชัดว่าองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการเรียนการสอนขณะนั้นมีอยู่ด้วยกัน 4 ประการคือ (ทิสนา แชนณี ,2544:41)

1. ผู้สอน
2. ผู้เรียน
3. สาระ/เนื้อหา
4. วิธีการเรียนการสอน

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่นๆแฝงอยู่จำนวนมากซึ่งหากครุฑการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาการศึกษา มีความเข้าใจอย่างแท้จริงแล้วจะสามารถศึกษาและแก้ปัญหาทางการเรียนรู การสอนและการจัดการศึกษาได้อย่างเหมาะสม

4.5.4 หลักการสอนทักษะการปฏิบัติ

การที่ครูผู้สอนจะสอนให้ผู้เรียนได้เข้าใจ และสร้างผลงานออกมาอย่างมีคุณภาพ ย่อมเกิดหลักการสอนที่ดีดังที่เกรย์(Grey ,1960) อ้างถึงใน วรวิทย์ องค์คุรุฑรักษา , 2536 : 17-18) ได้ให้หลักในการสอน โดยแบ่งเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

1.การจงใจ เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้สอนจะสร้างทัศนคติที่ให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในการศึกษา และค้นคว้าต่อประสบการณ์ใหม่ ประกอบด้วยวิธีจงใจคือ

1.1 การสร้างความกระตือรือร้น

1.2 การใช้ของตัวอย่างเป็นต้นแบบ

1.3 การให้แนวทางการทำงาน

1.4 การให้การซักถาม

2. การให้ความช่วยเหลือผู้เรียน ซึ่งสามารถช่วยเหลือผู้เรียนได้ 3 วิธี คือ

2.1 การสาธิต

2.2 การเข้าไปช่วยเหลือผู้เรียนโดยตรง เช่น การจับมือสอน

2.3 การให้คำแนะนำ

นวลจิตต์ เขวกีร์ติพงษ์ (2535 : 59 - 60) กล่าวว่าในการสอนทักษะในการปฏิบัติครูจะต้องดำเนินการจัดให้มีกิจกรรมตามลำดับต่อไปนี้

1. ระบุวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน

2. อธิบายเหตุผลพื้นฐาน

3. สาธิตวิธีทำ

4. ให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ

5. มีการถ่ายโอนการฝึกปฏิบัติ

4.5.5 ทักษะตามแนวคิดแบบไทย

สมพงษ์ สิงหนะพล (2544:25-26) กล่าวว่า "ทักษะ" หมายถึง ความชำนาญ ความสันทัด ความชัดเจนในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การที่บุคคลจะมีความชำนาญคือมีความเชี่ยวชาญ จะมีความสันทัดคือมีความถนัด และมีความชัดเจน คือมีประสบการณ์มากได้นั้น บุคคลนั้นจักต้องผ่านการฝึกมาอย่างดี การฝึกก็คือการลงมือทำ ลงมือหัด ลงมือปฏิบัติทดลอง เพื่อให้เกิดการทำได้และความชำนาญตามมา ในการฝึกนั้นอาจฝึกได้หลายแบบหลายวิธีแตกต่างกันไป อาทิ มีการ "ฝึกงาน" คือสอนให้ทำงานจนทำได้ มีการ "ฝึกซ้อม" คือซ้อมทำให้ชำนาญ มีการ "ฝึกนิสัย" คือหัดนิสัยให้เป็นไปตามที่ปรารถนา มีการ "ฝึกปรือ" คือฝึกให้ทำงานเป็นหัดให้ทำงานได้ดี มีการ "ฝึกฝน" คือ เพียรฝึก เพียรทำ พยายามฝึกโดยไม่ลดละ หรือการ "ฝึกหัด" คือฝึกให้ชำนาญให้ทำงานชำนาญ

ทักษะ จะต้องเริ่มต้นด้วยการทำให้เกิดความคล่องแคล่ว ชำนาญโดยมีการฝึกอย่างเข้มข้น จริงจัง ต่อเนื่อง และเป็นระยะเวลาานาน เมื่อชำนาญและเชี่ยวชาญแล้วหากปฏิบัติอยู่เป็นประจำก็นำไปสู่ความสันทัด ถนัดในการปฏิบัติสิ่งนั้น จนอาจถึงระดับที่ว่าจนเป็นอัตโนมัติไปแล้ว ขั้นสูงต่อจากนี้ก็คือ เกิดความชัดเจนในการกระทำนั้น เนื่องด้วยผ่านการฝึก การใช้มามาก มีประสบการณ์กว้างขวางเพราะใช้ทักษะมากเป็นเวลานานในเหตุการณ์ต่างๆ

สรุปได้ว่า การสอนทักษะประกอบด้วย 1) องค์ประกอบของการสอน ได้แก่ ครู ผู้เรียน เนื้อหา/สาระ และวิธีการเรียนรู้ 2) การสอน ประกอบด้วยขั้นตอน คือ 2.1) การจูงใจให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ รู้สึกอยากเรียน 2.2) การสาธิต 2.3) การช่วยเหลือผู้เรียนด้วยการจับมือสอน การแนะนำ เป็นต้น 2.4) การให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ และการถ่ายโอนทักษะย่อมเป็นทักษะที่สมบูรณ์

5. หัตถกรรมพื้นบ้านกระเบื้องดินเผา

กระเบื้องดินเผาเป็นงานหัตถกรรมพื้น ซึ่งมีลักษณะเป็นแผ่นแบน แผ่นโค้ง หรือแผ่นลอน ตามแต่ชนิดและการนำไปใช้ มีขนาดและรูปแบบต่าง ๆ กัน และมีการนำมาใช้ในประเทศไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตนั้นใช้กระเบื้องเป็นเครื่องมุงหลังคาของศาสนสถานและอาคารบ้านเรือนของผู้มีฐานะดีมาแต่โบราณ ทำด้วยวัสดุหลายอย่างเช่น ไม้ ดินเผา ปูน และดินเผาเคลือบ กระเบื้องที่ใช้กันในสมัยก่อนส่วนใหญ่เป็นกระเบื้องดินเผาทำจากดินเหนียว นำมาปั้นหรือใส่พิมพ์กดให้เป็นแผ่นแบน ตากแดดและเผาจนเนื้อแกร่ง (พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม, 2532:32, วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2542:73-74, มุสดี ทิพทัส, 2542:107)

5.1 ความหมายของกระเบื้อง

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2546:37) กล่าวว่า "กระเบื้อง คือ เครื่องมุงหลังคา ทำเป็นแผ่นบาง ๆ มุงเรียงซ้อนกัน มีทั้งแบบสีเคลือบ สามเหลี่ยมก็มี ทำด้วยวัสดุหลายอย่างเช่น ไม้ ดินเผา ปูน และดินเผาเคลือบ ใช้เป็นเครื่องมุงหลังคาอาคารบ้านเรือน โบสถ์วิหารของไทยมาแต่โบราณ"

มุสดี ทิพทัส (2542:32) ให้ความหมายว่า "กระเบื้องเป็นวัสดุที่ใช้ในงานสถาปัตยกรรมมีลักษณะเป็นแผ่นแบน แผ่นลอน หรือแผ่นโค้ง ตามแต่ชนิดและการนำไปใช้ มีขนาดและรูปแบบต่าง ๆ กัน ทำด้วยวัสดุต่าง ๆ กัน ใช้ปูทับบนพื้นผิวของพื้น ปิดทับหรือบุผนังตลอดจนใช้มุงหลังคาอาคาร"

พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม (2532:32) กระเบื้องดินเผา เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นเครื่องใช้ เครื่องตกแต่ง และทิวทัศน์ภาชนะในการประดับตกแต่งในงานสถาปัตยกรรม ทำขึ้นด้วยดินชนิดต่าง ๆ เผาให้สุกทำให้เนื้อแกร่ง กระเบื้องที่ทำขึ้นแต่ละชนิด มีดังต่อไปนี้

1. กระเบื้องที่เป็นเครื่องใช้ เช่น ขามกระเบื้อง ถ้วยกระเบื้อง ถาดกระเบื้อง
2. กระเบื้องที่ใช้เป็นเครื่องตกแต่ง เช่น ตุ๊กตากกระเบื้อง ลวดลายกระเบื้องเคลือบ

ลูกบิดประตู

3. กระเบื้องที่ใช้เป็นทัพสัมภาระ เช่น กระเบื้องมุงหลังคา กระเบื้องปูพื้น กระเบื้องกรุฝาผนัง

กระเบื้องดินเผา หมายถึง ผลิตภัณฑ์ดินเผา ที่มีรูปร่างเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมบางๆ ที่ใช้ปูพื้น ผนัง หรือ มุงหลังคา (ดำริ สุโขทัย , 2524)

พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง (2518:43) ให้ความหมายว่า "กระเบื้องหมายถึง สิ่งที่ทำเป็นแผ่นแบนบางมีดินเป็นโครงสร้างหลักในการทำ ใช้เป็นเครื่องมุง ปู หรือ กรุอาคาร หรือเป็นโครงสร้างหลักของเครื่องภาชนะใช้สอย"

กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2483,อ้างถึงในพจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง 2518:43) ให้ความหมายว่า "คำว่า กระเบื้องหมายถึงเฉพาะเครื่องดินเผา อย่างจะหมายความว่า ความเป็นอย่างอื่นก็มักจะมีคำที่แสดงลักษณะเครื่องใช้ประกอบเข้าด้วยกัน เช่น กระเบื้องปูพื้น จานกระเบื้อง กระเบื้องมุงหลังคา"

5.2 ประวัติการทำกระเบื้องดินเผา

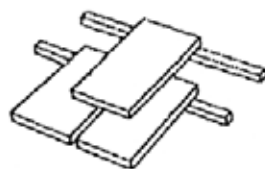
จากการที่กระเบื้องดินเผาเป็นแผ่นบาง แตกร้าวชำรุดได้ จึงไม่ค่อยเหลือหลักฐานให้สืบค้นได้มากนัก แต่จากการขุดแต่งโบราณสถานโบสถ์นักบุญเปโตร ซึ่งเชื่อว่าเป็นโบสถ์หลังแรกของพวกโรมันคาทอลิกที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ในบริเวณหมู่บ้านโปรตุเกส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในพ.ศ. 2526 นั้น นอกจากสิ่งของเครื่องใช้และสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับศาสนาแล้วยังพบชิ้นส่วนของอิฐ เศษกระเบื้องปูพื้น เศษกระเบื้องกาบกล้วยมุงหลังคาและเศษกระเบื้องดินเผาส่วนชายคาของโบสถ์ จึงเป็นหลักฐานให้ทราบได้ชัดเจนว่ามีการทำกระเบื้องดินเผาขึ้นใช้ในงานสถาปัตยกรรมตั้งแต่สมัยอยุธยาหรืออาจจะรวมทั้งสมัยก่อนหน้านั้นด้วย (มุสตี ทิพทัส,2542:107) ซึ่งสอดคล้องกับที่รภาพงค์ ศรีสุชาติและอมร ชันติสิทธิ ศรีสุชาติ (2542:) ได้กล่าวว่า จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ชุมชนโบราณไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ค้นพบหลักฐานเครื่องปั้นดินเผาที่แสดงให้เห็นว่ามีชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ ร่วมสมัยสุโขทัยและอยุธยาเข้ามาอยู่อาศัย โดยได้มีการค้นพบ "กระเบื้อง ข" และ "กาบ" ซึ่ง "กระเบื้อง ข" หมายถึง แผ่นดินเผาสี่เหลี่ยม ขอบด้านหนึ่งงอพับลงเป็นมุมจากกับแผ่นดินเผาสี่เหลี่ยม เป็นขอสำหรับเกาะไม้ระแนง "กาบ" หมายถึง กระเบื้องลักษณะคล้ายกาบกล้วย มี 2 ลักษณะ คือ กาบคว่ำเป็นตัวผู้ และกาบหงายเป็นตัวเมีย มีปุ่มเตี้ยยื่นตั้งจากอยู่ที่ปลายข้างหน้า โดยวางเรียงหงายคว่ำเกาะเกี่ยวต่อเนื่องกันไป สำหรับเป็นกระเบื้องมุงหลังคาศาสนสถานสำคัญ ซึ่งมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-18 และมาพบมากในพุทธศตวรรษที่ 19 จากหลักฐานโบราณเหล่านี้ทำให้สันนิษฐานและเชื่อได้ว่าการทำกระเบื้องดินเผาได้ถือกำเนิดมานานนับศตวรรษ

ในอดีตใช้กระเบื้องเป็นเครื่องมุงหลังคาศาสนสถาน และอาคารบ้านเรือนของผู้มีฐานะร่ำรวยและผู้มีฐานะดี เนื่องจากเป็นสิ่งที่ต้องทำขึ้นไมใช่หาได้ทั่วไปตามธรรมชาติดังนั้นการนำกระเบื้องมาใช้เป็นเครื่องมุงหลังคาจึงสามารถบอกสถานภาพของผู้ใช้ได้เป็นอย่างดี และกระเบื้องที่ใช้กันในสมัยก่อนส่วนใหญ่เป็นกระเบื้องดินเผา (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ,2532:35,มุสดี ทิพทัส ,2542:107)

5.3 รูปแบบกระเบื้องมุงหลังคาที่พบในประเทศไทย

รูปแบบกระเบื้องมุงหลังคาที่พบในประเทศไทยที่ผู้วิจัยสามารถรวบรวมได้จากเอกสาร และการค้นคว้า มีดังนี้

1. กระเบื้องดินชอหรือ "ดินชอ" มีชอกเกี่ยวเป็นมุมฉากสำหรับเกาะกับไม้ระแนงแผ่นบาง ทำจากดินเหนียวละเอียดที่ไม่ผสมอะไรเลยมีการเผาโดยใช้ไฟแรงต่ำใช้มุงหลังคาอาคารต่างๆทั่วไปทางภาคเหนือ ซึ่งไม่มี เพดาน เวลาลมพัดผ่านกระเบื้องจะเสียง มี 2 ขนาด ขนาดสั้นเรียกว่า ดินชอสั้น ขนาดยาวเรียกว่า ดินชอช้ง มีขนาดโดยทั่วไปคือ กว้างยาวประมาณ 22*12 เซนติเมตร หนาประมาณ 0.5 เซนติเมตร ตรงส่วนหัวจะหักพับลง เพื่อทำเป็นชอกเกี่ยวลึกประมาณ 1.5 เซนติเมตร มีปลายตัดตรง มีขนาดเดียว คือ เป็นกระเบื้องตัวผู้ตัวเมีย(ทรงพันธ์ วรรณมาศ ,2542:2236,เจสสิยา ปิยชน,2542:7464)

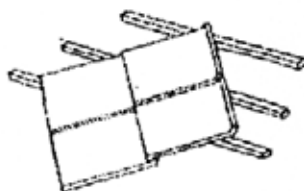
กระเบื้องดินชอ

2. แป้นเกล็ดหรือกระเบื้องไม้ ทำด้วยแผ่นไม้กระดานเนื้อแข็ง หนาประมาณ 1 นิ้ว กว้างประมาณ 6 นิ้ว ยาวประมาณ 12-14 นิ้ว ส่วนปลายจะเลื่อยให้เป็นเหลี่ยมเหมือนหน้าจั่ว หรือโค้งมน ส่วนด้านหัวจะทำเดือยด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดนิ้วมือ ยาวออกมาจากแป้นเกล็ด 1 นิ้ว เดือยสำหรับเกี่ยวแป้นเกล็ดให้ติดกับไม้ระแนง หรือกลอน (ธวัช ปุณโณทก,2542:2718)

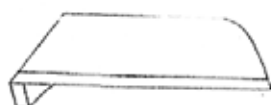
กระเบื้องแป้นเกล็ด

3. กระเบื้องว่าว เป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนคล้ายว่าวปักเป้า ทำด้วยซีเมนต์และทราย มีขนาดใหญ่ ประมาณ 34*34 เซนติเมตร ยกขอบตอนบนจากมุมบนถึงมุมซ้ายขวา ขอบกว้าง 1.5 เซนติเมตร ส่วนด้านหลังก็ยกขอบเช่นกัน จากมุมซ้ายขวาจนถึงมุมล่าง การยกขอบนี้เพื่อให้แต่ละแผ่นวางทับกันเพื่อป้องกันฝนย้อนเข้า มุมซ้ายและมุมขวาตัดออกเล็กน้อยพอที่ขอบของแผ่นบนที่มุงซ้อนวางทับได้พอดี(พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม,2532:36,มุสดี ทิพทัส,2542:107-108)

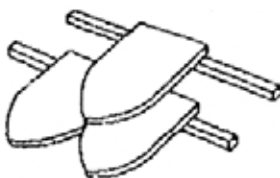
กระเบื้องว่าว

4. กระเบื้องเสี้ยว เป็นแผ่นแบนยาว ปลายตัดเสี้ยวออก มีทั้งทำด้วยดินเผาและทำด้วยซีเมนต์กับทราย เป็นกระเบื้องที่ใช้มุงแซมตอนหลังไม้ปั้นลมหลังคาเรือนไทย ขนาดครึ่งหนึ่งของกระเบื้องเต็มแผ่น มีขอเกี่ยวอยู่ทางด้านหลัง(พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม,2532:36)

กระเบื้องเสี้ยว

5. กระเบื้องหางมน เรียกชื่อตามลักษณะรูปโค้งมนของปลายกระเบื้อง มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ โดยทั่วไปใช้มุงหลังคาอาคารทางศาสนา เรือนหลวง หรือบ้านผู้มีศักดิ์(พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม,2532:36,มุสดี ทิพทัส,2542:107-108)

กระเบื้องหางมน

6. กระจเบื้องสงขลา เป็นกระจเบื้องดินเผาไม่เคลือบ มีขนาดใกล้เคียงกับกระจเบื้องหางมนแต่ปลายแหลมมีความทนทานดี มีการขนส่งจากภาคใต้มาใช้ในภาคกลาง โดยเฉพาะที่กรุงเทพมหานคร (สุสติ ทิพทัส, 2542:108)

กระจเบื้องสงขลา

7. กระจเบื้องทองเหลือง เป็นกระจเบื้องที่ใช้กันมาแต่โบราณ ปรากฏความในพงศาวดารโยนก อ้างตามตำนานเมืองเชียงใหม่ สมัยพระเจ้าไสยลือไทยยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ความว่า " กองทัพกรุงสุโขทัยเดินทางแม่น้ำยมขึ้นไปตีเมืองพะเยาซึ่งอยู่ฝ่ายเหนือก่อน เมื่อเข้ามาประชิดเมืองพะเยานั้นให้ปลูกหอเรือสูง 12 วา ที่ตำบลหนองเต่า เพื่อจะเอาปืนขึ้นยิงกราดในเมืองให้ถนัด ฝ่ายข้างชาวเมืองพะเยาก็ไปรื้อเอาทองเหลืองกระจเบื้องมุงหลังคาวัดมหาพนมาหล่อลำปู้(ปืนใหญ่)เล่มหนึ่ง ใหญ่ ๔ กำ นักสามล้านทองเสร็จแล้วเช่นสรวงพลีด้วยกระป๋องฝือก ๑ กระป๋องแล้วก็บรรจุกระสุนดำยิงไปทำลายหอเรือนั้นพังลง"(พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม, 2532:34)

8. กระจเบื้องเกล็ดกะพง เป็นแผ่นแบนรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนคล้ายกระจเบื้องว่าว ทำด้วยซีเมนต์และทราย แต่ขนาดย่อมกว่ากระจเบื้องว่าว มีขนาดประมาณ 23*23 เซนติเมตร ด้านบนริมขอบทั้ง 2 ข้างยกเป็นขอบตามแนวยาว กว้าง 1 เซนติเมตร ด้านหลังมุมบนมีขอประจำสำหรับเกาะกับระแนงทุกแผ่น(พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม, 2532:32)

9. กระจเบื้องตึก เป็นกระจเบื้องที่ทำด้วยตึก ใช้ในสถาปัตยกรรมโบราณ เช่น หลังคาพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทซึ่งถูกพม่าเผาเสียสิ้น ปัจจุบันยังมีใช้อยู่ที่หลังคาพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท และพระที่นั่งไชยชุมพลในพระบรมมหาราชวัง (พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม, 2532:36, จุลทรรคน์ พยาขรานนท์, 2542:108)

10. กระจเบื้องหลบ เป็นกระจเบื้องที่ทำขึ้นครอบสันหลังคาโดยเฉพาะ ทำหน้าที่ทับขอบบนของกระจเบื้องมุงตลอดความยาวของสันหลังคา เพื่อกันไม่ให้น้ำฝนร่วงลงไปในช่องสันหลังคา (พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม, 2532:36)

5.4 วัตถุประสงค์ในการทำกระเบื้อง

การทำกระเบื้องมุงหลังคาในอดีตนั้นทำจากวัตถุดิบหลายชนิดด้วยกัน และจากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้าพบว่าประกอบด้วยวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. ดินเหนียว โดยการนำมาปั้นหรือใส่พิมพ์กดให้เป็นแผ่นแบน ตากแดดและเผาจนเนื้อแกร่ง (มุสตี ทิพทัส:107)

2. ไม้ ส่วนใหญ่พบเห็นได้มากในภาคเหนือ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศอุดมไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ ส่วนมากจะทำจากไม้สัก มีทั้งชนิดปลายมนและปลายเหลี่ยม(พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม,2532:35)

3. ซีเมนต์และทราย ใช้ในการทำกระเบื้องวาวและกระเบื้องเสี้ยวส่วนใหญ่ทำมาจากแขวงกรุงเก่าอยุธยา (มุสตี ทิพทัส:108)

4. ดินบุก พบว่ามีการนำมาใช้ในสถาปัตยกรรมตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น หลังคาพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทซึ่งถูกพม่าเผาเสียสิ้น ปัจจุบันยังมีใช้อยู่ที่หลังคาพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท และพระที่นั่งไชยชุมพลในพระบรมมหาราชวัง (พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม,2532:36, จุลทรรศน์ พยาชวานนท์,2542:108)

5. ทองเหลือง พบว่าเป็นกระเบื้องที่ใช้กันมาแต่โบราณ ซึ่งปรากฏความในพงศาวดารโยนก อ้างตามตำนานเมืองเชียงใหม่ สมัยพระเจ้าไสยลือไทยยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ความว่า " กองทัพกรุงสุโขทัยเดินทางแม่น้ำยมขึ้นไปตีเมืองพะเยาซึ่งอยู่ฝ่ายเหนือก่อน เมื่อเข้ามาประชิดเมืองพะเยานั้นให้ปลุกหอเรือสูง 12 วา ที่ตำบลหนองเต่า เพื่อจะเอาปืนขึ้นยิงกราดในเมืองให้ถนัด ฝ่ายข้างชาวเมืองพะเยาก็ไปรื้อเอาทองเหลืองกระเบื้องมุงหลังคาวัดมหาพนมาหล่อลำภู(ปืนใหญ่)เล่มหนึ่ง ใหญ่ ๔ กำ หนักสามล้านทองเสร็จแล้วเช่นสำรวจพลด้วยกระปือมือ ๑ กระปือแล้วก็บรรจุกระสุนดำยิงไปทำลายหอเรือนั้นพังลง"(พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม,2532:34)

สรุปได้ว่าการทำกระเบื้องในสมัยโบราณมีการนำวัตถุดิบมาใช้ดังนี้ 1) ดิน 2) ไม้ 3) ซีเมนต์และทราย 4) ดินบุก และ 5) ทองเหลือง

5.5 อุปกรณ์ในการทำกระเบื้องดินเผา

จากการที่ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าพบว่าอุปกรณ์ในการทำกระเบื้องดินเผานั้นส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายกันเกือบทุกที่ซึ่งมีอุปกรณ์ที่สำคัญคือ 1. แม่พิมพ์กระเบื้อง ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของกระเบื้อง 2. เตาเผา ซึ่งจะมีรูปทรงที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค

5.6 ขั้นตอนการทำกระเบื้องดินเผา

กระเบื้องดินเผาทำมาจากดินเหนียว นำมาปั้นหรือใส่พิมพ์กดให้เป็นแผ่นแบน จากนั้นนำไปตากแดด และนำไปเผาจนเนื้อแกร่ง (มุสดี ทิพทัส:107)

6. สภาพทั่วไปของจังหวัดสงขลา

6.1 ประวัติศาสตร์จังหวัดสงขลา

ประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาได้เริ่มขึ้นอย่างแท้จริง เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔ โดยมีศูนย์กลางการปกครองหรือสถานที่ตั้งเมืองสามแห่งตามลำดับ พัฒนาการ คือ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง (เมืองสิงขระหรือนครมลายูสงโฆรา) เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน และเมืองสงขลาฝั่งปอย่าง (สงขลาปัจจุบัน)

สมัยเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง (พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓) ชุมชนเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงน่าจะจะมีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เนื่องจากพบสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ บนเขาน้อย ที่มีอายุไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ เมืองนี้ปรากฏชื่อในเอกสารพ่อค้า ตะวันตกว่า SINGORA บ้าง SINGOR บ้าง น่าจะเป็นชื่อเมืองสิงขระ ซึ่งเป็นชื่อของเมืองที่ปรากฏ ในจดหมายเหตุของอาหรับ ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เรียกว่า สิงกูรหรือสิงขรา ส่วนคนพื้นเมืองออกเสียงเป็นสิง - ขอน ซึ่งเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีว่าสิงขร แปลว่าจอม ที่สูงสุดของภูเขา เป็นความหมายที่สอดคล้องกับ ที่ตั้งเมืองสงขลาบริเวณฝั่งหัวเขาแดง ที่บางส่วนตั้งอยู่บนภูเขาได้แก่ เขาแดง เขาค่ายม่วง และเขาน้อย นอกจากนี้ในภาษามลายูยังใช้ว่า นครมลายูโฆรา ดังที่ปรากฏบนจารึกบนหลุมฝังศพของสุลต่านสุเลมาน ผู้ปกครองเมืองนี้

สมัยเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔) หลังจากปี พ.ศ. ๒๒๒๓ เมืองสงขลาถูกลดความสำคัญลงไปเป็นเมืองบริวารของเมืองพัทลุง เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เมื่อปี พ.ศ.๒๓๑๐ เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ อิศระ เรียกว่าชุมนุมเจ้านคร ปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมด ได้ส่งญาติคนหนึ่งชื่อ วิเถียน มาปกครองเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน

ในปี พ.ศ.๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ยกทัพมาปราบชุมนุมเจ้านครได้ แล้วทรงตั้งตัวเป็นชาวเมืองสงขลาคนหนึ่งชื่อโยม เป็นพระสงขลา เจ้าเมืองสงขลา พระสงขลา (โยม) ปกครองเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน อยู่จนถึงปี พ.ศ.๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเห็นว่าพระสงขลา (โยม) หย่อนสมรรถภาพ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ เหยี่ยง แซ่เอา ชาวจีนผู้ได้รับการผูกขาดจากรังนกเกาะสีเกาะห้า เป็นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ เจ้าเมืองสงขลา ซึ่งเป็นต้นตระกูล ณ สงขลาและเชื้อสายของตระกูลนี้หลายท่านเป็นเจ้าเมืองสงขลาตั้งเมืองอยู่ที่ตำบลหัวเขาอำเภอ

สิงหนคร ปัจจุบันเรียกว่า ที่วัง เป็นที่ตั้งจวนของเจ้าเมืองและให้ยกเมืองสงขลาให้ขึ้นกับเมือง นครศรีธรรมราช

สมัยเมืองสงขลาฝั่งบ่อยาง (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔) เมืองสงขลา มีประชากรมากขึ้น แต่พื้นที่บริเวณแหลมสนคับแคบ เพราะมีภูเขาทั้งอยู่ต่างจากบริเวณฝั่งตรงข้ามบริเวณฝั่งบ่อยาง ซึ่งมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบมีภูเขาน้อย สามารถขยายตัวเมืองให้กว้างขวางได้ และราษฎรบางส่วนก็ได้ย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ฝั่งบ่อยางมากขึ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิเชียรคีรี (เทียนแสง) ไปตั้งเมืองสงขลาใหม่ที่ตำบลบ่อยาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๙ (สถาบันทักษิณคดี, 2535:93)

6.2 สภาพทางกายภาพทั่วไปของจังหวัดสงขลา

จังหวัดสงขลา เป็นจังหวัดใหญ่ที่มีความสำคัญของภาคใต้ ตั้งอยู่ ณ เส้นรุ้ง 6 องศา 17 ลิปดา ถึง 7 องศา 56 ลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 100 องศา 01 ลิปดา ถึง 101 องศา 06 ลิปดา ตะวันออก สูงจากระดับทะเลโดยเฉลี่ย 4 เมตร เนื้อที่ 7,431.14 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯตามเส้นทางรถไฟ 947 กิโลเมตร และทางหลวงแผ่นดินประมาณ 1,200 กิโลเมตร และทางทะเลประมาณ 725 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	๑๓	จังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดพัทลุง
ทิศใต้	๑๓	จดจังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี รัฐเคดาห์ และรัฐเปอรลิส
ทิศตะวันออก	๑๓	อ่าวไทย
ทิศตะวันตก	๑๓	จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสตูล

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ทางทิศเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ทางทิศตะวันออกเป็นที่ราบริมทะเล ทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นภูเขาและที่ราบสูง มีป่าและภูเขาสูงค้ำค้ำ เทลาดไปทางทะเลสาบสงขลา

ฤดูกาลของจังหวัดสงขลา พิจารณาจากกระแสลมประจำท้องถิ่น แบ่งออกได้เป็น 2 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ กลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึง พฤษภาคม ระยะเวลาเป็นช่องว่างของฤดูมรสุมหลังจากสิ้นฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว อากาศจะเริ่มร้อนและมีอากาศร้อนจัดที่สุดในเดือนเมษายนแต่ไม่ร้อนมากนัก เนื่องจากอยู่ใกล้ทะเลกระแสลมและไอน้ำ ทำให้อากาศร้อนเบาบางลง

ฤดูฝน แบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่กลางเดือน พฤษภาคม ถึงกลางเดือนตุลาคม โดยช่วงดังกล่าวนี้ลักษณะฝนที่ตกจะเป็นฝนในช่วงบ่ายถึงค่ำ ในช่วงเช้าจะมีเมฆบางส่วนและจะก่อตัวขึ้นในช่วงบ่าย ฝนที่ตกส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นฝนฟ้า

คะนอง ซึ่งจะมีลมกรรโชกแรงเป็นครั้งคราวในขณะมีฝน ส่วนมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม ถึงกลางเดือนมกราคม โดยในช่วงดังกล่าวมีลักษณะของฝนที่ตกไม่เป็นเวลา โดยมีโอกาสตกได้ตลอดเวลา และเป็นฝนที่ตกต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลานานๆ

บ้านท่านางหอมเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ชุมชนท่านางหอมเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมาหลายชั่วอายุคนไม่สามารถกำหนดอายุได้แน่ชัด ส่วนชื่อชุมชนนั้นตามตำนานชาวบ้านเล่าต่อกันมาว่า ท่านางหอมมีคลองน้ำธรรมชาติ สามารถใช้เป็นเส้นทางสัญจรได้และมีสถานที่เทียบเรือ เรียกว่า ท่า และท่านี้มีผู้หญิงสวยมากคนหนึ่งเมื่อนางเดินผ่านจะได้กลิ่นหอมจากกายนาง ซึ่งนางจะเดินลงเรือมาทำน้ำประจําชาวบ้านจึงพากันเรียกชุมชนนี้ว่า ท่านางหอม จนถึงปัจจุบัน (จรี ศรียทอง, 2543)

ที่ตั้งและอาณาเขต สำนักงานเกษตรอำเภอหาดใหญ่ ได้กล่าวถึงสถานที่ตั้งและอาณาเขต ของชุมชนท่านางหอมตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา สรุปได้ว่าชุมชนท่านางหอมเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ หมู่ 5 หมู่ 6 และหมู่ 7 โดยห่างจากอำเภอหาดใหญ่ประมาณ 17 กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ จด ทะเลสาบสงขลา

ทิศใต้ จด หมู่ที่ 4 บ้านน้ำเขา ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ทิศตะวันออก จด อำเภอเมืองสงขลา

ทิศตะวันตก จด ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

จากการที่มีอาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อกับทะเลสาบสงขลาทำให้บ้านท่านางหอมเป็นแหล่งที่มีดินเหนียวน้ำเค็มที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมที่สามารถนำมาทำกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลาได้อย่างมีคุณภาพ

6.3 หัตถกรรมพื้นบ้านกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา

6.3.1 ความหมายกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา

กระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา เรียกกันติดปากว่า “กระเบื้องสงขลา” เป็นกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบ มีขนาดแผ่นใหญ่ มีความทนทานดีพอสมควร ในอดีตได้รับความนิยมและมีการขนส่งจากภาคใต้มาใช้ในภาคกลางและกรุงเทพมหานคร (มุสดี ทิพทัส, 2542: 107-108)

สุภาคย์ อินทองคง (2529) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา หมายถึง กระเบื้องสำหรับมุงหลังคา

ประเวศน์ วิริยานุวัฒน์ (2539) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา หมายถึง ศิลปะในการประดิษฐ์วัตถุให้เป็นผลิตภัณฑ์ดินเผาที่ใช้ประดับหลังคาสถาปัตยกรรมอันมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน

6.3.2 ประวัติความเป็นมาของกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา

การทำกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลานั้น จากการศึกษาเอกสารและคำบอกเล่าของช่างพื้นบ้านในอดีตและปัจจุบัน ได้กล่าวว่า "การทำกระเบื้องนั้น เกิดจากชาวจีนเป็นผู้ริเริ่ม (ประเวศน์ วิริยานุวัฒน์ 2539: 17, สุภาภย์ อินทองคง, 2529) ซึ่งสอดคล้องกับ สุนันท์ อินทนิล (2444:101) ได้ศึกษาถึงความเป็นมาของการทำกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลาว่า ได้มีการทำกระเบื้องดินเผามาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้ริเริ่มทำคือ ชาวจีนที่อพยพมาจากประเทศจีน โดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานและสร้างโรงกระเบื้องใกล้แหล่งที่มีดินเหนียวน้ำเค็ม บริเวณทุ่งคลองซึ่งตั้งอยู่ริมคลองท่านางหอม

โดยเฉพาะที่เมืองสงขลานั้นเนื่องจากเจ้าเมืองเป็นชาวจีน คือ จีนเหยียง แซ่เฮา (ต้นตระกูล ณ สงขลา) ซึ่งได้เป็นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ที่เข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี จึงได้สร้างบ้านแปลงเมืองแบบจีน และได้ชักชวนช่างชาวจีนเข้ามาตั้งโรงทำอิฐ ทำกระเบื้อง ขึ้น โดยอาศัยฝีมือและคุณภาพของดินทำให้กระเบื้องสงขลามีคุณภาพดี (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 2, 2529)

จากการที่ชาวจีนได้นำเอาวัฒนธรรมการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน ตึกแถว ตลอดจนวัตถุที่ใช้ในงานสถาปัตยกรรมที่ทำจากดินเผา เช่น อิฐ อิฐหน้าวัว กระเบื้องจีน ของลมดินเผาเข้ามาใช้ ทำให้สถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากการสร้างด้วยไม้แบบเรือนเครื่องผูก และเรือนเครื่องสับเป็นแบบตึกผสมไม้ และเป็นตึกเต็มรูปที่เกิดขึ้น และค่อยนิยมเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทำให้วัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แม้จะพบหลักฐานว่าชาวภาคใต้รู้จักใช้อิฐประกอบการก่อสร้างมาแล้วไม่น้อยกว่าสมัยศรีวิชัย แต่คงใช้เฉพาะที่เป็นศาสนสถานหรือกำแพงเมือง แม้ถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวภาคใต้ยังเชื่อว่าการนำอิฐเข้าบ้านเป็นบาป เพราะเป็นสิ่งที่คู่ควรแก่วัดหรือศาสนสถานเท่านั้น การปลูกบ้านมุงหลังคาด้วยกระเบื้องก็ยังคงถือว่า เป็นการยกตนเสมอหน้าเป็นเรื่องไม่บังควรดังปรากฏตามรายงานของพระยาสุขุมวินิช ลงวันที่ ๔ ตุลาคม ร.ศ.๑๑๗ (พ.ศ.๒๔๔๑) ว่า " บ้านเรือนแลที่อยู่ของชาวเมือง นครศรีธรรมราช ยังเปนการเลวทรามอยู่มาก การที่เปนเช่นนี้ไ้แต่ราษฎรซึ่งเปนคนยากจน ถึงผู้ที่มีกำลังพอจะทำได้ก็ไม่ใคร่ทำโดยเหตุที่มักจะถือกันนัยว่าเทียมเจ้าเมือง แต่เขาเรียกว่าเทียมเจ้านาย เช่นกับว่าจะทำเรือนฝากระดานมุงหลังคากระเบื้องดังนี้ ถ้าเจ้าของเรือนเปนแต่ชั้นกรรมกร หรือพลเรือนก็เปนที่ติเตียนกันหรือถือว่าเป็นอัปมงคล ต้องพูดจาแนะนำชาวบ้านในเรื่องนี้มาก เดียวนี้ดูมีคนที่กำลังคิดทำบ้านเรือนให้งดงามมากขึ้นในแถวตลาดท่าวังประมาณ ๖๐ รายชื่อ ได้มารับข้าพระพุทธเจ้าว่าจะทำกระดานมุงกระเบื้องให้เปนแถวเปนแนวกัน

ข้าพระพุทธเจ้าได้กำหนดให้แล้วภายใน ๑๘ เดือน ที่จะก่อสร้างแปดกัณฑ์ก็มี จีนข้าเอง กับจีนขุนหวงน ได้ก่อสร้างขึ้นแล้วคนละหลัง "(สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 9,2529)

การทำกระเบื้องสงขลาในระยะแรกๆ คงทำเป็นกระเบื้องโค้งแบบจีนที่เรียกว่า กระเบื้อง "กาบู่" หรือ กระเบื้อง "กาบกล้วย" แล้วจึงทำเป็นกระเบื้องแบบไทยขึ้นในภายหลัง คือ เป็นแผ่นเรียบ มีปลายแหลม หรือที่เรียกว่า กระเบื้อง "เกล็ดเต่า" ความนิยมใช้กระเบื้องสงขลานั้น คงนิยมกันเฉพาะที่เมืองสงขลา ก่อนแล้วค่อยขยายไปยังเมืองใกล้เคียง และเพิ่งนิยมในปลายรัชกาลที่ 5 ดังปรากฏตามรายงานของพระยาสุมนัยวินิต ว่า ที่เมืองสงขลาฝั่งเขาแดงใกล้วัดสุวรรณคีรี ใน ร.ศ.116(พ.ศ.2440) นั้น เขียนไว้ว่าดังนี้ "การก่อสร้างบ้านเรือนราษฎรกว่า ๔๐ หลัง การที่ทำจนถึงต้องแย่งซื้ออิฐซื้อปูน ซื้อกระเบื้อง"

กระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์คงใช้กันเฉพาะในวงแคบในเมืองสงขลาเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้เป็นเครื่องมุงหลังคาบ้านทรงจีนแถบถนนนครในบ้านเรือนของเจ้าเมือง และบรรดาญาติๆในตระกูล และวัดวาอารามที่เจ้าเมืองอุปการะเป็นสำคัญ แล้วความนิยมค่อยขยายกว้างออกไป จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีและได้รับความนิยมใช้กันอย่างกว้างขวาง และเรียกกันติดปากว่า "กระเบื้องสงขลา" (สุภาคย์ อินทองคง,2529:7715,กรมศิลปากร,2544:116) ซึ่งปรากฏในพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (2424:) เมื่อครั้งเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ ความว่า

"ข้างด้านตะวันตกแปดกัณฑ์ บ้านพระยาอนุรักษภูเบศร์ บัดนี้เป็นส่วนของพระยาสมบัติภิรมย์ด้วย มีตึก ๒ หลัง ๆหนึ่งชั้นเดียว หลังหนึ่ง ๒ ชั้น มุงกระเบื้องสงขลา วิธีทำๆองจีน "

" ถัดป้อมออกมาริมน้ำมีตึกหมู่หนึ่งสำหรับราชการ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ให้ทำไว้ใช้เงินภาษีอากรเมืองสงขลา เป็นเรือนฝรั่ง ๒ ชั้น หลังคามุงกระเบื้องสงขลา"

กระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา นอกจากจะเป็นที่รู้จักและนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในจังหวัดสงขลาแล้ว ยังได้รับความนิยมไปยังจังหวัดใกล้เคียง ตลอดจนในกรุงเทพมหานคร และทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซียด้วย

จากการศึกษาเอกสารและประจักษ์พยานที่ปรากฏ ว่ามีการนำกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลาไปใช้มีดังนี้ (สุภาคย์ อินทองคง,2529:7715,กรมศิลปากร,2544:116-117,สุทธิวงศ์พงษ์ไพบูลย์,2545:104)

พ.ศ. ๒๔๐๖ (ร.๔) มีรายการส่งกระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา ๓ ครั้ง คือ ครั้งแรก เกนธ์เมืองสงขลาทำกระเบื้องแผ่น ครั้งที่ ๒ เกนธ์เมืองสงขลา ทำกระเบื้องหน้าวัวรูปพื้น ๔ ชนิด ๆ ละ ๒,๐๐๐ แผ่น รวม ๘,๐๐๐ แผ่น นำไปปูพระราชวังจันทร์เกษมที่อยุธยา ครั้งที่ ๓ เจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) ส่งกระเบื้องมุงหลังคาตัวผู้ตัวเมียอย่างละ ๑๐,๐๐๐ แผ่น รวม ๒๐,๐๐๐ แผ่น

พ.ศ. ๒๔๑๙ (ร.๕) เมืองสงขลามิโบบอกส่งกระเบื้องเกณฑ์ ๕ ครั้ง จำนวนกระเบื้องทั้งหมด ๒๔,๐๐๐ แผ่น

พ.ศ. ๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น ณ สงขลา) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ให้จัดส่งกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลาไปจัดแสดงนิทรรศการ ณ กรุงเทพมหานคร เนื่องในวาระสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ ๑๐๐ ปี เมื่อปีมะเมีย จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๔๔ ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานในโบบอกเมืองสงขลา ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“อิฐก่อ ๒๐ แผ่น ราคาพันละ ๔ เหรียญ ๕ ก้อน
 อิฐบ่อ ๒๐ แผ่น ราคาพันละ ๕ เหรียญ ๕ ก้อน
 อิฐหน้าวัว ๒๐ แผ่น ราคาพันละ ๓๕ เหรียญ
 อิฐลักซัน ๒๐ แผ่น ราคาพันละ ๑๐ เหรียญ
 อิฐอันจี ๒๐ แผ่น ราคาพันละ ๒๐ เหรียญ
 กระเบื้องอิฐ ๒๐ แผ่น ราคาพันละ ๓ เหรียญ ๕ ก้อน
 กระเบื้องสุห้อง ๒๐ แผ่น ราคาพันละ ๔ เหรียญ ๕ ก้อน
 กระเบื้องเจียฟิ่ง ๒๐ แผ่น ราคาพันละ ๕ เหรียญ ”

พ.ศ. ๒๔๕๓ (ร.๕) มีการนำเอากระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลาไปใช้มุงหลังคาพระวิหารหลวง ในการซ่อมแซมพระบรมธาตุไชยา

สรุปได้ว่ากระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลาได้มีการทำมาแล้วไม่น้อยกว่าศตวรรษ อีกทั้งได้รับการยอมรับและเป็นที่แพร่หลายมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยคุณสมบัติและลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น คือ ทำจากดินเหนียวน้ำเค็ม แผ่นใหญ่ มีสีส้มอ่อน มีลวดลายน้ำไหลเป็นสีเข้มในเนื้อ และมีความคงทนดี

6.3.3 กระบวนการและขั้นตอนการทำกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลา

1. วัตถุดิบ และอุปกรณ์

1.1 วัตถุดิบ คือ ดินเหนียว มีลักษณะเป็นดินเหนียวน้ำเค็ม เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีพื้นที่ติดต่อกับทะเลสาบสงขลาและจะต้องอยู่ไม่ห่างไกลจากบริเวณที่ตั้งเตาเผา กล่าวคือ หากมีแหล่งดินเหนียวอยู่ในบริเวณใดผู้ผลิตมักไปตั้งเตาเผาอยู่ในบริเวณนั้น ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ บริเวณที่ชุมชนชายฝั่งทะเลที่ไม่อาจใช้พื้นที่ประกอบการอาชีพอื่น ได้ ซึ่งมีเนื้อที่กว้างใหญ่ไม่น้อยกว่า 10,000 ไร่ เป็นแหล่งดินเหนียวพอเหมาะสำหรับหัตถกรรมประเภทนี้ และไม่ค่อยมีทรายหรือวัตถุอื่นเจือปน และให้ความทนทานถาวรสูง สอดคล้องกับที่สมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ ทรงนิพนธ์

ไว้ในเรื่อง ชีววัฒน (2427:) ครั้งเสด็จหัวเมืองปัตตานีได้ว่า " ตามริมน้ำไกลกำแพงเมืองไปทาง
ประมาณ ๒๐ เส้น มีโรงบันจับเจียวแห่งหนึ่ง และบันกระเบื่องบันอิฐอย่างดี และบันลั่นแล้ว
ของดีของบาง เพราะเป็นที่ดินเหนียวละเอียดอย่างหนึ่ง"

1.2 อุปกรณ์ แยกได้เป็น 3 ประเภท คือ อุปกรณ์เครื่องมือเตรียมดิน อุปกรณ์เครื่องมือ
ทำแผ่นกระเบื้องสำหรับมุงหลังคา และกระเบื้องปูพื้น และเตาเผากระเบื้อง

1.2.1 อุปกรณ์ในการเตรียมดินประกอบด้วย จอบ เสียม คันธนูหรือเครื่องตัด
ดิน ถังน้ำ เครื่องคลุมดิน (ผ้าหรือผ้าฝ้าย)

1.2.2 อุปกรณ์ทำแผ่นกระเบื้องมุงหลังคา ประกอบด้วย ดังนี้

1) แม่พิมพ์กระเบื้อง ทำจากไม้ตะเคียน ไม้เคี่ยม เป็นต้น ตัวแม่พิมพ์ขนาด
กว้างประมาณ 19 เซนติเมตร ยาวประมาณ 34.5 เซนติเมตร ส่วนกว้างและส่วนหนาเท่าตัว
แม่พิมพ์

2) เป่ากันซีได้ ทำโดยการนำกระเบื้องหน้าวัวมาก่อซ้อนกัน หรือปั้น
จากดินเหนียวแล้วนำไปเผา มีความสูง ประมาณ 3. - 40 เซนติเมตร

3) แท่นรองดี ไว้สำหรับตากแต่งกระเบื้อง

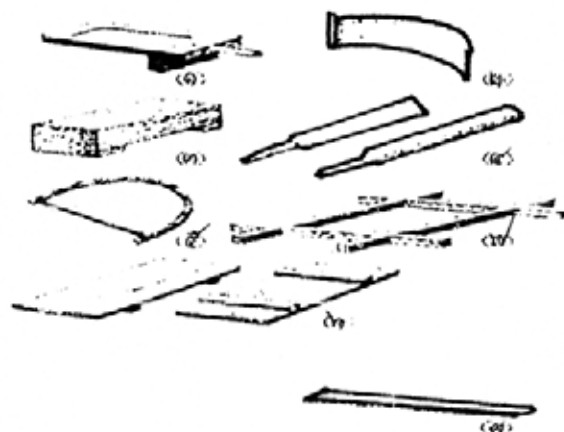
4) ไม้ตี ทำจากไม้เคี่ยม

5) คันธนู หรือเครื่องตัดดิน มีลักษณะคล้ายรูปตัวยู ประกอบด้วย ส่วน
สำคัญ 2 ส่วน คือ ตัวคันธนู และสาย ตัวคันธนูทำด้วยหวายผิวแข็ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 75
ซม. ตัวสายทำด้วยเชือกขนาดเล็ก

6) กระดานรองเบื่อง สำหรับวางกระเบื้อง

7) ตะแกรงร่อนซีได้

8) ไม้ทับหัวกระเบื้อง มีลักษณะดังรูป

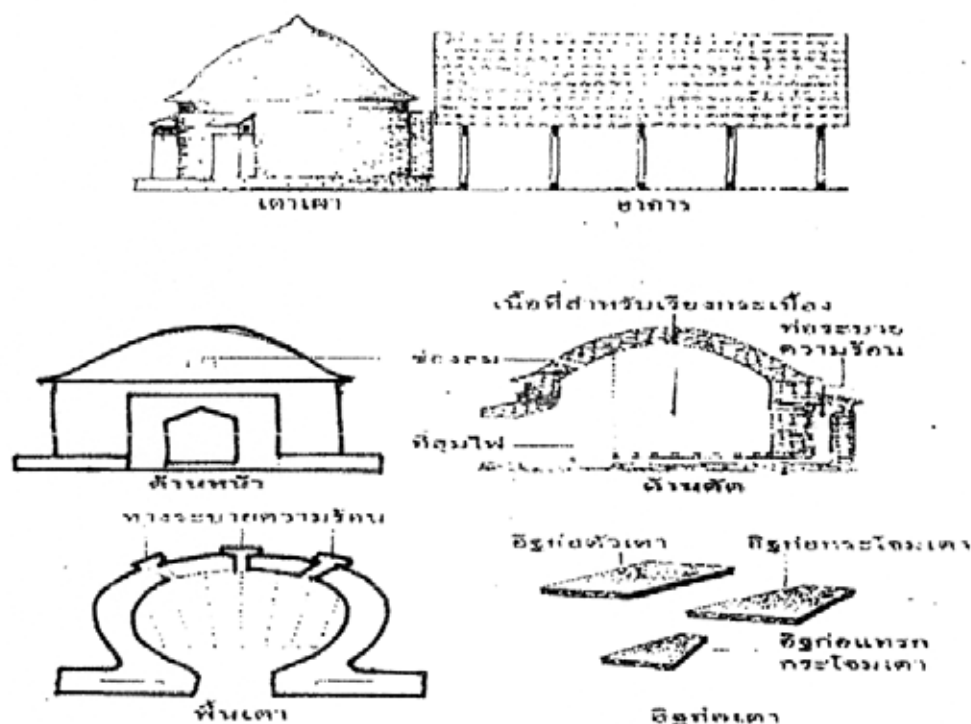
1.2.3 เต้าเผา

เป็นเต้ายี่นทรงกลมคล้ายกระบอก มีหลังคาครอบเป็นกระโจมคล้ายฝาชี มีเต้านอนข้าง แต่ถูกหรือถอนหมดแล้วเหลือแต่ร่องรอยขนาดของเต้ายี่นเล็กถึงเต้ายี่นใหญ่ แล้วแต่กำลังความต้องการของผู้ประกอบการ ขนาดที่พบมากคือ ความสูงตัวเต้า 2.40 เมตร กระโจมหลังคา 1.80 เมตร กว้าง 3.90 เมตร ส่วนสำคัญของเต้ามีประตู 1 ประตู สำหรับนำผลิตภัณฑ์เข้าออกทางระบายความร้อนเรียก "ปังเหยย" 3 ทาง อยู่ตรงกันข้ามกับปากเต้า ระดับเดียวกับพื้นวางตะแกรงภายในเต้า มีช่องลม 1 ช่อง อยู่เหนือประตูเพื่อรับแสง และอากาศเมื่อเข้าอยู่ภายในเต้า ประกอบด้วยเชิงกรานสำหรับสูมไฟและแท่นหรือตะแกรงรองรับกระเบื้องซึ่งก่อเป็นแนวยาวขนานกับปากเต้าเว้นระยะห่างกันประมาณ 20 -30 เซนติเมตร เป็นทางเดินของความร้อนจากเชิงกรานผ่านไปออกที่ระบาย ตัวตะแกรงใช้อิฐขนาดเดียวกับเสาคะแกรงเรียงสลับคล้ายพื้นปลา

การสร้างเต้า ใช้อิฐดินเผาขนาด $7 \times 28-30 \times 3$ เซนติเมตร สอดด้วยดินโคลนทรายละเอียด ซึ่งได้จากทะเล วิธีสร้างเริ่มด้วยการหาศูนย์ทำเป็นวงกลม ขุดร่องวางฐานลึกประมาณ 40 - 50 เซนติเมตร มากหรือน้อยกว่านี้ขึ้นอยู่กับความแข็งของดินบริเวณพื้นที่สร้างเต้า แล้วใช้อิฐก่อสอดด้วยดินโคลนทรายก่อสลับทับกันแบบกว้างตอยาว ถึง ยาวต่อกว้างจนได้เป็นรูปเต้า แล้วก่อกระโจมหลังคาโดยใช้อิฐขนาดเดียวกันแต่ด้านกว้างข้างหนึ่งแคบกว่า เรียงเหลื่อมกันทีละชั้นจนรอบจนได้รูปเป็นกระโจม ฉาบด้วยดินโคลนทรายแล้วใช้กระเบื้องมุงทับ ใช้ช่าง หม้อ และขวดอย่างละหนึ่งใบครอบปิดช่องตรงกึ่งกลาง ทำเป็นยอดกระโจมกันน้ำฝนเข้าเต้าและเพื่อความสวยงามด้วย

ประตูเต้าทำเป็นขุมยี่นออกจากตัวเต้าประมาณ 50 เซนติเมตร มีแบบและขนาดต่าง ๆ กัน คือ ทำเป็นรูปโค้ง รูปแหลม และรูปป้าน ขนาดช่องประตูโดยทั่วไปประมาณ กว้าง 72 เซนติเมตร สูง 160 เซนติเมตร สองข้างซ้ายขวาของขุมก่อเป็นปีกยื่นออกไปทั้งสองด้าน ประมาณด้านละ 10 ถึง 100 เซนติเมตร ผนังเต้าที่ก่อเรียบร้อยแล้วจะหนาประมาณ 85 เซนติเมตร เต้าทุกเต้าจะหันหน้าเต้าไปทางทิศตะวันตกเพื่อรับลมช่วยเป่าไฟในเต้าในฤดูกาลที่ประกอบการ คือ ประมาณเดือนมีนาคม ถึง สิงหาคม

ความสามารถในการใช้งาน เต้าขนาดธรรมดาสามารถใช้บรรจุกระเบื้องมุงหลังคาเผาได้ประมาณครั้งละ 100,000 - 150,000 แผ่น (ตามขนาดกระเบื้องที่ผลิตในปัจจุบัน) อายุการใช้งานถ้ารู้จักถนอมและซ่อมบำรุงจะใช้ได้มากกว่า 9 - 10 ปี

2. กรรมวิธีการผลิตและขั้นตอนในการผลิต

1. การเตรียมดิน เมื่อแน่ใจว่าดินบริเวณใดมีคุณสมบัติเหมาะกับการทำกระเบื้องแล้ว ผู้ประกอบการก็จะใช้จอบขุดบริเวณนั้นลึกประมาณ 2 ตารางวา แล้วใช้เสียมแทงดักขึ้นจากหลุมที่ละแห่ง หรือไม่ก็ใช้เครื่องตัดที่เรียกว่า คันนูหรือคันธนู ตัดดินในหลุมให้เป็นแท่งใหญ่ นำขึ้นกองไว้ที่ปากหลุม เมื่อได้จำนวนดินตามต้องการแล้ว ขึ้นเหยียบบนกองดินนวดให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน จากนั้นนำไปเก็บไว้ที่โรงเรือนทำกระเบื้อง ซึ่งปกติจะปลูกสร้างไว้หน้าเตาเผา เพื่อเตรียมไว้ทำแผ่นต่อไปก่อนทำจะแยกดินที่ต้องใช้มานวดอีก 2 ครั้ง เพื่อคัดสิ่งเจือปนออก และเพื่อให้เนื้อดินเข้ากันสนิท

2. การทำแผ่น ใช้วิธีกดดินเหนียวที่นวดดีแล้วลงบนแม่พิมพ์ โดยใช้ซี่เก้าแถบรอยบนแม่พิมพ์กันติดพิมพ์ก่อน แล้วใช้เท้าเหยียบตรงกึ่งกลาง - ซ้าย - ขวา และหัวแม่พิมพ์ตามลำดับ แล้วกลับมาเหยียบตรงกึ่งกลางอีกครั้งรวม 5 ครั้ง โดยเหยียบให้สั้นไหลไปตามความลาดของแม่พิมพ์ โดยตัดจากส่วนหัวไปยังส่วนท้ายหรือไม่ก็ตัดเข้าหาตัวผู้เหยียบ ยกแม่พิมพ์ขึ้นกระแทกเบา ๆ ให้ดินส่วนเกินเขยื้อนจากแม่พิมพ์ โดยเอามือแตะตรงส่วนปลายของกระเบื้องแล้วยกแม่พิมพ์ขึ้นเล็กน้อยกระเบื้องก็จะติดมือออกมาใช้มือทั้งสองประคองวางลงบนผ้าวางหรือกระดานรองที่เตรียมไว้ ทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆจนได้กระเบื้องตามปริมาณที่ต้องการ

3. การพับหัวกระเบื้อง เมื่อได้แผ่นกระเบื้องตามต้องการแล้ว นำกระเบื้องไปผึ่งแดดราว 2 - 3 ชั่วโมง ให้แห้งหมาด ๆ แล้วทำการพับหัวกระเบื้องมุงหลังคา วิธีการพับหัวใช้ไม้บาง ๆ ขนาดกว้างประมาณ 2 เซนติเมตร หรือเท่าความยาวของหัวกระเบื้องที่ต้องการ ยาวขนาดความกว้างของกระเบื้องเป็นเครื่องมือ จับทาบลงบนส่วนหัวของกระเบื้องแล้วพับเข้าตัว

4. การตีกระเบื้อง เมื่อพับหัวกระเบื้องเรียบร้อยแล้ว นำกระเบื้องมาวางซ้อนเป็นชุด ๆ ละ 5 แผ่น โดยให้หัวท้ายหันไปทางเดียวกัน เรียกชุดกระเบื้องดังกล่าวว่า "1 มือ" ซึ่งให้ความสะดวกในการขนย้าย นำมาคว่ำลงบนแท่นรองตี โดยให้หัวกระเบื้องประกบกับหัวแท่น ใช้ไม้ตีเบา ๆ 2-3 ครั้ง แล้วพลิกกลับไปตีตามแนวตั้งจนได้กระเบื้องเรียบประกบกันดีจึงวางเข้าที่เก็บวางสลับซับซ้อนกันเป็นชุด ๆ ตามแนวตั้งเพื่อเก็บไว้เผาต่อไป

5. การเรียงกระเบื้องในเตาเผา นิยมเรียง 2 แบบ คือ แบบหน้าประกบหลังหรือหัวเกี่ยวหัว และแบบหน้าประกบหน้าหรือหัวเกี่ยวหาง ซึ่งแต่ละแบบมีกรรมวิธีเป็นของตนเองเรียงตั้งทรงต่อกันเป็นชั้น ๆ จนได้กระเบื้องเต็มตัวเตาเหลือเฉพาะช่วงใดก็จะใช้วิธีเรียงอีกแบบหนึ่ง คือ วางราบซ้อนสลับหัวหางกันเป็นชั้น ๆ จนเต็มยอดเตา

6. การเผา เริ่มด้วยการนำอิฐมาก่อนทำเป็นที่บรรจุเชื้อเพลิงบริเวณหน้าเชิงกราน ตรงกึ่งกลางประตูเตาขนาดประมาณ 30*50*30 เซนติเมตร แล้วก่ออิฐปิดปากเตาเหลือช่องไว้เฉพาะพอใส่เชื้อเพลิง 2 ช่อง คือ บน-ล่าง แล้วก่อไฟเผาจากช่องบนก่อนแล้วต่อด้วยช่องล่าง ช่องละประมาณ 10-15 วัน แล้วแต่ขนาดของเตา เชื้อเพลิงนิยมใช้ไม้เสม็ด ไม้ยาง ไม้พวา และไม้เบญจพรรณอื่น ๆ ที่หาได้บริเวณใกล้เคียงหรือสั่งซื้อ โดยกำหนดความร้อนในเตาด้วยเทอร์มิสเตอร์ และกำหนดความพอดีของผลิตภัณฑ์ด้วยการสังเกตสีของควันไฟ ปล่องไฟและแสงสว่างภายในเตา คือ กระเบื้องสุกดีสีควันจะแดง ปากปล่องจะเหลือง และแสงภายในเตาจะสว่างจ้า เมื่อเผาเสร็จแต่ละช่องใช้โคลนทรายจากทะเลก่ออิฐปิดทิ้งไว้ประมาณ 20 วัน รวมแล้วกระบวนการใช้เวลาประมาณ 30 - 45 วัน จึงเปิดเตานำกระเบื้องออกเก็บเตรียมไว้จัดจำหน่ายต่อไป

6.3.4 รูปแบบกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลานั้นนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

กระเบื้องดินเผาที่พบว่ามีการทำในเมืองสงขลานั้น จะใช้ดินเผาทั้งสันมีทั้งกระเบื้องสำเร็จรูปที่นำเข้ามาจากเมืองจีนโดยตรงในระยะแรกของการเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และต่อมาจึงมีการผลิตขึ้นใช้เองในชุมชน ซึ่งเป็นที่นิยมใช้ สามารถส่งขายจนเป็นสินค้าขึ้นชื่อของเมืองสงขลาในอดีต จากการศึกษาพบว่ารูปแบบกระเบื้องดินเผาจังหวัดที่ผลิตในอดีตและปัจจุบันมี 6 รูปแบบ ดังนี้ คือ (น.ณ ปากน้ำ,2530:15,ประเวศน์ ปริยานุวัฒน์,2539:27,มุสตี ทิพทัส ,2542:107-108,อนุสรณ์ กำบัง,2546:92)

1. กระเบื้องกานกล้วย หรือกระเบื้อง"กานู" มีลักษณะคล้ายกานกล้วย หรือ กระบอกฝาซีก เป็นกระเบื้องดินเผารูปโค้งครึ่งวงกลมขนาดเล็ก ความกว้างของกระเบื้อง(เส้นผ่านศูนย์กลาง) ยาวประมาณ 12 เซนติเมตร ยาวประมาณ 25 เซนติเมตร ใช้มุงหลังคาแบบจีน เช่น บ้านแถบถนนนครใน อำเภอเมืองสงขลา บ้านในอำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา เป็นต้น

ลักษณะกระเบื้องกานกล้วย

2. กระเบื้องราง มีลักษณะเป็นลอนโค้งใหญ่ มีความกว้างของส่วนโค้งมากกว่า แบบที่ 1 โดยกว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ยาว 25 เซนติเมตร ความหนา 1 เซนติเมตรเท่ากัน มักเรียกกระเบื้องกานกล้วย แต่มีชาวไทยเชื้อสายจีนอีกส่วนหนึ่งเรียกกระเบื้องแบบนี้ว่า กระเบื้องราง

ลักษณะกระเบื้องราง

3. กระเบื้องจีน มีลักษณะเป็นกระเบื้องหน้ากว้าง มีความโค้งน้อยจนเกือบจะแบนราบ กว้างประมาณ 18 เซนติเมตร ยาว 25 เซนติเมตร หนา 1 เซนติเมตร

ลักษณะกระเบื้องจีน

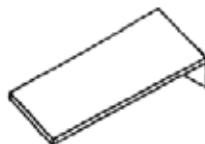
4. กระเบื้องเกล็ดเต่า ได้ถูกปรับเปลี่ยนมาจากกระเบื้องกานกล้วย ซึ่งเป็นกระเบื้องดินเผาแบบมีซอกเกี่ยว และมีหางเป็นรูปสามเหลี่ยม เพื่อให้เหมาะสมแก่เรือนไทยแบบปีกผีเสื้อ การใช้กระเบื้องแบบนี้มุงหลังคาเกิดความนิยมอย่างกว้างขวางในปลายรัชกาลที่ 5 ได้รับความนิยมแพร่หลายมากตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราชลงไปจนถึงจังหวัดนราธิวาส ในขณะที่

เดียวกันทางภาคใต้ตอนเหนือกลับนิยมใช้กระเบื้องซีเมนต์กันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีอยู่บ้างที่สั่งกระเบื้องดินเผาแบบสงขลาไปใช้ เช่น วัดบาง ในอำเภอไชยา หรือที่วัดเวียง อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น แม้ในแหล่งที่ลึกเข้าไปแต่ถ้าลำน้ำเข้าไปถึงซื่อหาไปใช้กันบ้างเช่น ที่อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง ก็มีตัวอย่างพบบ้าง (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ , 771) กระเบื้องเกล็ดเต่าทำรูปปลายตัดเป็นมุมแหลมหนาประมาณ 1 เซนติเมตร กว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร ตรงหัวกระเบื้องปลายตั้งฉากกับแผ่นกระเบื้องใช้สำหรับเกี่ยวกับไม้ระแนงเมื่อใช้มุง หัวกระเบื้องตั้งออกเป็นขอเกี่ยวยาวประมาณ 2 เซนติเมตร บางแผ่นทำเป็นกระเบื้องผ่าซีกสำหรับมุงส่วนริมของหลังคาสลับกับชุดบนและล่างซึ่งเหลื่อมออกมาครึ่งแผ่นให้ได้แนวเดียวกัน

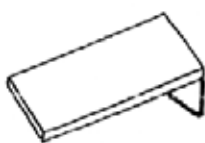
ลักษณะกระเบื้องเกล็ดเต่า

5. กระเบื้องชาย ทำแบบปลายตัดเสมอกัน ใช้มุงแถวล่างสุดขนาดหนาประมาณ 0.5 เซนติเมตร กว้างประมาณ 13.2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 24 เซนติเมตร หัวใช้เกี่ยว 12 เซนติเมตร

ลักษณะกระเบื้องชาย

6. กระเบื้องหลบ ทำแบบปลายตัดเหมือนกระเบื้องชาย แต่ทำแผ่นหนากว่าและขอเกี่ยวยาวกว่ากระเบื้องเกล็ดเต่า หนาประมาณ 0.9 เซนติเมตร กว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ยาว 29 เซนติเมตร หัวใช้เกี่ยว 7 เซนติเมตร

ลักษณะกระเบื้องหลบ

6.3.5 แหล่งผลิตกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลา

ในอดีตแหล่งผลิตกระเบื้องดินเผาสงขลาที่สำคัญ ได้แก่ บริเวณชายฝั่งทะเลสาบทางทิศตะวันตกของเมือง ตั้งแต่บริเวณท่าอิฐ ท่าสะพาน ขึ้นไปจนถึงบริเวณบ้านท่านางหอม ตำบลน้ำน้อย บริเวณวัดโคกเปี้ยว หมู่ที่ 6 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา และบ้านบางโหนด หมู่ที่ 1 และ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จากรายงานการสำรวจของสุภาภย์ อินทองคง ปี พ.ศ. 2527 พบว่า มีเตาเผากระเบื้องทั่วบริเวณดังกล่าวไม่น้อยกว่า 200 เตา มีเตาที่ยังอยู่ในสภาพที่ซ่อมแซมใช้งานได้ประมาณ 50 เตา นอกนั้นชำรุดเหลือแต่ซากเตาและร่องรอยเตา มีผู้ประกอบการอยู่ 3 ครอบครัว อยู่ในเขตบ้านท่านางหอม 2 ครอบครัว และบ้านบางโหนด 1 ครอบครัว หมู่บ้านที่เคยมีผู้ประกอบการทั้งหมู่บ้าน เช่น บ้านบางโหนด ประชากรในหมู่บ้านอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ยังมีความรู้ความสามารถในการประกอบการ (สุภาภย์ อินทองคง ,2529) และเมื่อ 2539 ที่ผ่านมามีผู้ประกอบการ จำนวนประมาณ 100 ราย ซึ่งดำเนินการอยู่ในแถบบริเวณชายฝั่งทะเลสาบสงขลาจังหวัดสงขลา ในพื้นที่บ้านเกาะยอ ตำบลเกาะยอประมาณ 15 ราย บ้านท่าเตียน แนวคลองวง ตำบลน้ำน้อย จำนวน 10 ราย บ้านท่านางหอม ตำบลน้ำน้อย จำนวน 17 ราย แหลมเสม็ด ตำบลน้ำน้อย จำนวน 11 ราย บ้านบางโหนด ตำบลคูเต่า จำนวน 22 ราย (ประเวศน์ วิริยานุวัฒน์, 2539)

ปัจจุบันการทำกระเบื้องดินเผาสงขลา เปลี่ยนแปลง และลดจำนวนลงอย่างมาก คือ มีผู้ประกอบการเหลืออยู่เพียง 2 ราย คือ นายอ้อม ทิพยไอลด์ และนายกลั่น แก้วประดับเพชร บริเวณบ้านท่านางหอม ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาเท่านั้น (จากการสัมภาษณ์นายอ้อม ทิพยไอลด์ และนายกลั่น แก้วประดับเพชร วันที่ 25 กันยายน 2547) ได้ส่งผลกระทบต่องานหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เนื่องจากการทำกระเบื้องดินเผามีปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในเข้ามาเกี่ยวข้อง ปัจจัยภายนอก คือ มีผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เช่น กระเบื้องซีเมนต์และกระเบื้องปูพื้น ที่มีความคงทนถาวร และสวยงาม มากกว่าผลิตภัณฑ์แบบเก่า ขาดการส่งเสริม และเอาใจใส่ที่ต่อเนื่องจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่จะปรับปรุงคุณภาพให้สามารถแข่งขันกันได้ในตลาด การจำหน่ายระหว่างของเก่าและของใหม่ ปัจจัยภายในเกิดจากการจ้างแรงงานใหม่ ในสังคมยุคใหม่ที่ค่าจ้างสูงกว่า ทำให้ขาดแรงงานช่วยในการผลิต ราคาผลิตภัณฑ์ตกต่ำ ขาดทุนรอนที่จะพัฒนาการประกอบการอีกครั้ง ความชราภาพของผู้ประกอบการในที่สุดทำให้กระเบื้องดินเผาค่อยๆ เลิกหายไป (ประเวศน์ วิริยานุวัฒน์,2539,สุภาภย์ อินทองคง ,2542,อรทัย สัตยสันต์กุล,2548:50) ผู้วิจัยจึงสนใจจะรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆของงานกระเบื้องดินเผาจังหวัดสงขลาไว้สำหรับผู้สนใจ เพื่อให้มีผลสืบต่อในงานด้านอนุรักษ์มรดกหัตถกรรมพื้นบ้านของท้องถิ่นต่อไป

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานวิจัยภายในประเทศ

อุทุมพร หมั่นทำการ (2529) ทำการวิจัยเรื่อง "การถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ ศึกษาเฉพาะกรณีเขตตำบลไร่หลักทอง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์ เพื่อทำความเข้าใจ ถึงลักษณะรูปแบบของ การถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ ที่ผู้จักสานที่ประกอบการผลิต ได้จากการถ่ายทอดจากแหล่งต่างๆ และขั้นตอนการยอมรับเทคโนโลยี ของผู้ประกอบการผลิต ความสัมพันธ์ระหว่าง ความชำนาญในงานการผลิตเครื่องจักสานไม้ไผ่ กับการยอมรับเทคโนโลยีผู้ประกอบการผลิต และลักษณะความแตกต่างของผู้ประกอบการผลิตที่มีฝีมือดีมาก ฝีมือดี ฝีมือพอใช้ ในลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจสังคม การเป็นผู้นำในการถ่ายทอด ความคิดริเริ่มและการสื่อสารวิธีการศึกษา คือ การศึกษามิหลังของกลุ่มตัวอย่างใช้แบบสอบถามตามสัมภาษณ์วิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิจัยปรากฏว่า การถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ผู้ประกอบการจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมากที่สุด ในลักษณะแบบมุขปาฐะโดยใช้คำพูด ดัดแปลงให้คล้องจองกันง่ายต่อการจดจำ ส่วนการถ่ายทอดในยุคปัจจุบันผู้ประกอบการผลิตจะได้รับการถ่ายทอดจากเพื่อนบ้านญาติพี่น้องมากที่สุดการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ของผู้ประกอบการผลิตมี 5 ขั้นตอน คือ ขั้นรับรู้ ขั้นฝึกหัดหรือขั้นทดลอง ขั้นการตัดสินใจและขั้นการยืนยัน ไม่มีความแตกต่างระหว่างประเภทของผู้ประกอบการที่มีฝีมือดีมาก ฝีมือดี ฝีมือพอใช้ในลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจสังคมพฤติกรรมการสื่อสารไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างความชำนาญในการผลิตเครื่องจักสานไม้ไผ่กับการยอมรับเทคโนโลยีของผู้ประกอบการผลิตในระดับนัยสำคัญ 0.05

ปฐม นิคมานนท์ 2535 ทำการวิจัยเรื่อง "การค้นหาคำความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย" เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทไทย วิเคราะห์เหตุจูงใจให้เรียน ปัจจัยเกื้อหนุนการเรียนรู้ คุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝัง คำใช้ง่ายในการเรียนและอุปสรรคการถ่ายทอด ซึ่งจัดเป็น 10 กลุ่มอาชีพ คือ ช่างศิลป์-ลายไทย, ช่างไม้-ช่างเครื่องดนตรี, หัตถกรรมหนัก-ค่อนช่างหนัก, หัตถกรรมเบา, หัตถกรรมประเภทผ้า, นักดนตรี-การแสดง, หมอรักษาโรค, วรรณคดี-พิธีกรรม, อาหาร-โภชนาการ และอื่นๆ

ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ จำแนกได้ 5 รูปแบบ คือ 1.1) การสืบทอดในลักษณะอาชีพของหมู่บ้านสืบทอดกันมาช้านาน 1.2) การสืบทอดอาชีพหรือความถนัดเฉพาะอย่างภายในครอบครัว สืบทอดในสายตระกูล 1.3) การเรียนรู้จากผู้รู้ ในลักษณะไปอยู่ฝึกงานไปบวชเรียนในวัด 1.4) การฝึกฝนด้วยตนเอง จากการชอบตั้งแต่เด็ก การเห็นตัวอย่างแล้วทำตาม และมีผู้ชี้แนะในขั้นต้น 1.5) เกิดจากความบังเอิญ เช่น การฝัน หรือ

อำนาจลึกลับมาเข้าสิง 2) เหตุจูงใจในการเรียนประกอบด้วย สภาพแวดล้อมในหมู่บ้าน การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ นิสัยและความสนใจส่วนตัว เหตุผลด้านเศรษฐกิจ การเห็นคุณค่าในสิ่งนั้น ความต้องการเรียกร้องความสนใจ และเกิดจากเหตุบังเอิญ 3) ปัจจัยเกื้อหนุนการเรียน คือ อิทธิพลจากสภาพแวดล้อม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เพราะใจรัก ความรู้สึกภาคภูมิใจ การเห็นความก้าวหน้าในการฝึก ความเป็นคนหัวดี รู้จักตัดแปลง การฝึกฝนทดลองให้กว้างขวางขึ้น การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ ผู้รู้ และการทำงานระบบกลุ่ม 4) คุณธรรมที่ได้รับจากการปลูกฝัง เน้นเรื่องการเป็นคนดีอยู่ในศีลธรรม การมีสำนึก และซื่อตรงต่ออาชีพการอ่อนน้อมและกตัญญูต่อผู้มีคุณ การรู้จักเก็บรักษาเครื่องมือ การถือปฏิบัติตามข้อกำหนดของแต่ละอาชีพอย่างเคร่งครัด การถ่ายทอดมี 5 รูปแบบ คือ 5.1) การถ่ายทอดในชุมชนหรือในครอบครัวไม่เสียค่าเล่าเรียน 5.2) การเรียนอาชีพหรือความชำนาญเฉพาะอย่างมีการยกครู 5.3) การแลกเปลี่ยนแรงงานกับการเรียนวิชา 5.4) การฝึกฝนด้วยตนเองเสียค่าใช้จ่ายซื้อตำราอุปกรณ์ 5.5) เสียค่าเล่าเรียนตามที่ผู้สอนกำหนด ซึ่งจัดอยู่ในรูปธุรกิจในชุมชน 6) อุปสรรคของการสืบทอดความรู้ได้แก่ ขาดคนสนใจที่จะรับช่วง ขาดวัตถุดิบ บางอาชีพมีอันตรายต่อสุขภาพ และขายผลผลิตได้ราคาถูก

รววิทย์ องค์ครูรักษา 2536 ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษากระบวนการถ่ายทอดศิลปะการปักผ้าของชาวเขาเผ่าเย้า บ้านห้วยแม่ซ้าย จังหวัดเชียงราย" การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดศิลปะการปักผ้าของชาวเขาเผ่าเย้า บ้านห้วยแม่ซ้าย จังหวัดเชียงราย ในด้าน วัสดุอุปกรณ์ ขั้นตอนวิธีปัก รูปแบบลวดลายปักและค่านิยมความเชื่อ กลุ่มตัวอย่างประชากรคือสตรีเย้าจำนวน 50 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เก็บข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ และบันทึกข้อมูลภาคสนาม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาและอภิปรายผลในรูปแบบความเรียง และแสดงค่าความถี่ และค่าร้อยละด้วยตารางประกอบความเรียง ผลการวิจัยพบว่า (1) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ในการปักชาวเขาใช้เข็มเย็บผ้าขนาดใหญ่ ด้ายปักที่นิยมใช้คือ ไหมพรม เพราะปักง่าย ด้านขั้นตอนวิธีปัก โดยเริ่มจากการหัดจับเข็ม การสนเข็ม การจับผ้า และการนับเส้นฝ้ายตามลำดับ (3) ด้านรูปแบบลวดลายปัก เริ่มด้วยการปักปักลาย "โง่งเกียม" ส่วนลายที่นิยมปักคือลาย "โง่งด้ายดัด" ที่เหลือได้แก่ลาย "โง่งทิว" และลาย "กิว กิว" (4) ด้านค่านิยมความเชื่อในการปัก ชาวเขาเชื่อว่าหญิงเย้าทุกคนต้องปักผ้า เพื่อให้มีเครื่องนุ่งห่มใช้ในชีวิตประจำวัน และมีความสุขไปร่วมงานพิธีเย้า และเชื่อว่าหญิงเย้าทุกคนต้องปักผ้าได้ หากปักไม่ได้บุคคลอื่นจะดูถูก ซึ่งการปักผ้าแสดงถึงความขยันของสตรี ซึ่งจะทำให้บุรุษเย้าให้ความสนใจตน และเชื่อว่าการปักผ้าเป็นสิ่งจำเป็นของผู้หญิงเย้าทุกคนต้องทำสืบต่อไป กระบวนการสืบทอดการปักผ้าของชาวเขาทำโดยมารดาสอนให้แก่บุตรสาว เมื่ออายุระหว่าง 6-12 ปี ตามความพร้อมของแต่ละ

ละบุคคลและเมื่อเข้าอายุ 15 ปี ก็สามารถปักผ้าได้ โดยการสังเกตและไต่ถามผู้รู้ แล้วฝึกด้วยตนเอง มีการแลกเปลี่ยนลวดลายกับผู้อื่น ทำให้เกิดลวดลายใหม่ ๆ การปักผ้าของชาวเข่าจึงนับได้ว่าเป็นกระบวนการสืบทอดทางศิลปะ ที่ผู้สอนใช้วิธีสอนแบบปากเปล่าและการสาธิต ผู้เรียนใช้วิธีการสังเกต และฝึกประสบการณ์ด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ โดยไม่มีการจดบันทึกเป็นหลักฐาน การถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับความแม่นยำของผู้สอนและผู้เรียน ในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

สัมฤทธิ์ ทองเดือน 2537 ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการการถ่ายทอดงานปูนปั้น โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของช่างจังหวัดเพชรบุรี ในเชิงประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยปัจจุบัน” วิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาลักษณะการถ่ายทอดงานปูนปั้น โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของช่างจังหวัดเพชรบุรี ในเชิงประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยปัจจุบัน โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสารและการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ซึ่งมีแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการถ่ายทอดงานปูนปั้นของช่างจังหวัดเพชรบุรี ในสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงปัจจุบัน มีขั้นตอนแตกต่างกันเล็กน้อยตามกลุ่มช่าง กล่าวคือ ในบรรดาช่างชั้นครู ซึ่งเรียกว่าสกุลช่างเพชรบุรี 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. สกุลช่างสอย ศิลปะประกอบ 2. สกุลช่างเห็น เกศรา 3. สกุลช่างทองร่วง เอ็มโอบุรุ 4. สกุลช่างเฉลิม พึ่งแดง มีขั้นตอนการถ่ายทอด 5 ขั้นตอน คือ 1. การเป็นปูน 2. การเป็นลาย 3. การโคลน 4. การปั้น 5. การแต่งลาย ส่วนขั้นตอนของสกุลช่างทองร่วง เอ็มโอบุรุ นั้นเพิ่มอีกสองขั้นตอน โดยขั้นที่ 5 มีแตกต่างจากช่างสกุลอื่น กล่าวคือ เป็นขั้นการฝึกลาย ส่วนขั้นที่ 6 จึงจะเป็นการปั้นลายเอง และเพิ่มขั้นที่ 7 ให้สามารถออกแบบงานปูนปั้นได้ นอกจากนั้นในการวิจัยยังพบว่า ปัจจัยที่ทำให้การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเมืองเพชรบุรี ในงานปูนปั้นต่อมาได้ยาวนาน และต่อเนื่องนั้น มี 4 ประการ คือ 1. ความเป็นเมืองพระพุทธศาสนา 2. การรับเอาวัฒนธรรมของเมืองหลวงเข้ามาไว้มาก 3. ความใกล้ชิดกับช่างหลวงอันเกิดจากช่างเพชรบุรี ได้มีโอกาสเป็นลูกมือในคราวสร้างพระราชวัง ซึ่งมีถึง 3 แห่งในจังหวัดเพชรบุรี และ 4. ลักษณะนิสัยชอบประกวดประชันของชาวเพชรบุรีเอง

อัครเดช อยู่ผาสุข 2537 ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการถ่ายทอดงานแกะสลักไม้ด้วยวิธีการแบบพื้นบ้านในจังหวัดลำปางและวิธีการสอนงานแกะสลักไม้ในวิทยาเขตเพาะช่างสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการถ่ายทอดงานแกะสลักไม้ด้วยวิธีการแบบพื้นบ้านในจังหวัดลำปาง และวิธีการสอนงานแกะสลักไม้ในวิทยาเขตเพาะช่างสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ในด้านสถานภาพภูมิหลังวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดการสอน ขั้นตอนการถ่ายทอดและการสอน วัสดุอุปกรณ์และวัตถุดิบในการปฏิบัติ

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามความคิดเห็นผู้เรียน 30 คน ใช้แบบสัมภาษณ์ถามผู้สอน 2 คน ผู้ถ่ายทอด 10 คนและผู้รับถ่ายทอด 5 คน ใช้แบบสังเกตสำหรับผู้ถ่ายทอด 1 คน 2 ครั้ง แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลหาค่าร้อยละความถี่ นำเสนอข้อมูลในรูปของความเรียง เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างในแต่ละด้าน ผลการวิจัยพบว่า 1. ด้านสถานภาพมีการนับถือศาสนา เชื้อชาติและสัญชาติเหมือนกันแต่มีความแตกต่างกันในเรื่องของอายุและพื้นฐานการศึกษาผู้ถ่ายทอดมีรายได้ต่ำกว่าผู้สอน และผู้รับการถ่ายทอดได้รับรายได้จากผลงาน ผู้ถ่ายทอดและผู้สอนมีทักษะและความชำนาญเช่นเดียวกันผู้รับ การถ่ายทอดมีประสบการณ์แกะสลักไม้แต่ผู้เรียนไม่มีประสบการณ์ 2. ด้านวัตถุประสงค์การถ่ายทอดและวิธีสอนแกะสลักไม้ มีความเหมือนกันคือต้องการให้มีความสามารถใช้เครื่องมือในงานแกะสลักไม้ได้ 3. ด้านขั้นตอนในการถ่ายทอดและวิธีสอนแกะสลักไม้ มีขั้นตอนการแกะสลักและการฝึกปฏิบัติเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันในเรื่อง ขั้นตอนการสอนบางขั้นตอน คือผู้ถ่ายทอดจะเน้นการใช้ทักษะปฏิบัติ ส่วนผู้สอนจะใช้เกณฑ์พุทธิพิสัย จิตพิสัยและทักษะพิสัย ของหลักสูตรเป็นกรอบการสอน 4. ด้านวัสดุอุปกรณ์และวัตถุดิบที่ใช้ปฏิบัติพบว่า ประเภท ชื่อ ของเครื่องมือและความสามารถในการใช้มีความเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องขนาด และรูปร่างของเครื่องมือ ไม้ที่ใช้ในการแกะสลักมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่อง คุณสมบัติ ชนิด ขนาด ปริมาณ และวิธีการจัดหาไม้ ผู้ถ่ายทอดเสนอให้ส่วนราชการช่วยพัฒนาในด้านรูปแบบของงานแกะสลักไม้ การจัดการด้านการตลาด ตลอดจนการวางแผนเตรียมการแก้ปัญหาในเรื่องการขาดแคลนไม้ ส่วนผู้สอนเสนอให้รัฐช่วยเหลือส่งเสริมในเรื่องงบประมาณด้านเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์และบุคลากร และการให้ความสำคัญของวิชาชีพ

พยุงพร ไตรรัตน์สิงหนกุล (2538) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษากระบวนการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา" ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพื้นฐานการกำเนิดการดำรงอยู่และการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ด้วยวิธีการของประวัติศาสตร์การบอกเล่า แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและได้นำความรู้ที่ติดตัวมาทำเครื่องจักสาน เพื่อการค้ารังชีวิตโดยนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ใกล้ตัวมาใช้ให้เกิดประโยชน์ อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุการเกิดหัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตองมี 3 ประการคือ ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต สิ่งแวดล้อมตามสภาพภูมิศาสตร์ และความเชื่อในขนบประเพณีและศาสนา และจากแรงงานผลักดันเหล่านี้ ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้าน

เครื่องจักรสานของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้ เพื่อให้มีการถ่ายทอดวิธีทำเครื่องจักรสานสืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง กระบวนการถ่ายทอด จะต้องประกอบไปด้วย 1. แหล่งความรู้ ได้แก่ แหล่งความรู้จากครอบครัว โรงเรียน และหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดฉะเชิงเทรา กรมพัฒนาชุมชน เกษตรตำบล 2. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการ ถ่ายทอด ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลต่างหมู่บ้าน ที่เป็นผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด 3. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่ 3.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการสังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการฝึกหัด 3.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความเคยชินที่พบเห็นทุกวันจนสามารถทำได้เอง โดยไม่ต้องมีคนสอนแต่ในบางครั้งก็ใช้วิธีการเลียนแบบ 3.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้เรียนนำอุปกรณ์ไปเองและสอนโดยการปฏิบัติจริง 3.4 การถ่ายทอดจากหน่วยราชการ โดยการพาไปเรียนนอกสถานที่ ผู้สอนอธิบายวิธีการทำแล้วให้ผู้เรียนทำไปพร้อมกัน

ราตรี สรรพศรี 2538 ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษากระบวนการทำหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาตำบลเกวียน จังหวัดนครราชสีมา" การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการทำหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาตำบลเกวียน จังหวัดนครราชสีมา ในด้านวัตถุประสงค์ของการผลิต วัตถุประสงค์ ขั้นตอนการผลิต รูปแบบและรูปทรง ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ ผู้สร้างงาน 20 ราย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่างๆ 20 ราย และใช้แบบสังเกตกลุ่มผู้สร้างงาน 5 ราย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การแจกแจงความถี่และค่าร้อยละ และนำเสนอโดยการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า 1. ด้านวัตถุประสงค์ของการผลิต เป็นการประกอบอาชีพในครอบครัว โดยมีวัตถุประสงค์ในการทำขายได้เป็นหลักได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษผู้สร้างงานพอใจในอาชีพของตน เพราะถนัดมีความชอบและใจรัก และเป็นอาชีพของท้องถิ่น 2. ด้านวัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์เป็นดินในท้องถิ่นทั้งหมดได้จากทุ่งนา มี 2 ประเภท คือ ดินทราย ได้จากบ่อดินใกล้บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล ดินเหนียวได้จากบริเวณทุ่งนา มีคุณสมบัติเหมาะแก่การขึ้นรูป ผู้สร้างงานทั้งหมดได้ดินด้วยการซื้อ จากผู้ประกอบการจำหน่ายดิน 3. ขั้นตอนการผลิต มี 3 ขั้นตอน คือ 1. การเตรียมดิน ดินที่ใช้เป็นการผสมระหว่างดินเหนียวต่อดินทราย ในอัตราส่วน 2:1 หมักในบ่อดินและนวดด้วยเครื่องจักร 2. การขึ้นรูปมี 2 ขั้นตอน เริ่มจากการเตรียมส่วนฐานของภาชนะให้เป็นรูปทรงกระบอกก่อน โดยอาศัยปั้นหมุน หรือ "พะมอน" แล้วเพิ่มความสูงของภาชนะด้วยวิธีการขูดดินและผสมผสานกับวิธีการขึ้นปั้นหมุน แล้วจึงปรับแต่งให้เป็นรูปทรงที่ต้องการ ในระหว่างการขึ้นรูปจะต้องมีผู้ช่วยคอยหมุนแป้นจนงานเสร็จ 3. งานเผา มี 3 ขั้นตอน ระยะเวลาที่ 1 ขึ้นรมไฟเพื่อให้ภาชนะดิน ระยะเวลาที่ 2 ระยะเวลาสุกไฟหรือจุด เพื่อให้อุณหภูมิสูงขึ้น เป็นการเผาดิบเนื้อดิน

แล้วจึงรักษาอุณหภูมิอุณหภูมิไว้ ระยะที่ 3 ระยะเร่งไฟหรือขึ้นปล่อง โดยดูควันไฟที่ปากปล่อง เพื่อให้เกิดการเผาไหม้แบบไม่สมบูรณ์ (Reduction Fire) สีเนื้อดินจะเปลี่ยนเป็นสีดินคล้ำ 4. รูปแบบและรูปทรง เป็นแบบที่ลูกค้าสั่งหรือตามความต้องการของตลาด เป็นรูปทรงที่ขึ้นด้วย แป้นหมุน สีของเนื้อดินเผาจะมีความอ่อน เข้ม และมีความแกร่งทนทาน รูปแบบมีทั้งรูปแบบ ตั้งเต็ม

นิยม ออไอศูรย์ 2538 ทำการวิจัยเรื่อง " การศึกษาการสืบทอดงานศิลปปะผ้าทอของกลุ่มชนไทยทรงดำ ในจังหวัดเพชรบุรี " เพื่อ 1. ศึกษาการสืบทอดงานศิลปปะผ้าทอของกลุ่มชนไทยทรงดำ 2. ศึกษาด้านประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบัน คติความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นของไทยทรงดำรวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ เทคนิค กรรมวิธี คุณค่าทางศิลปะ และประโยชน์ใช้สอยของงานศิลปปะผ้าทอของกลุ่มชนไทยทรงดำ

ผลการวิจัยพบว่า 1) การถ่ายทอด มารดาเป็นผู้ถ่ายทอดให้แก่บุตร ที่มีอายุระหว่าง 13-18 ปี ผู้เรียนใช้วิธีการฝึกหัดทำด้วยการสังเกตจากของจริงที่เป็นตัวอย่าง ชักถามจากผู้รู้ มีการแลกเปลี่ยนการทอตลอดสายกับเพื่อนบ้าน 2)ด้านอื่นๆ 2.1)ประวัติความเป็นมา การทอผ้า และการใช้ผ้าเป็นการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ 2.2)สภาพปัจจุบัน ผู้ทอส่วนใหญ่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป และยังใช้วิธีการแบบโบราณ 2.3)คติความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เชื่อว่าการทอผ้าเป็นหน้าที่ของสตรี สตรีใดทอผ้าไม่เป็นหรือไม่ทอผ้าเก็บไว้ในพิธีกรรมต่างๆ จะได้รับการดูถูกจากเพื่อนบ้าน และคนส่วนใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีและขวัญ โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้ผ้าในพิธีกรรมต่างๆ 2.4) วัสดุอุปกรณ์ ที่ใช้ในการทอผ้าได้แก่ ฝ้ายไหม โย สังกะสี สีย้อมผ้าได้จากต้นคราม และประตู ประโยชน์ใช้สอย การออกแบบและการใช้สีของผ้าทออยู่บนพื้นฐานของหลักองค์ประกอบศิลป์ ผ้าทอได้มีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมต่างๆ

ประเวศน์ วิริยานุวัฒน์ 2539 ทำการวิจัยเรื่อง "การทำกระเบื้องดินเผาในภาคใต้ฝั่งตะวันออก" เพื่อศึกษาและสืบค้นแหล่งผลิตบริเวณฝั่งตะวันออกของภาคใต้ กรรมวิธีในการผลิต กระเบื้องดินเผา รูปแบบและขนาดของผลิตภัณฑ์กระเบื้องดินเผา ประโยชน์ใช้สอยและการกระจายของผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ ความคลี่คลายในการส่งเสริมและพัฒนา และปัญหาอุปสรรคที่มีผลให้การประกอบการต้องเลิกกันไป คุณค่าและประโยชน์จากผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการทำกระเบื้องดินเผาจากร่องรอยในอดีตเป็นระยะเวลา 100 ปี และนับลงมาได้ระยะเวลา 50 ปี มานี้มีผู้ประกอบการเหลืออยู่ประมาณ 20 ครอบครัวย ในพื้นที่ต่างๆ บริเวณฝั่งตะวันออกของ อ่าวไทยภาคใต้ จำนวนผู้ประกอบการและจำนวนเตา รายได้และการเจริญเติบโตของชุมชนมีผลกระทบต่อประกอบการผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ ในอดีตและปัจจุบันในด้านปริมาณและ

คุณภาพของกระเบื้อง ย่อมแตกต่างกันในการเปรียบเทียบซึ่งมีรูปแบบมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ 1. กระเบื้องมุงหลังคามี 4 ชนิดคือ กระเบื้องเกล็ดเต่า กระเบื้องหลบ กระเบื้องชาย กระเบื้องกาบกล้วย 2. กระเบื้องปูพื้นหรือกระเบื้องหน้าจั่ว มี 4 ชนิด คือ อิฐก่อบ่อ อิฐหยาบ อิฐก่อเตา อิฐก่อผนัง

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การประกอบการลดน้อยลง มีทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกคือ มีผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เช่นกระเบื้องซีเมนต์และกระเบื้องปูพื้น ที่มีความคงทนถาวร มากกว่าผลิตภัณฑ์แบบเก่า ขาดการส่งเสริมและเอาใจใส่ที่ต่อเนื่องจากฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ที่จะปรับปรุงคุณภาพให้สามารถแข่งขันกันได้ในตลาดการจำหน่ายระหว่างของเก่าและใหม่ ปัจจัยภายในเกิดจากการจ้างงานใหม่ในสังคมยุคใหม่ที่ค่าจ้างแรงงานสูงกว่าทำให้ขาดแรงงานช่วยเหลือ ราคาผลิตภัณฑ์ก็ตกต่ำ ขาดทุนรอนที่จะพัฒนาการประกอบการอีกครั้ง ความซบถภาพของผู้ประกอบการเองในที่สุดจึงทำให้การประกอบการผลิตภัณฑ์ประเภทศิลปะหัตถกรรมกระเบื้องดินเผาค่อยเล็กลงไปตามกาลเวลาต่อไป

หม่อมหลวงสันติสุข กฤดากร 2541 ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร” เพื่อทำการสำรวจภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในองค์ประกอบทางด้านเหตุปัจจัยในการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ และปัญหาอุปสรรคการถ่ายทอด

ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่พบว่า มีการถ่ายทอดกันในอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ได้แก่ เพลงพื้นบ้าน คือ เพลงบอก เพลงนา เพลงเรือ ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ งานจักสาน การชูดเรือยาว ศิลปะประเภทการแสดงพื้นบ้าน ได้แก่ หนังตะลุงโนรา 1. มูลเหตุปัจจัยในการเรียนรู้ คือ สภาพแวดล้อม การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ในครอบครัว และความสนใจส่วนตัว มีใจรักของ ของผู้รับการถ่ายทอด ด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน มีเหตุปัจจัยเพิ่มอีกคือทางด้านเศรษฐกิจ ความต้องการใช้เวลารว่างให้เกิดประโยชน์ 2) กระบวนการถ่ายทอด ประกอบด้วย วิธีการถ่ายทอด ขั้นตอนการถ่ายทอด และเทคนิคการถ่ายทอดดังนี้ 2.1)วิธีการถ่ายทอด โดยให้ผู้รับการถ่ายทอดดูแบบอย่างการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดให้ผู้รับถ่ายทอดฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ผู้ถ่ายทอดทำให้ดูแล้วผู้รับการถ่ายทอดทำตามทีละขั้นตอน ให้ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติจริงไปพร้อมๆกับการถ่ายทอด ให้ผู้รับการถ่ายทอดดูแบบอย่างที่ทำเสร็จแล้ว และทดลองทำตามตัวอย่าง 2.2)ขั้นตอนการถ่ายทอดมีขั้นเตรียมการ โดยผู้รับการถ่ายทอดลงมือปฏิบัติ และเรียนรู้จากการสังเกตการปฏิบัติงานของผู้ถ่ายทอด ส่วนในขั้นดำเนินการให้ผู้รับการถ่ายทอดลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ประเมินผลจากความสามารถ ปฏิภาณ ไหว

พริบในการปฏิบัติ และคุณภาพของงาน 2.3)เทคนิคการถ่ายทอดพบว่า เพลงพื้นบ้าน ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน และการแสดงพื้นบ้านมีเทคนิคการถ่ายทอด ดังนี้ 2.3.1)สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ใช้สื่อบุคคล คือ ผู้ถ่ายทอดเป็นศูนย์กลาง 2.3.2)บรรยากาศการเรียนรู้ ประสานกลมกลืนอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน การทำงานและประเพณีของหมู่บ้าน 2.3.3) ระยะเวลาในการเรียนรู้ ใช้ระยะเวลาเรียนรู้ฝึกหัดประมาณ 1 สัปดาห์ ถึงสามเดือน และฝึกฝนความชำนาญเป็นแรมปี ทั้งนี้อยู่กับความสามารถปฏิภาณ ไหวพริบ ของแต่ละบุคคล 3.ปัญหาและอุปสรรคการถ่ายทอดมีดังนี้ 3.1)ปัญหาด้านผู้ถ่ายทอด ได้แก่ ผู้รู้ในหมู่บ้านไม่มีโอกาสแสดงความรู้ความสามารถให้คนรุ่นหลังได้เห็นและจดจำเป็นแบบอย่าง ผู้รู้ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และมักถ่ายทอดความรู้ให้กับคนใกล้ชิดหรือญาติสนิท และไม่ได้ฝึกหัดลูกมือใหม่ขึ้นมา 3.2)ปัญหาด้านสภาพแวดล้อม ความเจริญทางเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้เกิดกระแสนิยมดนตรีสมัยใหม่ และการแสดงสมัยใหม่เข้ามาแทนที่เพลงพื้นบ้าน และการแสดงพื้นบ้านขาดแคลนวัตถุดิบที่ใช้ผลิตผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ตลาดรองรับผลผลิตทางอุตสาหกรรม มากกว่าผลผลิตจากฝีมือทำให้มีการผลิตจกसान้อยลง

สุนทร ตอนอินทร์พย์ (2546) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การแทงหยวก ในจังหวัดเพชรบุรี" การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการถ่ายทอดการแทงหยวกในด้าน 1. ความสำคัญและคุณค่าการถ่ายทอด 2. การถ่ายทอด ผลการวิจัยพบว่า 1. ความสำคัญที่เป็นการเรียนรู้จากความใกล้ชิด คู่เคียง การได้คลุกคลีกับกิจกรรมทางศิลปะในครอบครัวและการติดตามผู้ใหญ่ไปแทงหยวกเป็นประจำ ซึ่งทำให้ครูช่างและผู้เรียนเกิดความใกล้ชิดผูกพันกันอย่างแนบแน่น การได้สืบทอดศิลปะของบรรพชนยังเป็นสิ่งที่สร้างความผูกพันต่อกันกำเนิดและทำให้คนในครอบครัวได้เจอกันเพื่อร่วมกันทำแทงหยวกอยู่บ่อยๆทำให้เกิดความใกล้ชิดกันครอบครัว การแทงหยวกยังเป็นกิจกรรมทางศิลปะที่ให้ความเพลิดเพลินแก่คนดูจากการได้ชมการปฏิบัติงานของช่างตั้งแต่ต้นจนจบ 2. มีคุณค่าในด้านการเลือกสรรวัสดุธรรมชาติที่ด้อยค่ามาสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะที่งดงาม เป็นสื่อที่แทนความระลึกถึง กตัญญูต่ออนุภากรี้ และแฝงไว้ด้วยความเชื่อของช่างคือเป็นงานศิลปะที่ใช้เฉพาะในงานอวมงคล การเคารพบูชาต่อครูอาจารย์ พระวิษณุ และวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือช่าง มีการคิดค้นดัดแปลง พัฒนาในด้านรูปแบบลวดลาย ขั้นตอนวิธีการอย่างสืบเนื่องยาวนานจนเกิดเอกลักษณ์ของตนเองเป็นองค์ความรู้อันเป็นภูมิปัญญาแห่งเมืองเพชรที่ช่างชำนาญการสร้างสรรค์ผ่านศิลปะงานแทงหยวก 2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น "การแทงหยวก" พบว่า 1. เกิดจากความสนใจ ชื่นชมเห็นคุณค่าในศิลปะการสนับสนุนของคนใกล้ชิด และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดกับศิลปะ การได้คลุกคลีร่วมทำงานกับกลุ่มช่างทำให้เกิดการเรียนรู้ไปในตัว และความภาคภูมิใจในมรดกของบรรพชนที่เป็นแรงผลักดัน

ให้รู้สึกอยากถ่ายทอด เรียนรู้ให้คงอยู่ต่อไป 2. กระบวนการถ่ายทอด ผู้เรียนและผู้สอนต้องมีใจรัก ศิลปะ มีความพร้อมทั้งด้านจิตใจ มีสภาพอารมณ์ที่เอื้อต่อการทำงานศิลปะ วัตถุประสงค์การถ่ายทอดมุ่งเน้นที่การรู้จริง ปฏิบัติได้จริง รักและรู้ค่าในศิลปะ วิธีการถ่ายทอดเป็นการให้ความรู้ ควบคู่ไปกับการฝึกปฏิบัติโดยตรง และการพาผู้เรียนไปแทงหยวกเพื่อให้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติใน สถานการณ์จริง การประเมินผลดูจากผลงานที่มีคุณภาพ และสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนในขณะ ปฏิบัติงาน 3. ผลที่เกิดจากการถ่ายทอด คือ เกิดช่างแทงหยวกที่มีความรู้ มีทักษะ ในเชิงช่างที่สามารถสร้างงานแทงหยวกโดยการทำตามแบบแผนของบรรพบุรุษ แต่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของ ช่าง และสามารถปรับตัวให้อยู่ได้ตามการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ทั้งยังได้รับคุณธรรมการทำงาน คือ ความรับผิดชอบ มีสมาธิแน่วแน่ในงาน การทำงานอย่างเต็มที่ ด้วยจิตใจเบิกบาน การ พิจารณาตัวเอง และจิตใจหนักแน่น การทำงานเป็นกลุ่มทำให้เกิดข้อคิด คือ ความสามัคคี ความ เคารพให้เกียรติกัน การปรับตัวเข้าหากัน การใจกว้างยอมรับความคิดเห็นผู้อื่น รวมถึงการได้รับความ เพลิดเพลินสุขใจ สบายใจในการทำงานศิลปะ และรู้สึกภาคภูมิใจเมื่องานสำเร็จ

7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Waiter w. Kolar (1979:abstract) ได้ทำการศึกษาเรื่อง“Balgaria:Arts and Craft” เป็นการศึกษาสารวจงานหัตถกรรมพื้นบ้านของบัลแกเรีย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิชามรดกเผ่าพันธุ์ มี วัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษามีความเข้าใจในชาวบัลแกเรีย และวัฒนธรรม พบว่า ศิลปหัตถกรรมนั้นได้แก่ หน้ากาก เครื่องประดับ พรม เสื้อผ้า เครื่องปั้นดินเผา เซรามิก ไม้แกะสลัก ภาชนะโลหะ รูปเคารพ ไซอิฐเตอร์ และงานสถาปัตยกรรม ซึ่งงานศิลปหัตถกรรมแสดงให้เห็นถึงลักษณะภูมิหลัง รูปร่างสีสัน เรื่องราว ลวดลาย การใช้งานมี ความสัมพันธ์กับศาสนา เทศกาล และพิธีกรรมต่างๆ การถ่ายทอดเทคนิค ฝีมือจากคนรุ่นหนึ่งไป ยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต

Renken,Arlene Hele (1986) ทำการศึกษาเรื่อง “Symbolic Ethnicity in the Rag Rug Weaving Craft of Americans” เพื่อวิเคราะห์การเรียนการสอน เพื่อสืบทอดงานฝีมือ ของคนรุ่นแรกที่เข้ามาในอเมริกาสามถึงสี่ช่วงอายุคนมาแล้ว ซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งใน การเรียนการสอนอย่างไม่มีแบบแผนอันเป็นการถ่ายทอดตามความเกี่ยวข้อง เป็นการสืบทอด คุณค่าทางวัฒนธรรม และเป็นการสืบเนื่องมาจากศิลปะแบบประเพณีอันเป็นหลักฐานทางชาติ พันธุ์ และข้อมูลที่ได้ประโยชน์ต่อวงการศิลปะ

ผลการศึกษาพบว่า 1) การทอพรมด้วยเศษผ้า คือ สัญลักษณ์ของวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ ในยามขาดแคลน เป็นการหาหนทางอยู่รอด และการคิดทำขึ้นใหม่ในทันที 2) มีคุณค่าใน

ลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมซึ่งรับช่วงกันมา 3) การทอพรหมด้วยเศษผ้า เป็นกิจกรรมอันเป็นส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว เพื่อนฝูง และเพื่อนบ้าน 4) การเรียนรู้ของแต่ละคนขึ้นอยู่กับเวลาว่างที่มีวัสดุที่หาได้ และความสนใจส่วนตัว 5) เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความสุขทางการและจิตใจ 6) ยังคงมีการทอพรหมด้วยเศษผ้า อยู่แต่สังคมที่เปลี่ยนแปลงเป็นผลกระทบต่อการปฏิบัติการทอในปัจจุบัน

Kovach, Sally Anne (1988:abstract) ทำการศึกษาเรื่อง "An Artisan's Tale Original Story Tang Dynasty China Pottery" การศึกษาพบว่า ช่างทำเครื่องปั้นดินเผาในราชวงศ์ถังมีความสามารถที่ได้รับจากการสั่งสมจากผู้เชี่ยวชาญ การทำงานเป็นการสร้างเพื่อขาย ลักษณะงานที่ทำมีความงามที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณี คติความเชื่อ ความพึงพอใจในความงาม ความภาคภูมิใจ การสอนของช่างแบบดั้งเดิมเป็นการสอนโดยให้ทำตาม การถ่ายทอดโดยผู้สอนให้ความรู้ความชำนาญในกรรมวิธี การทำเป็นลักษณะการสืบทอดและรู้คุณค่า การทำเพื่อการค้า ลักษณะงานมีความงาม ความคงทน ความภาคภูมิใจ การสอนมีการฝึกหัดโดยตรงจากผู้ฝึก โดยวิธีการเลียนแบบให้เหมือนของเดิมในท้องถิ่น และวัสดุในปัจจุบัน การศึกษาหัตถกรรมพื้นบ้านในวิทยาลัยมีเนื้อหาที่เป็นประเด็นสำคัญ คือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความภาคภูมิใจ

De barcza, Gladys Mary Arice (1989:abstract) ได้ศึกษาเรื่อง "Art Heritage Perprotuation In Comtemporary Fijian Culture" จากการศึกษาพบว่า ศิลปะพื้นเมืองของชาวฟีจีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวฟีจี อันประกอบด้วยสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เพลง การเดินรำ ละครววรรณคดี ที่เล่าด้วยปากเปล่า และค้นพบว่าวิธีการและวัสดุของงานหัตถกรรมได้รับสืบทอดมาจากสมัยโบราณ การสร้างงานศิลปะเป็นไปตามความต้องการของชุมชนที่นำไปแลกเปลี่ยนให้เป็นรายได้ของชุมชน ความเปลี่ยนแปลงของการสืบทอดงานศิลปะของชาวฟีจีเป็นไปตามความเจริญของสังคม การผลิตงานจึงมีการทำเป็นรูปแบบที่มีการค้นคว้าและพัฒนาเทคโนโลยีในการทำงาน การศึกษางานศิลปะของชาวฟีจีขาดแคลนคนสอน ไม่มีทุนในการศึกษา สิ่งที่น่าสนใจให้ดำรงอยู่ได้คือ การทำในลักษณะอุตสาหกรรมหมู่บ้านจึงทำให้มีการดำรงอยู่และมีการสืบทอดเพื่อเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมด้วย

Jie Sam Foek , Herman (2003:บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง "งานศิลปะของกลุ่มนิโกร" ผลกระทบที่ต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนในหมู่บ้านและงานศิลปะ ที่สืบทอดกันมา โดยทำการศึกษาถึงแม่แบบทางวัฒนธรรมในงานศิลปะของกลุ่มนิโกร ในการปฏิบัติงานศิลปะซึ่งมีรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นกระบวนการทางสังคมและมีคุณลักษณะที่ต่อเนื่องกัน ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมศึกษาโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต การศึกษาเอกสารและการศึกษาผลงานศิลปะของกลุ่มนิโกร

ผลการศึกษาพบว่า กรอบทางสังคม ประเพณี เป็นตัวกำหนดการแสดงออกในงานศิลปะ รวมถึงวัฒนธรรมอื่นที่ส่วนมากจะโคจรดูคกสึนกลายเป็นของตนเอง โครงสร้างทางสังคมที่มีความมั่นคงจะมีผลในการทำงานศิลปะ การมุ่งเน้นถึงความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมและความเป็นท้องถิ่นในงานศิลปะ รวมถึงการจัดการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก

แผนภูมิที่ 1 แนวคิดการศึกษาคำย่อทศภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลา

